T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM VE EŞİTSİZLİK: YÜKSEKÖĞRETİMDE EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENGİN ERİŞKEN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM VE EŞİTSİZLİK: YÜKSEKÖĞRETİMDE EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENGİN ERİŞKEN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOÇ. DR. ZAFER ÇELİK

ANKARA, 2019

ONAY SAYFASI

Engin ERİŞKEN tarafından hazırlanan "Eğitim ve Eşitsizlik Yükseköğretimde Eşitsizliğin Yeniden Üretimi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda ~~Doktora~~/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Zafer Gelik	Aybü Sosyoloji	
Doç. Dr. Türker Kurt	Gazi Üniversitesi Gazi Eğit. Fak.	
Dr. Öğr. Üyesi Yekta Özen	AYBÜ. Sosyoloji	

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ..... Anabilim Dalı'nda ~~Doktora~~/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Tarih:

İmza:

Adı SOYADI:

ÖZET

EĞİTİM VE EŞİTSİZLİK: YÜKSEKÖĞRETİMDE EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

Erişken, Engin

Yüksek Lisans, Sosyoloji Bölümü

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Zafer Çelik

Ağustos 2019, 116 sayfa

Bu çalışma, Türkiye'de yükseköğretime katılmış öğrencilerin eğitim süreçleri boyunca deneyimlemiş oldukları, ekonomik, kültürel ve sosyal eşitsizliklerin eğitimsel başarı üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler göz önüne alarak Türkiye'de yükseköğretimin eşitsizliği yeniden ürettiğini ortaya koymayı amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, yarı yapılandırılmış soru formu ile ODTÜ ve AYBÜ mühendislik ve sosyal bilimler öğrencileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu iki üniversite özelinde, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin nasıl farklılaştığı ve bu farklılaşmanın yükseköğretimde eşitsizlikleri yeniden ürettiği tespit edilmiştir.

Bu durumun ışığında ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerin aile eğitim durumlarının yüksek bir profile sahip olduğu ve orta-üst sınıf ailelerden geldiği, özellikle aileden edinilmiş olan sosyal ve kültürel yatkınlıkların bu öğrencilerin eğitim sistemi içinde başarılı olma durumlarını etkilediği görülmüştür. Bunun tersine AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin aile eğitim durumları düşük, alt sınıflardan gelen, sosyal ve kültürel yatkınlıklardan mahrum bırakıldıkları ve bu durumun onları eğitim sistemi içindeki başarıları üzerine olumsuz etkilediği görülmektedir.

Sonuç olarak ekonomik, kültürel ve sosyal olarak avantajlı bireylerin temsil edildiği bir ODTÜ edinilmiş kültürel yatkınlıkların üretildiği bir üniversitedir. Dahası sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı öğrencilerin bu üniversite içinde sosyal ilişkilerini genişletmesi ve kültüre erişimi mümkün olmuşken, AYBÜ dezavantajlı sosyo-ekonomik kesimlerden gelen bireyler için sosyal ilişkilerin sınırlı ve kültürel erişimin daraldığı bir üniversitedir. ODTÜ'de öğrenim gören öğrenciler için uzun vadede kazanç getirecek mesleki statüye erişim imkanı konusunda umutlu görünürlerken AYBÜ'de öğrenim gören öğrenciler için kendi bölümlerindeki iş imkanlarına ulaşma konusunda olumsuz bir tablo olduğu tespit edilmiştir. Böylece iki üniversite içinde değişen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin aşırı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Üretim, Yükseköğretimde Eşitsizlik, Habitus

ABSTRACT

EDUCATION AND INEQUALITY: REPRODUCTION OF INEQUALITY IN HIGHER EDUCATION

Erişken, Engin

Master's Degree, Department of Sociology

Advisor: Doç. Dr. Zafer Çelik

August 2019, 116 pages

This study is going to analyze economic, cultural and social inequalities' effects to educational attainment of students' who are living in Turkey as university students. In this context, this study aims to prove that higher education reproduces inequalities in Turkey by taking economic, social and cultural factors into account.

In this study, qualitative research methods were used and semi-structured interviews were made with students from Middle East Technical University and Ankara Yıldırım Beyazıt University's engineering and social sciences departments. It is determined how economic,

social and cultural characteristics differ in these two universities and this differentiation reproduces inequalities in higher education.

In the light of this situation, it has been seen that students from METU are coming from middle-upper class families with high profile of educational background and especially their social cultural dispositions affect them to be successful in the educational system. In contrast, students from AYBU are coming from low class families with low profile of education which exclude them from social and cultural dispositions and affect their success in the educational system negatively.

All things considered METU, which is represented by economically, culturally and socially advantageous individuals, reproduces acquired cultural dispositions. Moreover, while extending their social relations and accessing culture are possible for socio-economically disadvantageous students of METU, AYBU is a university where social relations are limited and cultural access is reduced for individuals from disadvantaged socio-economic backgrounds. While students who are studying in METU are hopeful about access to professional status that bring long term profit, students from AYBU have a negative outlook about reaching job opportunities that are related to their departments. Thus, it is seen that the changing economic and cultural factors vary greatly in the two universities.

Key Words: Reproduction, Inequality in Higher Education, Habitus

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezi yazmak gibi zahmetli bir süreçte, öncelikle değerli yorum ve eleştirilerini esirgemeyen, benim için bu zorlu süreci kolaylaştıran tez danışmanım Doç. Dr. Zafer Çelik'e teşekkür ederim. Akademik çalışmalarım boyunca ilgisini göstermiş ve beni zenginleştirmiş olan hocalarıma minnet borçluyum. Ayrıca tez izleme komitesinde yer alan ve değerli yorumları ve eleştirileri için Dr. Öğr. Üyesi Yelda Özen ve Doç. Dr. Türker Kurt'a teşekkür ederim.

Tüm eğitim hayatım boyunca yanımda durmuş ve beni desteklemiş olan anneme ve babama, kardeşlerime müteşekkirim. Özellikle bu süreçte ablam Hacer Erişken'nin maddi manevi desteklerini her zaman yanımda hissettim, müteşekkirim. Kaygılarımı azaltan, beni teşvik eden değerli dostlarım Gülcihan Vural, Pınar Kuranel, Eylül Deniz Yaşar, Sanem Görgüliçten, Şeyma Ayata, Cansel Dönmez ve Yunus Akyıldız'a tezim hakkındaki eleştirileri ve maddi manevi tüm destekleri ile beni yalnız bırakmadıkları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

TEŞEKKÜR viii

İÇİNDEKİLER ix

TABLOLAR LİSTESİ xi

KISALTMALAR LİSETESİ xii

1. GİRİŞ 1

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE 10

2.1 Eğitimde Eşitsizlik Tartışmaları 10

2.2 Eğitim ve İşlevselcilik 11

2.3. Eğitim ve Çatışmacılık 15

2.4. Habitus ve Sermaye 22

2.5. Sermaye Türleri ve Eğitim 24

2.6. Yeniden Üretim Aracı Olarak Habitus 29

2.7. Sembolik Sermaye Olarak Dil ve Eğitim 34

2.8. Eğitimde Eşitsizlik Çalışmaları 36

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 45

3.1. Araştırma Örneklemi 48
3.2. Derinlemesine Görüşme Formunun Oluşturulması 49
3.3. Araştırma Verilerinin Çözümlenmesi 51
3.4. Etik Unsurlar 52
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 53
4.1 Sosyal Ağlar: Ailenin Eğitime Yaklaşımı 53
4.2. Üniversite Seçimi 57
4.3 Bölüm Seçimi 60
4.4 Eğitim Profilleri ve Yükseköğretime Hazırlık Kursları 63
4.5 Kültürel Yatkınlıklar 66
4.6. Sembolik Sermayenin Okula Etkisi: Kütüphane İle Büyüme 72
4.7. Alan Dışı Ders Alma 74
4.8. Kampüs Etkinlikleri 77
4.9. Yükseköğretim Değerlendirmesi 82
4.10. Yükseköğretim Sonrası Beklentiler 89
SONUÇ ve TARTIŞMA 95
Kaynakça 100
EKLER 108
Ek A Görüşme Kodları 108
Ek B : Görüşmecilere Uygulanan Derinlemesine Mülakat Soruları 109

TABLOLAR LİSTESİ

TABLOLAR

Tablo 1 Mülakat yapılan öğrencilerin sosyo-ekonomik, cinsiyet ve eğitim özelliklerine ilişkin tablo……...48

KISALTMALAR LİSTESİ

AYBÜ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

1. GİRİŞ

Modernleşme ve endüstrileşme ile birlikte eğitim önemli bir toplumsal olgu haline gelmiştir. Modern devletin merkezileşmesi sonucu, devletler tüm kurumları denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmiştir. Bu durum elbette modern merkezi devletin hem ekonomiyi kontrol etme hem de bu sisteme uygun vatandaşlar yetiştirmesi için önemli bir gelişmedir. Eğitimin modern merkezi devlet tarafından Batı'da yurttaş eğitimi olarak benimsenmesi Üstel (2008)'e göre üç boyutta gerçekleşmiştir; ilk boyut olarak modern merkezi devletlerin gelişimi ve konsolidasyonu sürecinde eğitimin, özellikle ilkokullarda, dönüştürücü rolünün yönetici seçkinlerle teşhisiyle ilgilidir. İkinci olarak ise, Batı dünyasında 18. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle hızla gelişen laikleşme ve dünyevileşme sürecidir. Böylece tanrısal egemenlik anlayışına karşı egemenliğin kaynağı ve kullanımı "milli egemenlik" ilkesine göre şekillenmiş bu dünyevileşme ve bazı devletlerin laikleşmesinin sonucu olarak yönetici seçkinlerin ihtiyaç duyduğu insan ve yurttaş modeliyle ilgilidir. Üçüncü olarak ise yine 18. yüzyıldan itibaren çocukluğa bakış açısının değişmesidir (s.11).

Modern merkezi devlet anlayışının getirmiş olduğu müdahaleci yaklaşımla birlikte devlet, vatandaşını ulus devlet sistemine sadık ve bu sistemi üreten bir pozisyonda konumlandırdığı bir eğitim anlayışı geliştirmiştir. Modern devletin diğer önemli bir ayağı olan kapitalist ekonomi biçimi, endüstrileşmenin artması ve uzmanlaşma sonucu vatandaşını etkin bir şekilde ekonomi piyasalarında kullanmak için iş piyasasındaki uzmanlık alanların öğretildiği bir eğitim öğretim sürecine girmiştir. Collins (1971)'e göre, istihdam için artan eğitimsel gereksinimler sonucu temel dinamik, okul sisteminin genişlemesinden kaynaklanan eğitimli kişilerin arzındaki değişikliktir. Bu dinamik üç koşulla şekillenmiştir:

İlk olarak; yirminci yüzyıldaki kolonyal dönem boyunca, eğitim yüksek ekonomik ve statü konumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun sonucunda, hareketlilik fırsatı olarak eğitim için popüler bir talep oluşmuştur; bu talep, üniversitelerden edinilen sertifikaların dışında, doktora düzeyinde veya ticari düzeyde meslek eğitimi için değildir; talep daha çok seçkin statü kültürüne girmeyi sağlayan eğitime anlayışına odaklanmış ve genellikle sadece teknik yönelimli okullar, kendilerini klasik lisans derecesine götüren eğitim dizisi ile yakından ilişkili konuma getirmiştir.

İkincisi; siyasal alanda yönetimin yerelleşmesi kilise ve devleti birbirinden ayırmış ve dini tarikatlar arasındaki rekabet Amerika'daki okulların ve üniversitelerin kurulmasını görece kolaylaştırmıştır. Rekabetin sağladığı bu motivasyonlarla topluluklar ve dini gruplar arasında okullaşma için bir hareketlilik başlamıştır. Bunun sonucu olarak, eğitim herhangi bir yere göre Amerika'da her seviyede hızlı bir şekilde genişlemiştir.

Üçüncü ve son olarak; ayrıca, teknolojik değişmeler Amerikan eğitimin yaygınlaşmasını geliştirmiştir. Tam ölçekli sanayileşmenin başlangıcında kitlesel okuryazarlık önemli olmasına rağmen, eğitimin yaygınlaşmasındaki ilk aşamalarda okuryazarlık başlangıç seviyesinde önemli bir talep oluşturmamıştır. En önemli talep, niteliksiz işlerin azalmasına karşı ılımlı bir trend ve endüstriyel verimde yüksek nitelikli (profesyoneller ve teknisyenler) işlerin terfisindeki artıştır. Ayrıca teknolojik değişim, bazı devam eden işlerin poziyonlarında niteliksel gerekliliklerin artırmasını getirmiştir (Colins, 1971, ss. 1014-1015).

Modern merkezi devletin getirmiş olduğu ekonomik ve siyasal sistemin mevcut durumu korumak ve sürdürmek için kitlesel eğitimi şekillendirmesi aynı zamanda mevcut sınıf ilişkilerini de korumaya yöneliktir. Zira üretim güçlerine sahip olmak aynı zamanda kültüre de hakim olmaktır. Kapitalist ekonomi sistemin de belli grup ve sınıfların hakim olduğu güç ilişkileri kültürel alanda da işletime sokulmakta böylece toplumsal yaşam bu güç ilişkileriyle

şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, ekonomik gücü elinde bulunduran hakim sınıf, kültürel alanı kendi çıkarlarına göre şekillendirerek belli bir kültür keyfiyet oluşturmakta ve hakim konumunu bu şekilde pekiştirmektedir.

Eşitsizliklerin yeniden üretiminin meşruluğu sınıflar arası tahakküm ilişkileriyle sağlanmaktadır. Bir grup ya da sınıf üzerinde, bir grup ya da sınıfın "kültürel keyfiyet" ile birlikte bireyleri eğitmesi, meşruluğunu eğitimde fırsat eşitliği söylemiyle gerçekleştirir. Ünal ve Özsoy (1988)'a göre, fırsat eşitliği söylemi modern demokrasilerde, bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasal kökenlerine, diğer bir deyişle bireylerin sınıfsal konumlarana bakılmaksın tüm bireylerin yetenek ve becerileri ölçüt alınarak yarışacağına gönderme yapan liberal bir söylemdir (s. 40).

Bourdieu ve Passerron (2015)'a göre, meşruiyet temsillerini bilhassa egemen pedagojik eylemin meşruiyetinin, bir grubun ya da sınıfın diğerleri üzerindeki tahakkümünü sağlayan ve bunu idame ettiren araçlar sistemindeki (sembolik veya değil) ağırlığı tarihsel açıdan değişiklik gösterir. Güç ilişkilerinde ifadesini bulan sembolik ilişkilerin grup ve sınıflar arasındaki güç ilişkisine sağladığı göreceli pekiştirme gücü, yani meşruiyet temsillerinin sınıflar arasındaki güç ilişkilerinin eksiksiz belirlenimdeki ağırlığı; (1) güç ilişkilerinin halihazırdaki durumu, egemen sınıflara tahakkümlerinin esası olarak tahakkümün ham ve hoyrat şekline başvurmaya ne kadar daha az imkan tanıyorsa ve (2) farklı pedagojik eylem ürünlerinin ekonomik ve sembolik kıymetinin şekillendiği pazar ne kadar daha eksiksiz biçimde bütünleşmişse o kadar büyüktür (s. 44). Okullaşmanın modern toplumlarda artışının aslında tahakkümün incelmiş ve örtük hali olarak ve liberal ekonomideki "fırsat eşitliği" söyleminin eğitimde de, "eğitimde fırsat eşitliği" halinde ekonomik ve sembolik pazarla nasıl bütünleştiği görülebilir.

Modern merkezi devlet sistemi, eğitim aracılığıyla hakim sınıf ya da grupların gerek piyasa ekonomisine uygun bir şekilde iş gücü ve tabakalaşmayı oluşturmak gerekse de toplumsal,

ekonomik ve kültürel alanda hakim olan sistem anlayışına ‘makbul’ bir vatandaş yetiştirmek işlevini yerine getirmektedir. Bu çerçevede sistem içindeki bir alan olan eğitimin eşitsizliği toplumsal bir olgu haline gelmiştir.

Bu bağlamda yüksköğretimde eşitsizlik, yükseköğretime erişim ve katılımın iyi ve nitelikli üniversitelere doğru şekillemesi bağlamında görülmektedir. Sosyo ekonomik ve kültürel bakımdan üst-orta sınıf ailelerden gelen öğrenciler istihdam alanı sağlayan, iyi üniversitelere katılım sağlarken, yoksun sınıflardan gelen öğrenciler, görece daha düşük puanla alımlar yapan üniversiterelere ve istihdam alanı daralmış programlara katılım göstermektedir. Özellikle yoksun kesimlerden gelen öğrencilerden yükseköğretim kurumlarına erişim sağlamış olanlarının, belli programları eğitimdeki başarısının düşüklüğü nedeniyle zorla seçerken, üst orta sınıftan gelen öğrenciler tercih etme hakkına sahip oldukları görülür. Dahası en iyi üniversitelerin en iyi programlarında üst sınıf ailelerden gelen öğrencilerin temsil edilme oranın yüksek olması yükseköğretimin eğitimdeki eşitsizliği pekiştirdiği ve yeniden ürettiğini göstermektedir (Bourdieu, 2015).

Eğitim ve eşitsizlik çalışmaları işlevselci, çatışmacı ve toplumsal yeniden üretim perspektiflerle ortaya konulmuştur. Çatışmacı perspektiften eğitim ve eşitsizliği değerlendiren Bowles ve Gintis (2001, 2011), okul kurumunun işleyiş biçimi ile kapitalist sistemin işleyiş biçimi arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuş ve bireylerin gelecekteki mesleki konumlarının okul kurumu aracılığıyla belirlendiğini bu durumun ise okuldaki ödüllendirmeler ile birlikte gelecekteki üretim süreçlerinde bireylerin belli mesleki hiyerarşiler içinde yer alacağını ifade etmişlerdir. Okuldaki ödüllendirme sistemi ile iş piyasalarındaki terfi ettirme sistemleri arasındaki uyumluluk sosyal sınıfların oluşmasını ve pekişmesini sağlamaktadır ve ayrıca liyakata dayalı şekilde yeteneğe göre ödüllendirme ve terfi ettirme (meritocrarcy) yöntemi içinde okul sistemi eşitsizliğin üretimini meşrulaştıran bir kurumdur.

Bu bağlamda, Bowles ve Gintis okul sistemini ve üniversiteleri hakim elit kültürün öğretildiği ve toplumsal iş bölümünün düzenlendiği alan olarak görmüşler ve modern eğitim sisteminin hakim sınıflarca araçsallaştırıldığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra okul sistemdeki eşitsizliklerin aileler, öğretmenler ve öğrenciler için kabul edilebilir bir durum yaratmış olduğunu ve hakim gruplar tarafından okul sisteminin kendi çıkarlarına göre manipüle edildiğini ortaya koymuşlardır.

İşlevselci yaklaşımın eğitim ve eşitsizlik değerlendirmesi ise daha çok okul araç ve gereçlere yani kurumsal kaynaklara erişim ve ögrenci, öğretmenler ve ailenin tutumları, normaları açısından ele alınmıştır (Coleman 1988; Parsons 1959). Ancak bu değerlendirme, Bowlis ve Gintis'in değinmiş olduğu güç ilişkilerini ve bu güç ilişkilerinin eğitim aracılığıyla sürdürülerek eğitimin araçsallaştırması durumunu tanımlayamamaktadır.

Eğitim ve eşitsizlik çalışmalarında yapı fail ikililiğinden kaçınmak ve gerek işlevselci yaklaşımın gerekse de çatışmacı yaklaşımın ortaya koymuş olduğu yapı analizlerinin ötesinde yapı içinde bireyin dönüştürücü etkisini ve eğitim süreçleri boyunca Bourdieu'nun (1986, 2015a, 2015b) alan, habitus ve sermaye çeşitleri üzerinden eğitimde eşitsilizlerin nasıl oluşturulduğunu ve modern toplumlarda dönüşüme uğradığını analiz etmiştir. Eğitim çalışmaları boyunca kültürel, sosyal ve ekonomik olarak eğitim alanındaki güç dengelerini ve eğitimin eşitsizlerin yeniden üretim alanı olduğunu ifade etmiştir. Eğitim süreci boyunca hakim sınıf ya da gruplardan gelen öğrencilerin ailelerinden getirmiş oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye biçimleri aracılığıyla oluşan eğitimsel yatkınlıkları (disposition) sayesinde prestijli üniversitelerin iyi programlarınlarında temsil edildiklerini belirtmiş ve okul kurumu aracılığıyla toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimi teorisini ortaya koymuştur.

YÖK (1977)'ün Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri adlı çalışması, yükseköğretime giren öğrenciler arasında önemli

farklılaşmaların olduğunu ortaya koymuştur. Aile geliri yüksek olan öğrencilerin büyükşehirlerdeki gelişmiş ve prestijli devlet üniversitelerinde temsil edildiği görülmektedir. Araştırma bulgularından aile eğitim durumu yüksek olan ailelerden gelen öğrencinin yükseköğretimde iyi üniversitelerde temsil edildiği önemli bulgulardandır. Çalışma yükseköğretime katılımda, aile sosyo-ekonomik ve eğitimsel farklılıkların yaratmış olduğu eşitsizliklerin, öğrencinin hangi yükseköğretime katılacağını belirleyen önemli faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle çalışmanın bulguları, Türkiye'de üst-orta sınıf ailelerden gelen çocukların daha gelişmiş ve prestijli üniversitelere ve programlara katılımını gösterirken yoksun sınıftan gelen öğrencilerin daha düşük puanla alım yapan, küçük şehirlerdeki üniversitelere katıldığını göstermiştir. Türkiye'de yükseköğretime katılımdaki bu farklılaşmalar yükseköğretim aracılığıyla eşitsizliğin yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yükseköğretim ve eşitsizlik bağlamında üniversiteye katılımda üniversitelerin iyi ve nitelikli olarak puanlandırılması ile birlikte üniversiteler arasında oluşturulan hiyerarşi sistemi yükseköğretime katılımdaki farklılaşmaları oluşturmaktadır. Böylece yükseköğretime katılımdaki bu farklılaşmalar yükseköğretimdeki eşitsizliği meydana getirmektedir. Toplumsal katmanlaşma ve üniversitelerin hiyerarşik yapısı birbirine benzer bir şekilde biçimlenmekte, katmanın en üstünde yer alan hakim sınıf iyi üniversitelerin iyi programlarına ulaşırken, alt basamaklardaki yoksun sınıflar ise prestiji daha düşük üniversitelerde ve programlarda temsil edilmektedir.

Eğitim kurumunun toplumsal sistem içinde var olan eşitsizlikleri yeniden üretmesi, eğitimin kurumunun demokratik olmaktan ziyade eşitsizlikleri pekiştirdiğini göstermektedir. İlk olarak Türkiye'de eğitim ve eşitsizlik araştırmalarının sınırlı çalışma alanlarından olması ve özellikle yükseköğretim ve eşitsizliklik çalışmalarının daha da sınırlı bir araştırma konusu olarak incelenmesi ve analiz edilmesi, ikinci olarak ise Türkiye'de yükseköğretim ve eşitsizlik konusunda yapılan çalışmaların daha çok sosyo-ekonomik odaklı eşitsizlikler üzerinden çalışıldığı görülmekte ve eşitsizliklerin kültürel boyutu eksik bırakılmaktadır

dolayısıyla bu çalışmada Türkiye'de yüseköğretim ve eşitsizlik konusuna odaklanılmıştır. Bu çalışmanın hem Türkiye'de yapılmış olan yükseköğretim ve eşitsizlik çalışmalarındaki literatüre katkı sağlaması hem de daha önce yapılmış olan araştırmaların üzerine çokta eğilmediği yükseköğretim aracılığıya kültürel yeniden üretim konusundaki boşlukları doldurması beklenmektedir.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırları:

Bu çalışma, makro ve mikro sosyolojik eğitim teorilerine bütüncül bir bakış açısıyla, Türkiye'de yükseköğretime katılmış olan öğrencilerin eğitim hayatları süresince deneyimlemiş oldukları eşitsizlikleri ve bu eşitsizlikleri belirleyen ekonomik, sosyal ve kültürel faktörleri göz önüne alarak, Türkiye'de yükseköğretimin var olan eşitsizlikleri yeniden ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma farklı toplumsal kesimlerden gelen (sınıfsal, cinsiyet, coğrafi bölge, etnik ve dinsel kimlik) bireylerin, doğdukları çevrenin, içinde bulundukları aile eğitim durumlarının, edindikleri kültürel deneyimlerinin ve sosyo-kültürel, ekonomik durumlarının eğitim sürecini nasıl etkilediğine odaklanmaktır. Böylece öğrencilerin eğitim sürecinde yaşadığı eşitsizlikler boyunca, eğitimin, sınıflı toplumu seçme eleme sistemiyle, sınıflı toplumun yeniden üretildiğine ve bu yeniden üretim sürecinde sınıfsal eşitsizlikleri meşrulaştırıcı bir işlev üstlendiğini açığa çıkarmayı amaçlanmaktadır.

Türkiye'de yükseköğretime erişim nicelik olarak artmıştır (TED, 2010). Ancak, yükseköğretimdeki çeşitli programlara erişen bireylerin özelliklerinin neler olduğu ve nasıl farklılaştığı sorusu oldukça önemlidir. Tedrisi olanın içinde toplumsal kökene gönderme yapan tedrisi avantaj ya da dezavantaj, bireyin köken itibariyle aldığı miras, yatkınlıkları ve kültürel alışkanlıkları, başarı ya da başarısızlık tanımlamalarını bu durumları yok sayarak açıklamak eşitsizliğin yadsınmasıdır. Bu bağlamda, okul dışından getirilen becerilerin,

alışkanlıkların ve yatkınlıkların tedrisi alanda sağlandığı avantajlı durum niceliksel verilerden ziyade bu süreçten aktif bir şekilde etkilenen bireylerle doğrudan görüşerek, eşitsizliğin yeniden nasıl üretildiği ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu vesile ile bu çalışmanın yükseköğretimde eğitim ve eşitsizlik alanın literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırma, yükseköğretimde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlıdır. Buna ilaveten araştırma, öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel süreçlerinin öğrenim başarısı, öğrenim gördüğü program ile ilişkisi gibi hususlara odaklanmaktadır. Bu çerçevede, bu araştırmada yükseköğretime geçiş sınavlarında en yüksek başarıyı gösteren öğrencilerin devam ettiği Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ), mühendislik programları ve sosyal bilimler programlarındaki öğrenciler ile başarı düzeyi daha gerilerde olan Yıldırım Beyazıt Üniversitesi' nde (AYBÜ) mühendislik ve sosyal bilimler öğrencileri ile görüşülmüştür. Bu iki üniversitenin seçiliminde, ODTÜ'nün köklü bir eğitim geleneğine sahip olması ve Türkiye'de en yüksek başarıyı gösteren öğrencilerin temsil edildiği bir üniversite olmasına karşın AYBÜ'nün yeni kurulmuş bir üniversite olarak, daha düşük başarı düzeyine sahip öğrencilerin temsil edildiği bir üniversite olması olması ayrıca kültürel etkinlikler, topluluk faaliyetleri ve sosyal ağların oluşumu anlamında ODTÜ bir kampüs alanına sahipken, AYBÜ'nün parçalı fakülteler halinde alanlarının olması gibi etkenler etkili olmuştur.

Problem ve Alt Problemler:

Genellikle eğitim kurumu, 'fırsat eşitliği' ideolojik söylemiyle, tedrisi süreçten geçen bireylerin başarı ya da başarısızlık durumunu yalnızca yetenek ideolojisi ile açıklamakta ve bu süreçte sosyo-ekonomik durum, kültürel yatkınlıklar ve alışkanlıkları yok sayarak eşitsizlikleri gizlemektedir (Bourdieu ve Passeron, 2015). Bu çerçevede, bu araştırmanın temel problemini, yüksek başarılı öğrenciler ile başarı düzeyi daha düşük öğrencilerin

devam ettiği yükseköğretim programlarındaki öğrencilerin başarıları ile sosyo-ekonomik durum, kültürel yatkınlıkları ve alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmek oluşturmaktadır. Bu perspektif üzerinden, yüksek başarılı ve başarı düzeyi daha düşük öğrencilerin; sosyo-ekonomik özelliklerinin; aile geliri, ana babanın eğitim düzeyi; kültürel yatkınlıklarının; müzik, sanat, entelektüel uğraşıların nasıl farklılaştığı incelenecektir.

Araştırmanın Önemi ve Araştırmadan Beklenen Yararlar:

Bu araştırma, elde edilen veriler ışığında, yükseköğretimdeki bireylerin sosyo-ekonomik, kültürel yatkınlıklarını göz önünde bulundurarak bu durumdan kaynaklanan dezavantajlı olma durumunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde kültürel eşitsizlikten kaynaklanan sosyal faktörlerin tesirini asgari düzeyde etkisiz kılarak, tüm tedrisi süreç boyunca eşitsizlikleri azaltmaya katkıda bulunma amacını gütmektedir.

Araştırma ayrıca, eğitim alanında yapılan çalışmalara pratik bir uygulama olarak, tedrisi eğitimde başarılı ya da başarısızlık ölçütlerinin değerlendirirken yetenek ve beceri söylemlerinin dışında tedrisi eğitimin vermiş olduğu kültürün yanı sıra aileden miras alınmış serbest kültürü de ölçüt olarak kullanılacaktır. Böylece meselenin özüne inerek, okula ilişkin demokratikleşme sürecinin nasıl olması gerektiği üzerine bilimsel bir katkı sağlama amacındadır.

BÖLÜM I

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, sosyolojik yaklaşımların eğitim ve eşitsizlik arasındaki ilişkiye bakış açıları ortaya konulmuş ve bu bağlamda bir tartışma yürütülmüştür. Ayrıca alanyazında yapılan eğitim ve eşitsizlik ile ilgili araştırmalar bu bölümde ele alınmıştır.

2.1 Eğitimde Eşitsizlik Tartışmaları

Eğitim, modern toplumun ortaya çıkması ve kitleselleşmesiyle birlikte, sosyolojinin önemli inceleme alanlarından biri haline gelmiştir. Dönemin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşüm ve değişimlerini inceleyen sosyologlar, üretim biçimlerinin kontrol eden grup ya da sınıfın değişmesi ve diğer alanlarda yaşanan devrimlerle ilişki biçimlerinin daha da incelip karmaşıklaşması, eşitsizlik üzerine derinlemesine analizleri de beraberinde getirmiştir. Modern toplumlarda ekonomik örgütlenme biçimlerinin, yarışmacı ve bu yarışma içinde en yeteneklilerin seçilimi sistemi, modern toplumların eşitsiz bir şekilde örgütlenmesini de beraberinde getirir. Yani modern toplumsal sistemin varlığımı eşitsiz bir düzen üzerine kurmaktadır.

Eşitsizlik tartışması bazı kuramcılar için, görece, toplumsal işleyiş için önemli olarak görülür. Daha çok tabakalaşma (stratification) olarak ele alınan bu işleyiş biçimi, insanların farklı yeteneklerine göre toplumsal katmanlarda yer almasıyla ilgilidir. Modern toplumlarda eşitsizliğin kurumsallaşması, bireylerin yetenek ve beceri ölçütlerine göre bir

sınıflandırmaya tabi tutulmasına dayalı olarak gerçekleşmektedir. Toplumsal tabakalaşmayı açıklayan kuramcılar daha çok 'uyum', 'dayanışma' gibi temel düzlemden, toplumun işleyiş biçimine odaklanmış, toplumdaki çatışmaların ve çelişkilerin toplumsal düzen için tehdit oluşturduğunu vurgulamışlardır. Modern toplumlarda kurumlar aracılığıyla toplumsal dayanışma sağlanmaya çalışılmış, özellikle ahlak ve eğitim kurumları bu dayanışmanın temel kurumları olmuşlardır. Kurumlar bir toplumsal kollektivite içinde toplumsal bağları güçlendiren ve bireyler arasındaki çatışmayı asgari düzeye indirgereyerek toplumsal birleşmeyi sağlayan bir etkiye sahip olmuşlardır (Swingewood, 2010:242). Bu bağlamda eğitim kurumunun modern verili toplumsal formlarda yaratmış olduğu tabakalaşma, toplumsal uyum, bütünlük ve iş bölümünü oluşturması açısından işlevsel görülmüştür.

Toplumsal eşitsizliği, çatışma ve çelişkiler üzerinden analiz eden kuramcılar daha çok üretim araçlarına sahip ve artı değeri elinde bulunduran sınıf ya da grupların, ezilen sınıflar üzerinde tahakküm kurmasıyla açıklamaktadır. Bu bağlamda, eğitime daha eleştirel bir bakış açısı getiren bu yaklaşım, modern eğitim sistemini, eşitsizlikleri üreten ve hakim sınıfın kendi kültürünü dayatma biçimi olarak okumuşlardır (Bourdieu ve Passeron, 2015; Althusser, 2006).

Eğitim ve eşitsizliği ya da eğitim ve tabakalaşmayı yorumlama konusunda birbirinden ayrılan bu iki kuram, çatışmacı ve işlevselci yaklaşım, hem modern eğitim tarihinin okunması bakımından hem de bu yaklaşımlara göre geliştirilen eğitim politikalarının anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca eğitimin, eşitlik veya eşitsizlik zemininde meşru olması ya da meşruiyetini kaybetmesi açısından bu iki kuramı incelemek eğitimin demokratik konumunun sorgulanması açısından önemlidir.

2.2 Eğitim ve İşlevselcilik

İşlevselci yaklaşıma göre, modern toplumda, toplumsal statü kazanımı ve konumun ilerlemesi kişilerin toplumsal kökeninden çok eğitim yoluyla belirlenir. Yetenekli ve uzmanlaşmış kişiler toplumsal iş bölümü içerisinde, daha "iyi" ve "yetenekli" olmaları üzerinden sistem içinde belirli konumlara gelecek, bu yüzden toplumsal tabakalaşma kaçınılmaz olarak var olacaktır. Ancak um ve bütünleşme açısından bu tabakalaşma işlevseldir. Eğitim, toplumun sorunsuz işleyebilmesi ve bütünleşmesi için önemli bir kurumdur. Durkheim'in işlevselci yaklaşımı toplumsal tabakalaşmadan çok dayanışma üzerinde odaklanmıştır. Durkheim sosyal eşitsizliği toplumsal dayanışma bağlamında ele almış ve var olan sosyal eşitsizliklerin toplumsal dayanışma bağlamında incelemiştir (Aydın, 2014). Bu bağlamda Durkheim'in sosyolojisinde önemli olan toplumsal tabakalaşmayı işlevsel yapı içerisinde "normal" olarak görmesidir ve bu değerlerinin aktarımında eğitim kurumunu ön plana çıkarmıştır: "Bir toplumu toplum yapan ortak değerlerin ve dayanışma kültürünün genç nesillere aktarılması ise okulun görevidir" (Ünsaldı, 2012: 92).

Okul, nesiller arası kültür ve değerlerin aktarımı ve bir sosyalizasyon süreci olarak hem sisteme saygı duyulması açısından, hem de gelecekteki mevkileri edinmede ve mesleki ödüllendirmede önemli bir işleve sahiptir. Parsons (1959)'a göre, işlevselciliğin okula bakış açısı, aktörlerin sosyalleşmesi olarak ele alınabilir. Aktörler düşünüldüğünde, bireysel karakterleri motivasyon ve teknik olarak yetişkinlerin performans rollerine göre eğitilirler. Sadece bu rollere göre değil, aynı zamanda aile, iş eğitiminde de olduğu gibi, informal 'akran grupları', kiliseler ve çeşitli gönüllülük organizasyonlarının her bir parçasında devam etmektedir (s.297-298).

Davis ve Moore (1945)'a göre evrensel olarak, tabakalaşmanın varlığının açıklamasında açık olarak gerekli olan, bireylerin sosyal yapı içerisinde belirli bir yer edinmeleri ve bu

konuda motive edilmeleridir. İşlevselci sistem kendi içinde, bir şekilde toplum üyelerinin farklı performanslarına göre pozisyonlarını belirlemeli ve böylece bu pozisyonlar gruplara ayrılmalıdır. Genel olarak, işlevsel yaklaşım içinde eşitsizliğin desteklenmesi ve farklı pozisyonların oranının belirlenmesinde iki önemli faktör belirleyicidir; genel olarak pozisyonlar yüksek ödül derecesine sahipse (mevki ve makam olarak), toplum içinde görece önemli bir işlev yerine getirmek ve bu pozisyonlara ulaşmak için eğitimi ve yeterli beceri varsa, bu durumlarda bireylerin pozisyonu üst sıralarda olacaktır. Sonuç olarak, eğer bir pozisyonun işlevsel olarak doldurulması için gerekli olan yetenek, eğitim ve beceriye sahip olan kişi gerekli ödüllendirmeyi de almış olacaktır. Ancak işlevsel olarak bir pozisyonu doldurmak için çok sayıda insan varsa, özel bir beceri, eğitim ve yetenek istemiyorsa da ödüllendirme o şekilde gerçekleşecektir (ss.243-244). Böylece Davis ve Moore, tabakalaşmanın var olmasının işlevsel açıdan önemli olduğu vurgusunu toplum içindeki bireylerin yetenek, beceri, emek ve eğitimli olma durumlarına göre aldıkları pozisyonlar açısından değerlendirmişlerdir.

İşlevselcilik, gruplar ve sınıflar arasındaki çatışmayı göz ardı etmektedir. Ve toplumsal sistem içinde işlev bakımından belli "önemli" görevler belirlemesi, tabakalaşmayı toplumsal açıdan işlevsel görmektedir. Bundan dolayı, toplumsal eşitsizlikler, meşruiyetinin kaynağını da bu görüşten alır. Swingewood (2010)'a göre işlevselcilikte, tabakalaşma: Bireylerin, onları dolgun ücretler ve statüyle ödüllendiren ve işlevsel bakımdan asli işleri yerine getirme yeteneklerinin ölçüsüne göre eğitilmelerini belirleyen bir sistemdir. Tabakalaşma, "toplumların en önemli görevlerinin doğru biçimde en yetenekli kişilerce yerine getirilmesini sağlayan" mekanizmasını oluşturmaktadır. Bu açıdan bireyler toplumsal yapıda öyle bir şekilde motive edilir ve yerleştirilir ki, bunun kaçınılmaz sonucu toplumsal eşitsizliğin doğmasıdır. Tabakalaşma aslında eşitsizlik demektir (s. 269). Toplumsal eşitsizliği "fırsat eşitliği" savıyla ele alan işlevselci yaklaşım, bireyin sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarını göz ardı eden bir yaklaşıma sahiptir.

Özellikle liberalizmin benimsemiş olduğu fırsat eşitliği kavramı, eğitimde de fırsat eşitliği şeklinde vuku bulmuştur. "Eğitimde fırsat eşitliği" yaklaşımı, eğitimin yaygınlaşması ile birlikte, her sınıf ya da gruptan bireylerin eğitime eşit bir şekilde ulaşabileceği ve böylece belirli bir yetenek ya da beceriye sahip olan bireylere, sınıflar arası geçişte bir fırsat yaratacağı vurgusunu içerir.

> Ödüllerin ve olanakların dağılımında eşitlik veya eşitsizlik derecesinde farklılıklardan söz edilebilir, bu dağılımın kontrolünün sıklık derecesi, birim olarak bireylerin ve kolektivitelerin görece öne çıkmasıdır, bunun gibi, hem olanaklara hem de ödüllere erişmenin fırsat eşitliği ve eşitsizliği, başlangıç noktasında, doğuştan edinilmiş (etnisite, cinsiyet,) hareketlilik ve hareketsizlik dereceleriyle ilgilidir (Parsons, 1991:121).

Parsons, daha çok kan bağının ve doğuştan getirilmiş olan ayrıcalıkların (cinsiyet, ırk, vs) sistem için bir yarık oluşturabileceğini vurgulamıştır. Sosyal yapı içinde ırk, cinsiyet gibi durumlar ortadan kaldırılırsa fırsat eşitliğinin gerçekleşebileceğini vurgusunu yapmıştır. Böylece, eğitimde fırsat eşitliği insanların, sosyal, kültürel ve ekonomik köklerine bakılmaksızın herkesin eşit koşullar dahilinde eğitimde yer alacağını fikrine dayanmaktadır. Ancak bu durum gerçekte var olan eşitsizliğin ve güç ilişkilerinin maskelenmesi üzerine kurulmuştur.

İşlevselci yaklaşımın ortaya koymuş olduğu tabakalaşma ve eğitim arasındaki bağlantı olumlayıcıdır. İşlevselci yaklaşım, bir pozisyon için gerekli yetenek, beceri ve eğitime sahip olan insanların o pozisyon içinde yer alabileceğini, aksi takdirde yani gerekli beceri, yetenek ve eğitime sahip değilse o pozisyonun altında görev alacağını, bireylerin bu şekilde ödüllendirilmesinin toplumun sağlıklı bir şekilde işlemesi için önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun yaratmış olduğu eşitsizliği 'beceri', 'yetenek' ve 'eğitim' durumuna göre eşitlenebileceği görüşünde olmuşlardır; fakat işlevselci yaklaşımın eğitim gereçlerine ulaşım ve erişime bakış açısı gruplar arasında hâkim olan eşitsizliği ve çatışmayı açıklayamamıştır. "İşlevselci analiz daha soyut düzeyde, verili hangi grupların hangi

pozisyonlarda baskın olabileceği konusunda test edilebilir bir açıklama sağlamamıştır" (Collins, 1971:1009).

Ancak işlevselci yaklaşımı benimseyen kuramcılar, çoğu zaman bireylerin belirli ödül ya da ayrıcalıklara ulaşmada eşit bir ortamda yarışmadıklarını görmemiş; aynı zamanda tabakalaşmanın kaçınılmaz ve toplum için işlevsel bir olgu olduğu varsayımında bulunmuşlardır. Fırsat eşitliği kavramı ile toplumsal hareketliliğin gerçekleşebileceğini, eğitimin de bu hareketlilik için temel bir fırsat olduğunu vurgulamışlardır. Fakat işlevselci yaklaşım kültürel, sosyal ve ekonomik koşulları ve bunların getirmiş olduğu ayrıcalıkları görmemiş ve eşitsizliğin tarihsel sürecini maskelemiştir. Bu maskeleme ve bu üstü örtülü eşitsizlik çatışmacı yaklaşımın getirdiği eleştirilerle görünür hale gelmiştir (Bourdieu ve Passeron, 2015; Bowlis ve Gintis, 2011; Collins, 1971).

2.3. Eğitim ve Çatışmacılık

Çatışma kuramı (conflict theory) modern merkezi sistemin kültürel, sosyal ve ekonomik işleyine eleştirel bir bakış açısı getirmiş, dünyayı yorumlarken sosyal eşitsizlik, adalet ve sosyal çelişkileri kavram seti olarak kullanmıştır. Çatışmacı teori, işlevselci yaklaşımın eğitimin, sosyal hareketliliği açıklamada, statü gruplarının elit kültürün pozisyonlarını korumak ve daha da üretmek için sosyal, ekonomik ve kültürel dezavantajlılığı görmemesi ve net bir açıklama getirmemeleri üzerinden eleştiriler getirmiştir.

Eğitim ve eşitsizlik tartışmaları, çatışmacı kuramcılar tarafından farklılaşmaktadır. Weberyan ve Marksist kuramlara göre eğitim ve eşitsizliği açıklama biçimleri, statü grupları ve işçi sınıfı açıklamaları üzerinden farklılaşmaktadır. Weberyan açıklamalarda daha çok statü gruplarının hâkim olduğu güç ve statü kültürüne gönderme yapılırken (Collins, 1971) Marksist açıklamalar daha çok sınıflar arasındaki mücadeleye odaklanmakta ve işçi sınıfı

kültürü ile burjuvazi kültürü arasındaki savaşımı anlatmaktadır (Willis, 2016; Bowlis ve Gintis, 2001, 2011; Althusser, 2006).

Collins (1971)'e göre eğitim gereksinimlerinin belirleneceği ve değişeceği koşullar daha çok katmanlaşmanın çatışma teorisi temelinde, Weber'den türetilen açıklama ile ifade edilebilir:

-Statü grupları (status groups): toplumun temel birimlerindeki ilişkisel gruplar ortak bir kültürü (ya da alt kültürleri) paylaşırlar. Bu grupların merkezinde aile ve arkadaşlar yer alsa da dinsel, eğitimsel ya da etnik topluluklara kadar genişleyebilirler. Genel olarak bu durum, benzer kültüre katılmış olan, statü eşitliğini paylaşan tüm bireyleri kapsar: bunlar dilin tarzı, giyinme ve dekor zevki, davranışlar ve diğer ritüel usuller, konuşmaya özgü konular ve tarzlar, görüşler ve değerler, sanat, spor ve medyaya ilişkin tercihler olarak açığa çıkar. Böyle kültürel gruplara katılan bireyler temel bir kimlik sahibi olur ve diğer sosyal gruplar rahat bir şekilde bu kültüre katılamaz. Öznel olarak, statü grupları kendilerini etik kurallar kategorisinde diğerlerinden ayırırlar. Bu etik ölçüm birimi "onur", "zevk", "yetiştirme", "saygınlık", "görgü kurallarına uyma", "kültürleşme", " iyi dostlar", "yalın zevkler" vs. olabilir. Böylece belirli grup kültürünün kurallarından yoksun olan insanlar, kabul edilir bir meşrulukla dışlanmış hissederler.

-Statü kültürü olarak eğitim: statü kültürü olarak eğitimin temel etkisi olarak okullar sınıfın içinde ve dışında belirli statü kültürünü öğretir. Bu durum ışığında okullarda herhangi bir başarısızlığın açığa çıkmasında teknik bilgi önemli değildir; okullar ilk olarak kelime dağarcığını, (öğrencinin) sesini çıkarmasını, kıyafet tarzlarını, estetik zevkleri, değerleri ve davranışları öğretir. Birçok okulda sosyallik ve sportifliğin inşasına önem verilir; ancak bu durumun merkezinde statü kültürünün okullar tarafından yayılması söz konusudur. Okulların daha çok akademik ya da mesleki olarak önemli görülmesinin yanı sıra, sosyallik ve sportifliğin inşasına verilen önem kendi içinde belirli statü kültürünü içerir; değerlerin kurulması, materyallerin korunmasını sağlamak ve ilişkisel gruplarda paylaşılan aktivitelerin temelde belirli bir statü için olduğu iddiasını taşır. Özel statü grupları eğitim

üzerinde kontrol sağladıkları sürece, bu durumu iş organizasyonlarını da büyütebilmek için kullanabilirler. Eğitsel gereksinimler, hem elit pozisyonlar için elit kültürü paylaşan yeni üyelerin seçilmesinde hem de düşük seviyede eğitim almışları işe almada hizmet verebilir, düşük ve orta seviyede işçiler işe alınırken, elit değerlere ve tarzlara saygı duymayı kazanmış kişiler seçilir (ss.1009-1011).

Çatışmacı teoriye göre eğitim kurumu hâkim sınıf tarafından hâkim olma gücünü pekiştirmek için kullanılır. Çatışmacı teori "üretim koşullarının yeniden üretilmesi" konusuna odaklanır. Çatışmacı teori, insanların ekonomik kültürel ve toplumsal geçmişini yok sayan "fırsat eşitliği" teorisinin toplumsal eşitsizlikleri maskelediği ve meşrulaştırdığı tezini ortaya koyar. Sömürü ilişkisi ile birlikte egemenin gücü "devletin ideolojik aygıtları" aracılığıyla sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretiminde eğitim önemli bir araç olarak yer kaplar.

Weberyan kuramcılar, toplumsal eşitsizliği statü meselesinden incelerken, Marksist kuramcılar ise sınıf ve çatışma üzerinden eşitsizliği ve eşitsizliğin yaratmış olduğu toplumsal çatışmayı incelemişlerdir. Marksist kuramcılar eğitimi üst yapı olarak ele almış ve eğitimin sistem içinde, üretim biçimleri şeklini yani kapitalist üretim biçimini onaylatan ve davranışlarını ona göre şekillendiren bir ideoloji halini aldığı tespitini ortaya koymuşlardır.

Endüstrileşmenin artmaya başladığı ilk dönemlerde ve kapitalist piyasa ekonomisine göre işgücü talebinin daha donanımlı işçilere ihtiyaç duymasıyla birlikte, üretim gücü olan insanın daha eğitimli ve becerikli hale getirilmesi için çeşitli eğitim teorileri ile geliştirilmiştir. "İnsan yapısını değiştirmek için, belirli endüstri dalında yetenek ve el becerisi kazanılması gereklidir, ve böylece işgücü özel bir tür haline gelir, bunun için özel bir eğitim ya da alıştırma zorunludur" (Elster, 1986:141-142). Endüstrileşmenin artması ile paralel olarak artan kitle okuryazarlığı ve kurumsallaşan eğitim sistemi, kapitalist piyasa ekonomisinin işleyiş biçimine uygun eğitim müfredatları geliştirmiştir. Marksist

kuramcıların eğitim perspektifleri daha çok eğitim-ekonomi ikiliği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Althusser (2006) tarafından eğitim, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak görülmüştür. Eğitimin okullar aracılığıyla iş bölümünü ve iş bölümünün gerektirdiği kurallara uymayı öğrettiği ortaya konulmuştur. Belirli bilgi ve becerilerin gerekli iş bölümlerine göre öğretildiği savunulmuştur. "Ancak, bu bilgilerin yanında ve bu vesile ile de, iş bölümünün her görevlisinin 'tayin edildiği' yere göre uyması gereken terbiye kuralları, görgü 'kuralları' öğreniliyor okulda; yurttaş olma bilinci, mesleki vicdan, ahlak kuralları açıkçası toplumsal-teknik iş bölümüne saygılı davranma kuralları ile son olarak da, sınıf egemenliğinin yerleştirildiği düzenin kurallarına saygılı davranma kuralı" (Althusser, 2006:51).

Althusser (2006)'e göre okul, kilisenin yerini alarak üretim araçlarının yeniden üretimini, yani kapitalist sömürü ilişkilerin yeniden üretimini sağlamıştır. Devletin ideolojik aygıtı olarak eğitimin egemen bir şekilde sömürü ilişkisinin yeniden üretim alanı olduğunu vurgulamıştır. Okul, tüm toplumsal sınıfların çocuklarını anaokulundan başlayarak alır ve de anaokulundan başlayarak yeni ya da eski yöntemlerle, yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış "becerileri" (Fransızca, aritmetik, doğa tarihi, fen bilgisi, edebiyat) ya da sadece katıksız egemen ideolojiyi (ahlâk, felsefe, yurttaşlık eğitimi) çocukların kafasına yerleştirir. On altı yaşına doğru bir yerlerde, dev bir çocuk kitlesi "üretimin içine düşer": Bunlar işçiler ya da küçük köylülerdir (ss.75-76). Eğitim ve ekonomik yapı arasında böyle bir ilişki kuran Althusser, egemen sınıf ideolojisinin eğitim kurumu aracılığıyla "kafalara yerleştirilmesi" ve bununla birlikte üretim araçlarının yeniden üretiminin eğitim aygıtıyla gerçekleştiği savını ortaya koymuştur.

Kapitalist piyasa ekonomisi siteminde, işçiler ve yöneticiler arasındaki hiyerarşinin vermiş olduğu sosyal ilişkilerin, üretimi ve aradaki keskin gelir farklılığının belirlenmesi eğitim ve yönetici pozisyonu içindeki hiyerarşi arasındaki ilişki ile oldukça ilgilidir. Bu ilişki birkaç

faktörün sonucudur. (1) Eğitim sistemi içinde, hiyerarşinin yüksek seviyede olması için üretilmiş belirli beceriler gereklidir (en azından sertifikalı). (2) Eğitim sistemi sosyalleştirdiği insanlardan hiyerarşideki farklı pozisyonlar için farklı çalışma kuralları talep etmektedir. Özellikle, yüksek eğitim otoriter yapı içerisindeki yüksek seviyeye uygun alışkanlıklar geliştirmiştir. (3) Eğitim sistemi, meritokratik ideoloji uzmanlarının tüm kuralları boyunca hiyerarşik yönetimin meşrulaşmasına yardımcı olmuştur (Wright ve Perrone, 1977:38).

Çatışmacı teori tarafından üretim araçlarının yeniden üretimi olarak okunan eğitim sistemi ile kapitalist piyasa sistemi arasında karşılıklı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Kapitalist modern eğitim sistemi, hem iş dünyasında görece iyi pozisyonlarda yer almayı hem de eğitimin vermiş olduğu kültürle ve davranış biçimleriyle piyasa ekonomisinin gerekliliklerine itaat etmeyi bireylere aşılamıştır. Eğitim kurumsal olarak, sosyal eşitsizliği, hareketliliği ve bireyselleşme olguları diğer kurumlara göre çok daha fazla problematik hale getirmiştir. "Eğitim sistemi, belki de diğer çağdaş sosyal kurumlardan çok daha fazla, kişisel özgürlük, sosyal eşitlik gibi konulardaki problemlerin çözülmesi mücadelesinde ve sosyal mücadele alanındaki savaşı test edilmiş bir laboratuvar haline gelmiştir" (Bowles ve Gintis, 2001:5).

Bowles ve Gintis (2011), Schooling in Capitalist America kitabında kapitalist ekonomi ile eğitim arasındaki kritik ilişkiyi en iyi şekilde nasıl anlayabileceklerinin sorgulamasını yapmışlardır. Geleneksel teoriye göre okullar işçi üretir. Geleneksel teori, eğitimli işçilerin değerinin artmasını işçileri makina gibi ele alarak açıklar. Bu görüşe göre, işçilerin belirli teknik tanımlamaları (becerileri ve motivasyon kalıpları) vardır ki verilen herhangi bir eğitim durumu onların ekonomik üretkenliğini belirler. Üretkenlik özellikleri okul boyunca geliştirilmiştir. Bowles ve Gintis'e göre işçi-makina analojisi temelde doğru değildir. Üretim için artı değer gereklidir, bunun da ön koşulu ücretli işçilerin bedenidir; ücretli işçi, geçimi için beden gücünü ve çalışma kapasitesini satabilir. İşverenin, ücretli işçiler karşısında, üretim araçlarının kimler tarafından kontrol edildiği, yapılar ve üretim için gerekli olan

ürünlerin oluşturulması gibi kapitalist süreçlerin hem doğrudan onun (işverenin) emek üzerindeki gücünün temeli hem de üretimde ortaya çıkan artı değerdeki meşruluk iddiası gibi açıklamalar getirmek gereklidir. Bu yüzden kapitalist üretim basit bir teknik süreç değil ayrıca sosyal bir süreçtir. İşçiler ne makinadır ne de meta, üretime katılmış aktif insandır ki kişisel ve sosyal açıdan tatmin olmayı amaçlar (s.10).

ABD'de eğitimin kapital ekonomik sistemle iç içe olduğu bu süreçte, eğitim demokratik olmayan ve sınıfa dayalı bir sistemle sürdürülür. Eğitimin piyasa ekonomisine hizmet eder biçimde araçsallaştırılması ve yine eğitim aracılığıyla bu durumun meşrulaştırılması, eğitimin demokratikleşmesi sürecini zorlaştıracaktır. Eğitim, üretim süreçlerindeki sınıf ilişkilerinin patlayıcı potansiyelinin etkisizleşmesine ve apolitik olmasına yardım eder, böylece sosyal, politik ve ekonomik koşulların sürdürülmesine yardımcı olarak, işgücünün üretimdeki oranına kar olarak el koyar (Bowles ve Gintis, 2011:11).

Bowles ve Gintis (2001) eğitim kurumları ve ekonomik yapı arasında doğrudan ilişki (Correspondence Principle) kurmuşlardır, var olan eşitsizliklerin eğitimle yeniden üretildiğini vurgulayan Bowles ve Gintis, iş piyasası ile okul arasında ilişki olduğunu vurgulayarak, okul aracılığıyla geleceğin işçilerinin üretildiğini, öğrencilerin itiraz etmeden, okulun, temel otoritenin inançlarını, değerlerini ve davranış formlarını kabul etmesinin sağlandığını ve öğrencinin kendi eleştirel değerlendirmesine izin verilmediğini ortaya koymuşlardır. Okuldaki ödüllendirmeler ve cezalandırmalar sistemi ile kapitalist bir işletme arasında karşılıklılık ilkesi yöntemiyle ilişki kurmuşlardır, buna göre okulda iyi notlar elde etmek kişisel ve davranışsal özelliklere göre belirlenir, aynı durum, sonrasında iş alanında yüksek mevkilerin kazanılmasını sağlar (ss.17-19).

Eğitim yoluyla ve işçi çocuklarının okul karşıtı kültürle nasıl işçi olduğunu ele alan bir diğer çatışmacı kuramcı Paul Willis (2016) İşçiliği Öğrenmek adlı etnografik araştırmasında, işçi sınıfından gelen çocuklar kültürel olarak kendilerini dışlama biçimlerini ortaya koymuştur.

İşçi kültürünün öne çıkan başlıca yönlerini inceleme alanı olarak ele alan Willis'e göre mesleki ve eğitimle geçen beceriler çoğunlukla yetersizliğin ortaya çıkardığı sıradanlaşma üzerinden düşünülür. Buna göre işçi sınıfının alt katmanlarında yer alan insanlar, "aptal" oldukları düşüncesiyle en kötü işleri dahi sorgulamaksızın kabul ederler. Bu modellemeye göre yer alan alt tabakadaki insanlar çok az hayat belirtisi gösterirler, ancak bu insanların sistemi, bir kriz içine sokabilmeleri potansiyelinden dolayı, bu modellemenin gözden geçirilmesi zaruridir (s.14).

Willis (2016)'e göre bedensel emeğe dair belirli öznellik hissinin ve bu hissin bedensel işlere uygulanmasındaki nesnel kararın üretildiği özel ortam, işçi sınıfının okul karşıtı kültürüdür. İşçi sınıfı gençlerinin emek güçlerini bedensel işlere vermelerinin sağlanmasında kendi kültürlerinin oynadığı rol büyük bir önemdedir. Yani bu gençlerin Batı kapitalizminde alt roller üstlenmeleri kendilerine dönük bu "lanetleme" haliyle ilişkilidir. Ancak paradoksal bir şekilde bu lanetleme, gerçekten öğrenme, onaylama, benimseme ve direniş biçimi olarak deneyimlenir. İşçi sınıfının bu kendini lanetlenme ve kendiyle çelişkili hali nedeniyle devlet aygıtları aracılığıyla verilen hakikatlerin işçi sınıfına "nüfuz etmesi" çarpık ve sınırlıdır. Böylece genel ideolojik süreçlerden ve okuldaki rehberlik kurumunun ideolojik süreçlerinden, işçi sınıfının içinde barındırmış olduğu, ataerkil erkek üstünlük biçimleri ve cinsiyetçiliğe kadar bu karmaşık süreçler aracılığıyla "istem dışı" olarak ters teper (ss.16-18). İşçi sınıfının okul kültürüne karşı geliştirdiği kültür biçimi bir şekilde devlet ideolojisi tarafından iş bölümünün alt tabakasında yer alacak bir kitleyi de eğitimin kültürel ideolojisinden dışlayarak doğurmuş olur.

Willis, işçi çocuklarının nasıl geleceğin işçileri haline geldiklerini anlamaya çalıştığı etnografik araştırmasında özellikle İngiltere'deki okullarda, eğitim sisteminin öğretim ilişkilerini incelemekte ve eğitimin paradigmasındaki mesleki yönlendirmenin eleştirisini yapmakta; aynı şekilde devlet eğitiminin işçi sınıfı çocuklarının hayatlarında kalıcı bir iyileştirme yapamaması nedeniyle, eğitimin kalıcı bir başarısızlık oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, ortaya koymuş olduğu araştırma probleminin çözümünü yapısal bir

devrime bağlar; "...kapitalist ideolojinin, meşruiyetlerinin muamma olmaktan çıkmalarının, …sosyalist bir toplumun kurulmasının ön koşulunu oluşturmasıdır. …çalışmanın amacı açısından söyleyebileceğimiz, kendi gerçek toplumsal formunda kültürel nüfuz etme biçiminin bu devasa kapasitesinin kapitalist düzende daha derin ve karmaşık bir kapana kısılma haliyle sonuçlandığıdır" (Willis, 2016:200).

Eğitime çatışmacı bakış açısından yaklaşan kuramcılar tarafından, eğitimin kapitalist piyasa ekonomisi kurallarıyla sosyal, politik ve ekonomik olarak, belirli statü grupları ya da sınıflar aracılığıyla, sisteme uygun ahlâk kuralları oluşturduğu ve sistemin eğitim yoluyla nasıl meşru hale geldiği betimlenmiştir. Okulda eleme ve seçme sistemlerinin kapitalist piyasa ekonomisine göre yapıldığına dikkat çeken çatışmacı kuram, ekonomi-eğitim ilişkisine vurgu yapmıştır. Öğrencilerin ailelerinden, sosyal çevresinden getirmiş oldukları farklılıklara, ki bu farklılıklar sistem içinde eşitsizliklere dönüşür, dolaylı olarak, statü grupları, sınıfsal durum ve elit kültürü üzerinden bakmışlardır.

Eğitime eleştirel bakış açısı getiren Bourdieu hem işlevselci kuramın boş bırakmış olduğu çatışma alanlarını dikkate alarak hem de çatışmacı kuramın daha çok yoğunlaşmış olduğu eğitim-ekonomi ikiliğinden (düalizm) çıkarak, eğitim eşitsizlik çalışmasına daha çeşitli açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Çatışmacı kuramın sıkça vurguladığı belirli sınıf ve grupların eğitimi kontrol etmesi sürecinin daha da derinliklerine inerek, çok yönlü çalışmalar gerçekleştirmiştir. "Onun antropolojik ve tarihsel bilgilendirmeleri, sosyal ve kültürel yeniden üretim çalışmalarına yaklaşımı eğitim sosyolojisine tutarlı, yeni bir anlayış getirmiştir" (Nash, 1990: 431).

2.4. Habitus ve Sermaye

Bourdieu'nun çalışmalarının merkezinde sınıf, kültür ve güç gibi kavramlar modern toplumun katmanlaşma biçimlerini açıklamada önemli bir yer tutar, eğitim kurumlarıyla ilgili çalışmalarında sınıf, kültür ve ekonomi gibi ilişkiler arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Modern toplumdaki tabakalaşmayı açığa çıkarma yöntemini bu ilişkiler biçimiyle analiz etmiştir. Swartz (1997)'a göre:

> ...Sosyal tabakalaşmada, kültür önemli bir merkezi tema oluşturur, Bourdieu modern toplumlarda, ayrıcalıkların ve statülerin dağıtımını kontrol edilmesinde eğitim sistemini temel bir kurum olarak görür. Okulların, çeşitli kültürel sermaye formlarının bir araya gelmesinin, yayılmasının ve üretiminin düzenlenmesinde başlıca kurum olduğunu savunur. Bourdieu için daha da önemlisi, sembolik gücün ifade edilmesi aracılığıyla hâkim sınıflandırma sistemlerini telkin eder (s. 189).

Bourdieu'nun antropolojik bulguları sonucu elde etmiş olduğu, kültürel sermaye, alan teorisi, habitus, sembolik güç gibi kavramlar, eğitim ve eşitsizliğin açıklanmasında önemli pratikler olmuştur. Böylece sosyal alanın inşasında, sosyal rollerin ve eşitsizliğin nasıl üretildiğini ve nasıl yeniden üretim sürecine girdiğini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Hâkim sınıf ya da grupların eğitim sistemi yoluyla gücünü ve statüsünü sürdürdüğünü ve yeniden ürettiğini ortaya koyan Bourdieu özellikle kültürel ve ekonomik sermaye ile birlikte modern kapitalist toplumlarda bu üretimin hakim sınıf ya da gruplar lehine, eğitimi kullanarak nasıl meşru bir zemin bulduğunu pratik çalışmalarıyla ortaya koymuştur. "Bourdieu, çeşitli sermaye türlerine sahip olan hakim sınıfların nasıl egemen olduğunu, özellikle ekonomik ve kültürel sermayeyle, hâkim sınıfların baskın sosyal pozisyonlarını, güç ve yeniden üretim aracılığıyla, eğitim pratiklerini kullanarak baskınlıklarını somutlaştırdıklarını göstermiştir" (Deer, 2003: 195).

Sınıfsal hakimiyetin ve ayrıcalıkların eğitim yoluyla yeniden üretimi, meritokratik yönetim biçimi içinde kendisini gizler; eşitsizlik ise beceri ve yetenek ideolojisi çerçevesinde meşrulaştırılır. Bu gizleme ve meşrulaştırma biçimlerini çözümlemek için Bourdieu'nun çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Toplumsal eşitsizliğin modern kapitalist toplumlarda yeniden üretim biçimi olarak eğitimin temel bir konum işgal etmesi toplumsal hareketliliğin tarihsel değişimini de ortaya koymaktadır.

Bourdieu ve Passeron (2015a), toplumsal düzen ve ayrıcalıklarının miras yoluyla aktarılmasıyla, burjuvanın doğal yetenekleri ve liyakatini tedrisi olarak belgelendirmesinin aynı şey olduğunu ifade eder. Kendisi doğal olmayan, doğuştan gelen kültür fikri, eğitim kurumu ile kültürel sermayenin karlılığını sağlayan ve bu işlevi ifade ettiğini belli etmeyerek onun aktarımını meşrulaştıran işlevleri karşısında körlüğe neden olur ve bu körlüğü ön koşul olarak kabul eder. Dolayısıyla, ayrıcalıkları elde etmenin sahip olunan diplomalara gittikçe daha sıkı bir şekilde dayandığı bir toplumda, okul yalnızca, artık doğrudan ve açıkça aktarılamayan bir burjuva statüsünün göze batmadan miras alınmasını sağlamakla kalmaz. Burjuva toplumunun *sosyodise*sinin, ayrıcalıklarla, en büyük ayrıcalık olan ayrıcalıklı görünmeme ayrıcalığını bahşeden eden etkili aracı olarak okul, kültür meselelerinde mutlak mülksüzleştirmenin, mülksüzleştirilmiş olmanın farkındalığını da dışarda bırakmasından mütevellit, mahrumlar, tedrisi ve toplumsal kaderlerinin doğal yetenek ya da liyakat noksanlıklarından kaynaklandığına her zamankinden daha kolayca inandırabilmektedir (ss. 260-261).

2.5. Sermaye Türleri ve Eğitim

Sosyal sermaye kavramı eğitim sosyolojisi için ilk defa Coleman (1988) ve Bourdieu (1986) tarafından derinlemesine incelenmiştir. Coleman sosyal sermaye kavramını, toplumsal normlara uyum ve işlevi açısından ele alırken Bourdieu, kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler bağlamında kavramsallaştırmaya gitmiştir.

Coleman, sosyal sermayenin toplumsal yapı içinde işlevsel bir öneme sahip olduğunu ve bu sermaye türünün aktörlerin yapı karşısında hareketliliğini daha olanaklı kılacağına değinmiştir. Diğer bir deyişle, aktörler için sosyal sermaye yapı içinde olumlu bir kaynak türü oluşturmaktadır. Coleman (1988)'a göre: "Sosyal sermaye, aktör için mevcut bir kaynak türünü oluşturur. Sosyal sermaye işlevi tarafından tanımlanır. Sosyal sermaye tek bir birim değil… çeşitli farklı birimlerdir: hepsi sosyal yapıların bazı yönlerinden oluşur ve yapı içindeki aktörlerin eylemlerini -ister kişiler olsun isterse kurumsal aktörler- kolaylaştırır" (s. 98).

Coleman (1988)'a göre sosyal destek, statü, onur ve diğer ödüller aracılığıyla güçlendirilmiş genç ulusları inşa eden sosyal sermaye, bencil olmayan davranışlarla aileyi güçlendirir, sosyal hareketliliğin gelişimini kolaylaştırır ve bu ödüllendirmeler genel olarak insanların kamu yararına çalışmasına sebep olur (ss.104-105). Coleman bir anlamda eğitim hayatında öğrencinin başarısını ailesinin bu normlara sahip olmasına bağlamıştır.

Coleman sosyal sermayenin eğitimle olan ilişkisini, okulu terk etmeme, ailelerin çocuklarının sınavlarıyla ilgilenmesi gibi konulardan bakmıştır. "...ödevlerine yardım etmek, çalışılacak yerin önemi ve ailelerin okul aktivitelerine katılmaların öğrenci performansına etkisi önemlidir" (Schneider, 2018:7). Coleman sosyal sermayenin eğitimde başarı için önemli bir yer tuttuğunu ve "... sosyal sermayenin mevcut olduğu ailelerde çocuklarının eğitiminin oldukça yüksek" (Coleman,1988:110) olduğu sonucunu eğitim alanındaki araştırmalarında çıkarmıştır. Ancak Coleman'ın sosyal sermaye kavramsallaştırmasında " ...arzu edilebilir sonuçlarla ilgili olarak sosyal sermayeye erişme kabiliyetinin ya da sosyal sermayenin kurumsal bağlamda (okul) harekete geçme kabiliyetinin olup olmayacağı açık değildir (Dika ve Singh, 2002:44).

Coleman'ın sosyal sermaye kavramsallaştırması eğitimde başarı oranının sosyal sermayeye sahip ailelerden gelen çocuklar için yüksek olduğu tespitini ortaya koymuştur. Coleman aile

ağlarının okul içinde ve dışında gelişmesiyle okul terklerinin de önüne geçilebileceğini ortaya koymuştur. Ancak işlevselci kuramın sosyal sermayeye yaklaşımı, her ögrencinin sosyal sermayesini artırınca eşit bir konumda olacağını savunmuştur. Diğer bir deyişle, eğitim alanındaki güç ilişkileri yok sayılarak eşitsizliklerin üstü örtülmüştür.

Coleman'ın sosyal sermaye kavramına karşın Bourdieu'nun sosyal sermayeyi kavramsallaştırma biçimi, daha çok kaynaklara erişimdeki eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini ortaya çıkarmak üzerine oluşmuştur. "Coleman'ın kuramı yapısal işlevselci kökendeyken...Bourdieu'nun kavramsallaştırması toplumsal yeniden üretim teorileri ve sembolik güç üzerine kuruludur. Bunun sonucunda, Colemancı sosyal sermaye iki temel yolla ayrıntılandırılmıştır: normlara erişim ve kurumsal kaynaklara erişim açısından" (Dika ve Singh, 2002:33).

Bourdieu sermaye teorisini, sosyal dünyada var olan farklı eşitsizliği ve güç ilişkilerini açığa çıkarmak için sistematikleştirmiştir. Yapının, sosyal dünyayı belirli ayrım ve sınırlandırmalarla nasıl inşa edildiğini sermaye kavramı üzerinden okumuştur. Bourdieu'ya göre: "Sermaye, birikmesi zaman alan, bir potansiyel olarak, aynı ya da genişlemiş biçimde yararları üretme ve kendini yeniden üretme kapasitesiyle, nesnelleştirilmiş ya da içselleştirilmiş oluşumlardır..." (Bourdieu, 1986:241).

Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramsallaştırması daha çok belli grup üyelerinin karşılıklı oluşturmuş olduğu sosyal ağlar, aralarında bir tür "itimat" oluşturmaları üzerinden yorumlanmaktadır. "Sosyal sermaye, karşılıklı kabul görme ve tanışıklık konusunda az ya da çok kurumsallaşmış ilişkilere sahip kalıcı bir ağa sahip olmakla bağlantılı gerçek veya potansiyel kaynakların toplamıdır" (Bourdieu, 1986:248). Böylece sosyal sermaye ile birlikte, belli sınıf ya da grupların sosyal ağlar üzerinden ayrışması, kültürel ve ekonomik sermayenin yanı sıra, belli eşitsizlikleri de beraberinde getirecektir.

Bourdieu diğer bir sermaye biçimi olarak kültürel sermayeyi kavramlaştırır. "Kültürel formlar üç şekilde var olurlar: İçselleştirilmiş durumda...eğilimlerin akılda ve bedende kalıcı eğilimler; nesneleşmiş durumda, kültürel ürünler şeklinde...kurumsallaşma durumunda…" (Bourdieu, 1986:243). Sermaye biçimlerinin, "dönüşüm stratejisi" ile birlikte bir araya gelmesi nesilden nesile aktarılan bir durumu oluşturur, böyle hâkim sınıf ya da gruplar sosyal dünya içinde dezavantajlı sınıflar karşısında avantajlarını belirli bir alan için korur ve yeniden üretirler. Sembolik sermaye ve eğitim sermayesine sahip olmak ise "söz konusu alanda etkili olan güç türünü üretmek için gereken ...ekonomik sermayeden elde edilir" (Bourdieu, 1986:252).

Bourdieu, eğitim sistemini bir alan olarak görür. "Eğitim sistemi...alandır. Bir alanda eyleyiciler ve kurumlar, alanda kazanılması söz konusu olan özgül faydaları ele geçirmek için, farklı derecede kuvvetleriyle...mücadele ederler" (Bourdieu ve Wacquant, 2007:87). Bu anlamda alandaki özgül faydayı ele geçirmek için sermaye biçimlerine sahip olmak gerekir, böylece eyleyiciler hangi sermaye biçimine ne kadar sahip olduğuyla ilgili olarak alanda hakimiyet mücadelesine girerler.

Sermaye türlerini sosyal, iktisadi ve kültürel olarak ortaya koyan Bourdieu, başka alanlardaki sermayelerin diğer sermaye biçimleri arasındaki dönüşümlerine dikkat çekmiştir. Özellikle belirli sermaye türüne sahip olan hakim sınıf ve grupların hakim pozisyonlarını güçlendirmek için bu sermaye biçimlerinin kullanımı, dönüştürülmesi ve yeniden üretimi Bourdieu'nun önemli ve özgün analizlerinden birisidir. "Aileler maddi sahipliğin (ekonomik sermaye) yanı sıra, çocuklarını yetiştirme ve evliliklerini planlama biçimleriyle bağlantı ağlarının (sosyal sermaye) genişletebilir ve prestijlerini (kültürel sermaye) artırabilirler. Her bir örnekte, birikim her kuşakta yeniden üretilmek zorundadır, aksi takdirde yok olur" (Calhoun, 2007:106).

Sermaye biçimlerinden biri olan kültürel sermaye, okulda daha keskin hatlarla kendini gösterir. Hakim grup ya da sınıfların güç ilişkisini en çok uyguladığı yerler eğitim kurumudur, yeniden üretim daha çok eğitim kurumu aracılığıyla gerçekleşir. "Okul...faillerin kendini yeniden üretimini kontrol altında tutmalarından ötürü, hiçbir alanın olmadığı kadar kendi yeniden üretimine yönelmiş bir alandır" (Bourdieu, 2016:84).

Eğitim alanı hakim sınıfların habitusuna göre şekillenir. "Okul sistemi, sosyal ve kültürel olarak hakim sınıflar tarafından kontrol edilmiştir…kanıt olarak egemen sınıfın habitusuna sahip olan ögrencilerin okul bilgisine hazır olmasıdır" (Nash, 1990:436). Böylece hakim sınıfın "dili", 'zevkleri", "nezaketleri" ve "eğilimleri"nden oluşan habitusları okula yansımış olur. Halk sınıflarından gelen öğrenciler böylece eğitim sermayesinden dışlanır.

Eğitim sistemi aynı zamanda okulun vermiş olduğu diploma ve ünvanlarla yeniden üretim sürecine katılır. Ünvanın etkisi, hakim sınıfın pozisyonlarının belirlenmesinde önemli yer oynar "[B]u sebeple ilk olarak, eğitim sisteminin belki de en iyi-gizleme etkisi üzerinde, her grupların bireyleri hiyerarşik olarak düzenlenmiş sınıflara ayırarak ürettikleri, ünvanları dayatarak oluşturduğu, statü atfetmenin özel durumu- ister pozitif (soylulaştırma) isterse de negatif(damgalama) - üzerinde durmak gerekir" (Bourdieu, 2010:15). Bu bağlamda okul diplomasına sahip olmak, okulun vermiş olduğu kültürel sermayeye de sahip olmak demektir. Böylece hiyerarşi içinde hakim sınıfta yer almakta garanti altına alınır.

Bourdieu özellikle belirli grup ve sınıfları nasıl hakim pozisyonlarda konumlanışını La Distinction adlı kültürel çalışmasında ortaya koymuştur. Özellikle kültürel sermayenin dışlama biçimini nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymuştur. Eğitim sistemi içinde eşitsizliklerin nasıl üretildiğini habitusların farklılaşması üzerinden açıklamıştır:

> Tüketilen ürünlerin doğası ve bu ürünlerin tüketim şekilleri aracılığıyla, kültürlenmiş eğilim ve kültürel yetkinlik, müzik ve resim gibi en meşru konulardan kıyafet, mobilya ya da mutfak gibi en kişisel konulara kadar meşru alan içinde 'eğitim pazarında' ve 'eğitim dışı pazarda' aktörlerin kategorilerinin nasıl çeşitlendiğini ve ayrıştığını araştırmıştır. Bu süreçte iki temel olgu belirlenmiştir: bir yandan kültürel pratiklerin (ya da yaygın fikirlerin) eğitim sermayesine (yeterlilikleri ölçülmüş) ikinci olarak sosyal kökene (baba mesleğiyle ölçülmüş) bağlayan sıkı bir ilişki vardır (Bourdieu, 2010:5-6).

Böylece Bourdieu, eğitim sistemi içinde, garanti altına alınmış kültürel sermaye ile birlikte, okuldaki başarı ile eğitim sermayesi arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu durum okuldan edinilen diplomaların, kültürel sermayenin eğitim sistemi tarafından aşılandığına ya da aileden aktarımına göre değişir. Eğitim sistemi tarafından öğretilmeyen bazı sanatsal pratikler ve bunların tüketimleri sınıfsal eşitsizliklerin keskin bir şekilde oluşturur.

Sermaye biçimlerinin bir araya gelmesi, belirli alan içinde güç ilişkilerini etkinleştirir. Eğitim alanı içinde bu sermaye biçimlerine sahip olan habituslar, hem eğitimi kendilerinin avantajlı konumunu sürdürecek bir yapı haline getirerek hakim konumlarını nesiller boyunca yeniden üretirler hem de hakim karşıtı kültürü eğitim sistemi içinde eleyerek yapıyı devam ettirirler. Eğitim alanında bu habitusa sahip olmayan öğrenciler, eğitim için gerekli maddi kaynaklara tam ulaşmış olsalar dahi; okulu terketme, akademik başarıda geri kalma, sene kaybetme gibi durumlarla karşı karşıya kalacaklardır. Eğitimin eşitsiz olup olmadığını tartışırken bu sermaye biçimlerinin bir araya gelmesiyle edinilmiş ya da edinilmemiş habitusu yok saymak eğitim demokratikleşme çabalarını da boşa çıkaracaktır.

> ...Halk sınıfına mensup olan çocuklar, ortaöğretime girişin bedelini, görünüşte bir türdeşliğe dair yanlış iddialarla onları kendilerine çekip güdük bir tedrisi yazgının içine sıkıştıran kurumlara ve eğitim kariyerlerine sürgünle öderler. Dolayısıyla, sınıflara göre tedrisi fırsatlarla farklı bölüm ve okul tipleriyle bağlantılı başarı olasılıklarının bileşimi olan farklılaşmış eleme mekanizması, bir toplumsal eşitsizliği salt tedrisi bir eşitsizliğe, yani en yüksek tedrisi seviyelere giriş olasılıklarındaki eşitsizliğin üstünü örten ve tedrisi olarak kutsayan bir 'seviye' ya da başarı eşitsizliğine dönüşür (Bourdieu ve Passeron, 2015a:203).

2.6. Yeniden Üretim Aracı Olarak Habitus

Habitus, Bourdieu'nun eğitim çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Habitus terimi bir çok kuramcı tarafından kullanılmış bir terimdir, ancak bu kavram Bourdieu'da yapısalcılıktan kaçmak için kullanılır, öznenin toplumsal hayatı nasıl inşa ettiğini, dönüştürdüğünü ve yeniden ürettiğini habitus kavramıyla açıklamaya girişmiştir. "Bourdieu'cu habitus versiyonu onun Saussure'ün öznelciliğe dönüşmeyen mekanik eğilimler yapısalcılığından kaçma çabasını yansıtır" (Mills, 2008:80).

Bourdieu habitus kavramıyla alan ve sermaye içinde eyleyicinin oyuna katılma ya da oyundan itilme gibi pratiklerini tanımlamasını nesnelciliğin ve öznelliğin açıklamalarından kaçınarak habitusu açıklamaya çalışır. Bir tarafta eylemi eyleyicisiz ve mekanik bir açıklamayla karşı karşıya bırakan nesnelcilik; bir tarafta da eylemin bilinçli bir şekilde yerine getirilmesi akılcı hesaplamalarla azami kar faydasıyla bilinçli bir eylem tanımlayan öznelciliğe karşı habitus kavramı bu karşıtlıklardan kopuşu sağlar. Hem eyleyiciyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınır hem de yapının eyleyici üzerindeki baskısından kaçınır. Habitus pratik hâkimiyet olarak yatkınlıklar sisteminde kayıtlı olan bir kapasite anlamını oluşturur. Tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikte edinilmiş ve sürekli pratik işlevlere yönlendirilmiş yapılandırıcı yatkınlıklar sistemidir. "Habitustan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Habitus toplumsallaşmış bir öznelliktir" (Bourdieu ve Wacquant, 2007:116).

Bilinçsiz ya da kendiliğinden bir süreç olarak işlemeyen habitus, mekanik bir sistem gibi kusursuz işlemez ancak yapının habitus üzerinde sınırlandırıcılığı vardır. Bourdieu'ya göre "Eylemler yalnızca kuralların dışında ya da kurallara itaat ederek yerine getirilmez. Sosyal aktörler, arkaik toplumların yanı sıra bizim toplumumuzda da, saat gibi otomatik bir düzende değildir ki bu durum yasalara göre anlaşılamaz. En karmaşık oyunların içinde, sosyal aktörler habitusun üretken kuralları birleşiminde eyleme girer" (Bourdieu, 1990:9).

Bir sosyalizasyon süreci olarak habitus nesiller arası kültürel ve ekonomik olarak toplumsal aktörlerin, sosyal dünyayı inşa etme biçimlerini oluşturur. Bir anlamda bütüncül bir ilişkiler biçimi olarak, aktörün toplumsal konumunu belirler. Aktörler kurumları, konum alışlarına göre sosyal değişimi daha dirençli kılabilirken, bir yandan da direnci kırabilecek bir işlev üstlenir. "Habitus dayanıklı, aktarılabilen eğilimlerdir ki bu temelde yapılanmış üretken işlevler olarak, nesnel bir şekilde birleşik pratiklerdir" (Bourdieu, 1979:vii).

Calhoun (2007)'a göre, habitus bir anlamda bireyin karakteristik eylem eğilimleri seti olarak ortaya çıkar. Bu eğilimleri toplumsal düzen içindeki konumlara uygun kılan bir sosyal süreç vardır (başka ifadeyle, kişi statülerine uygun rolleri oynamayı öğrenir). Ancak habitus bundan daha fazlasıdır; kurumlar ve bedenler arasındaki buluşma noktasıdır. Yani habitus, biyolojik bir varlık olarak hem bireyi sosyo-kültürel düzene, farklı hayat oyunları anlamlarını koruyacak, oyunu sürdürebilecek biçimlerde, bağlayan temel formdur (s.104). Habitus yapı içinde yeniden üretim ve dönüştürme gücüne sahiptir, kurumların içselleştirilmesi ve inşasını sağlarken aynı zamanda sosyal inşa sürecinde bireyler yapıları ve kurumlarımları değiştiren bir aktör pozisyonunu da alabilirler. "Failler, benim habitus olarak adlandırdığım edinilmiş yatkınlıklara sahiptirler… yani kişileri, yeri geldiğinde alanın güçlerine karşı çıkmaya veya direnmeye sevk eden, sürekli, kalıcı olma-var olma biçimleridir" (Bourdieu, 2015:69).

Eğitim alanı içinde, aktörlerin habitusu merkezi bir rol oynar, nesiller arası kültürel ve ekonomik sermayenin aktarımı ve yeniden üretimi aynı zamanda sistemin toplumsal eşitsizliklerini yeniden üretme görevini de üstlenir. Aktör yalnızca sosyal yapı içerisinde habitusun dönüştürücü etkisini kullanarak eşitsizlikleri aşma fırsatı bulabilir. Mills'e göre, "…habitusun yeniden üretim ve dönüştürücü potansiyeli bazı durumlarda öğrencilerin, sosyal koşulların sınırlandırıcılığını kabul etmesini bekleyebiliriz ve bu koşullandırmalar, kendilerine uyan geleceği bu şekilde okuma eğilimindedirler, diğerleri ise doğal kapasitelerini kabul edebilir ve sosyal alandaki fırsatları oluşturmak için eyleme geçme eğilimindedirler" (Mills, 2008:82).

Habitusun dinamik bir süreç olarak, sosyal hareketliliği değiştirme ve dönüştürme gücü bir yandan eğitimin demokratikleşmesi ihtimalini güçlendirir. Ancak habitus çeşitli yanlış-tanıma, maskeleme ve yanılsamalarla dayanıklı bir yapı oluşturur. Eğitim alanı içinde bu dayanıklı yapı, dezavantajlı öğrencileri dışlar ve onları kaderine bırakılmış hissettirir, bir anlamda öğrenciler yapıyı dönüştürebilme gücünün olduğuna inanmaz, bu eşitsizliğin doğal bir süreç olduğunu içselleştirirler. Öğrenciler, "...en dezavantajlılar bile dünyayı doğal olarak algılamayı ve hayal edebileceğinden çok daha kabul edilebilir bulmaya eğilimlidir, özellikle ezilenin durumuna hakim olanın sosyal gözünden bakıldığında" (Bourdieu, 1990:131).

Böylece halk sınıflarından gelen öğrencilerin, eğitim sisteminin dayatmış olduğu eleme sistemiyle okuldan vazgeçeceklerdir. Dezavantajlı sınıflardan gelen öğrenciler sosyal köken ve kültürel sermaye bakımından eşitsiz bir zeminde yer alacak böylece onları kaderlerine razı kılacıktır. Eğitim sistemi ile toplumsal sınıflar arasındaki güçlü bağlantıyı okumamak, eğitimin demokratikleşmesinin önündeki engelleri güçlendirecektir. Bourdieu (2015)'ya göre:

> Bir 'temayülün' gücü ya da yetersizliğin fark edilmesiyle dayatılmış gözüktüğünde bile, bir çocuğun kendini bir erişim seviyesine erişimden dışlamasına ya da değersizleştirilmiş bir tahsil türüne sürgünü kabullenmesine aracılık eden her tikel tercih edimi, çocuğun toplumsal sınıfıyla eğitim sistemi arasındaki (bu seçimden önce var olan ve ondan daha uzun süre var olacak olan) nesnel ilişkiler bütününü hesaba katar (s.199).

Eğitim sistemi halk sınıflarından gelen, ekonomik, sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye bakımından hakim kültürel pratiklerin dışında kalmış öğrencileri eğitim alanından dışlayıp elemiştir. Farklı toplumsal sınıfın yaratmış olduğu eşitsizlikleri görmeyip, başarılı ya da başarısız olma durumunu yetenek ideolojisi üzerinden kurması, hakim sınıfın ya da grupların kendi imtiyazlarını sürdürme çabasıdır. Zira okul, sosyal köken ve sermaye biçimleriyle orta sınıf ailelerden gelen bir kültüre sahiptir. Bu durum okul içinde alt sınıftan

gelen öğrenciler ile üst sınıftan gelen öğrenciler arasında, yatkınlıklardan (habitus) kaynaklanan eşitsiz bir öğrenim süreci oluşturur. “Daha iyi eğitimli ebeveynleri olan ve yüksek gelirli ailelerden gelen öğrencilerin, sınıfta birçok rol modelleri vardır bu başarılı öğrenme stratejilerini model alabilirler demektir. Bu öğrenciler, grubun nasıl çalışacağını, birlikte çalışma gruplarını ve öğrencilerin beraber çalıştıkları diğer akademik ortamları ailelerinden getirirler” (Darling-Hammond, 2010:37).

Bourdieu’nun bu tarihsel sosyal yapı çözümlemesi, aktörü yapı içine hapsolmuş hissettirmez. Diğer bir deyişle habitus, sosyal inşa içinde dönüştürülebilir bir anlamda içermektedir. Habitusun “yeniden üretimi asla mükemmel değildir... Daima özel tarihsel koşullarla birlikte anlaşmaya doğru bir ‘kayma’ vardır ve bu süreksizlik içinde, boşlukta, üretim mümkündür ki insan etkinliğinde hareket edecek bir alan oluşturur” (Harker, 1984:121). Ancak habitus, uyum sağlama gücü ve dayanıklı yapıda bir oluşumdur, toplumsal değişime ayak uydurabilme gücü yüksektir. Fakat “Yeni olgularla ilgili geleneksel stratejiler kullanıldığında değişim meydana gelir. Yeni durumlar ile habitusun oluştuğu durumlar arasındaki uyuşmazlıklar hafif olduğunda, sadece kademeli bir yapı değişikliği meydana gelir” (Swartz, 1997:213).

Böylece hakim sınıfın kültürünün habitusunun egemen olduğu eğitim sistemi, değişimlere ayak uyduramadığında ya da stratejilerini dönüştüremediğinde hakimiyet alanını kaybedecektir. Tarihsel olarak, eğitim sisteminde belirli, kademeli yapı değişiklikleri meydana gelmiş olsa da -özellikle sosyal devlet politikaları, okula devam için yasal zorunluluklar, kız çocuklarının okula devamı için çeşitli kamu yatırımları, okul kaynaklarına kolay ulaşım- hakim sınıfın habitusu okul sisteminde baskın bir konumdadır ve hakim sınıfın habitus yeniden üretimi okul sistemi aracılığıyla sürdürmektedir.

Okula ya da okul araç-gereçlerine kolay ulaşma belirli gelişmeler ve değişiklikler getirmiş olsa da eğitim sistemindeki eşitsizlikleri görece azaltmak ya da ortadan kaldırmak konusunda başarılı olamamıştır. Bourdieu’cu bağlamda eğitime yalnızca buradan yapılan

müdahaleler, eğitim sistemini meşrulaştırma ve tahakküme girme olarak adlandırılır. “Bir tahakkümün meşruiyetinin ikrarı, her zaman, mevcut güç ilişkisini güçlendiren bir güç teşkil eder; çünkü güç ilişkilerinin olduğu gibi kavranmasını engelleyerek tahakküm altındaki grup veya sınıfların, güçlerinin bilincine varmalarının kendilerine vereceği tüm güce sahip olmalarına sekte vurur” (Bourdieu ve Passeron, 2015a:45). Bu bağlamda eğitimdeki eşitsizlikleri açığa çıkarmada sermaye biçimlerinin etkisi, habitus, sosyal köken ve hakim sınıf ya da grup nosyonu gibi önemli faktörler dikkate alınmalıdır. Öte yandan, bu faktörlerin dikkate alınmadığı eğitimde eşitsizliği araştıran her çalışma, eğitimdeki tahakküm meşruluğunu üretmiş olacak aynı zamanda eğitimin demokratikleşmesine engel oluşturacaktır. Ancak demokratik bir eğitim sistemi için kültürün etkisini, öğrencinin tüm eğitim hayatı boyunca en aza indirgemek faydalı olacaktır:

> ...Gerçek manada akılcı, yani kültürel eşitsizliklerin sosyolojisi üzerine inşa edilmiş bir pedagoji, kültür ve okula ilişkin eşitsizlikleri azaltmaya kuşkusuz katkıda bulunabilir ancak bu nevi bir pedagoji, meselenin özüne gerçek anlamda, sadece ve sadece, öğretmen-öğretim elemanı alımlarının ve öğrenci seçimlerinin gerçek manada demokratikleşmesinin koşulları (en başta akılcı bir pedagojinin tesisi) bir araya gelmiş olursa nüfuz edebilir (Bourdieu, 2015b:119).

2.7. Sembolik Sermaye Olarak Dil ve Eğitim

Eğitim sisteminin hakim sınıfların habitusuna dayalı olarak işlemesi, işçi sınıfından gelen öğrencilerin yalnızca maddi erişim olarak değil, sembolik olarak da eğitimden dışlanmasına sebep olur. Özellikle orta ya da üst sınıftan gelen öğrenciler ailelerinden almış olduğu sosyal nezaket kuralları, dil ve davranış biçimleri gibi sembolik biçimler okulla paralel bir şekilde gerçekleşir. Okuldaki “eğitimsel performanslar, sınıf içindeki başarı sözel grup testlerinden alınan puanlarla değerlendirilir” (Bernstein, 2006:164). Bu değerlendirme sınıfların habitusları düşünüldüğünde eşitsiz bir değerlendirme olacaktır. Zira “...akademik dilin, farklı toplumsal sınıflarca konuşulmakta olan dillerle mesafesi çok eşitsizdir” (Bourdieu ve Passeron, 2015a:154).

Alt işçi sınıfından gelen öğrenciler, okulla dil ilişkisi üzerinden kurulan puanlama sistemi ile elenmeye maruz kalacaklardır. Dahası orta sınıf ailelerden gelen öğrencilerin sosyal sermaye aracılığıyla edinmiş olduğu avantajlı durumda "...dil…örtük sosyal seçilimin aracıydı" (Grenfell, 2009:440). Eğitim kurumları aracılığıyla hakim sınıfın kendisini yeniden üretmesi, bir anlamda işçi sınıfından gelen ailelerin çocuklarının akademik dilsel kodlardan mahrum bırakılmasına dayalı bir eşitsizlikle mümkündü. Bernstein'a göre:

> Bu tür çocuklar okumayı öğrenmede, kelime dağarcığını genişletmede ve sözlü anlatımın düzenlenmesi için geniş bir yelpazede biçimsel imkanları kullanmayı öğrenmede zorluk çekeceklerdir; okuma ve yazmaları yavaş olacak ve somut bir içerikle-faaliyet ağırlıklı- ilişkilendirme eğiliminde olacaklardır; sözlü anlama güçleri sınırlı olacak; dilbilgisi ve sözdizimi kuralları onları geçecek; kullandıkları önermelerin büyük bir çoğunluğu yer değiştirecek ve bundan büyük ölçüde muzdarip olacaklardır; sözel planlama işlevleri kısıtlanmış olacaktır; düşünceleri katı olma eğiliminde olacaktır; kendilerine sunulan yeni ilişkilerin sayısı çok sınırlandırılmış olacaktır (Bernstein, 2006:164).

Okul kültürünün, hakim kültürle denk bir işleyiş sistemine sahip olması, üst sınıftan gelen ailelerin dilsel kodlarını almış öğrenciler için okul ve başarı ilişkisi, alt işçi sınıfından gelen ailelerin çocuklara göre daha yüksek olacaktır. Benstein'ın yukarıda tanımlamış olduğu işçi sınıfı ailesinden gelen çocukların sözel beceri yoksunlukları, sermaye biçimlerine sahip olma durumu ile doğrudan bağlantılıdır. "Dilsel sermayenin aktarılmasının yasaları, nesiller arasında meşru kültürel sermayenin aktarılması yasalarının özel bir örneğidir ve bu nedenle, akademik kriterlerle ölçülen dilsel yeterliliğin... eğitim seviyesine (alınan diplomalar açısından ölçülen) ve sosyal yörüngeye bağlı olduğu söylenebilir" (Bourdieu, 1991:62).

Kültürel sermayenin dilsel kodlar şeklinde, sembolik sermaye biçimine dönüşmesi, eğitim alanın yeniden üretim mantığını şekillendirir. Okul, başarılı olma durumunu bu dilsel kodlara hakim olmak üzerinden ölçer. Bunun sonucunda hakim kültürün habitusuna sahip olan öğrenciler, alt sınıf ailelerden gelen öğrencilere göre avantajlı konumda yer alırlar. Alt sınıf üyesi öğrenciler doğrudan hakim sınıfın sembolik gücü tarafından dışlanır ve

içselleştirilmiş bir kader olarak başarısızlıklarını kabullenir. "Kültürel ve dilbilimsel birleşme, egemen dilin ve kültürün meşru olarak dayatılması ve diğer tüm dillerin aşağılanarak reddedilmesiyle birlikte gelir…" (Bourdieu, 1998:46).

Böylece sembolik bir güç olarak, eğitim sistemi içinde, dilsel sermaye habitusuna sahip olan hakim sınıf, bu sermaye biçiminden yoksun bırakılmış alt sınıflar üzerinde sembolik bir şiddet uygular. Alt sınıftan gelen öğrencilerin, dil sermayesi ve bu sermayenin üretiminden dışlanması onları sınırlayan bir sembolik şiddete dönüşecektir. "Böylece işçi sınıfı çocukları kendilerini eğitim sisteminden eleme veya kendilerini mesleki eğitim kurslarına teslim etme eğilimindedirler. Dolayısıyla... sessizliğe sebep olan tereddüt, huzursuzluk, resmi olarak tanımlanan durumlarda, alt sınıf kökeninden gelen bireylerin üstesinden gelebilir" (Bourdieu, 1991:22). Bu durumda eğitim sistemi içinde, alt sınıftan gelen öğrencilerin dil sermayesi yoksunluğu, onları okul kültürü karşısında sessiz kalma, huzursuz hissetme gibi sembolik şiddete maruz bırakacak ve bu öğrenciler eğitim sisteminden eleneceklerdir.

Bu bilgiler ışığında, kültürel bir keyfiyet olarak, hâkim sınıf tarafından yaratılmış olan dilsel biçimler, okul içinde hakim sınıf ya da grupların güç ve iktidarını işleten bir yeniden üretim şeklidir. Hâkim sınıf ya da grupların avantajlı konumunu sürdürdüğü ve yeniden ürettiği yer olarak okul "...söz konusu sınıf, grup ve kesimlerin, kültür, bilinç ve dil biçimleri arasında ayrım yaparak, egemenlik altındaki sınıf, grup ve kesimlerin kültür, bilinç ve dil biçimlerini olumsuzlayıp dışlarken, egemen sınıf, grup ve kesimlerin kültür, bilinç ve dil biçimlerini meşrulaştırıp yeniden üretmektedir" (Köse, 2001:108).

2.8. Eğitimde Eşitsizlik Çalışmaları

Eğitimin toplumsal eşitsizlikler yaratması, birçok kuramcı tarafından alan çalışmalarıyla sınanmıştır. Özellikle, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dezavantajlı konumda olan, alt

sınıf ailelerden gelen öğrencilerin eğitim kurumlarından yararlanması, kaynaklara erişimi ve akademik olarak başarılı olması gibi durumlar eğitim ve eşitsizlik konusunda önemli değişkenler olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan bu araştırmalar sonucu yükseköğretime erişimin sosyo-ekonomik durumla bağlantısı paralellik göstermekte, farklı toplumsal eşitsizlikleri yaratmakta ve üretmektedir.

Lynch ve O'riordan (1998) "Yükseköğretimde Eşitsizlik: Sınıfsal Bariyerler Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmalarında dezavantajlı grup olarak, düşük gelirli işçi sınıfı öğrencilerin yükseköğretime girişi ve katılımı süresince ne gibi engellerle karşılaştıklarını ortaya koymuşlardır. Ekonomik, kültürel ve sosyal durumların yükseköğretime eşit erişim ve katılımın önünde önemli engeller olduğunu göstermişlerdir. Araştırma, İrlanda'da öğretmenler ve daha çok işçi sınıfından gelen öğrencilerin, farklı eğitim aşamalarında, katılımıyla dört grup üzerinde yapılmıştır. "Araştırma, dört grubun hepsinin ekonomik engelleri, erişim ve katılım eşitliği açısından tanımlanan fırsat eşitliğinin önündeki en büyük engel olarak saydığını gösteriyor. Ayrıca sosyal ve kültürel engellerin, eğitimin sınırlanmasında çok önemli olduğu kabul edilmiştir" (Lynch ve O'riordan, 1998:454).

Araştırma, öğretmenlerden edilen bulgularla işçi sınıfından gelen marjinalize olmuş öğrencilerin, orta sınıftan gelen öğrencilere göre, ekonomik olarak dezavantajlı olduğu ve bu durumun okul performanslarına ve yükseköğretime erişim oranlarına yansıdığını göstermiştir. Ekonomik eşitsizliklerin işçi sınıfından gelen öğrenciler için önemli bir engel olduğu, ekstra gelir getiren işlerde çalışmaları, ailesel destek ve kabiliyetleri yükseköğretime erişim ve katılımda elenmelerine sebep olan en büyük engellerden olduğu belirtilmiştir. "Yoksulluk, ayrıca öğrencilerin çalışmasını doğrudan etkilemiştir: ilk olarak aile gelirini iş yoluyla desteklemek zorundaydılar böylece daha az çalışacak zamanları oldu; ikincisi, çalışma için temel konaklama ve imkanlardan mahrum olduklarındandır" (Lynch ve O'riordan, 1998:459).

Araştırmanın bulguları, işçi sınıfı kökenli aileden gelen öğrencilerin, sosyal ve kültürel olarak da yükseköğretime erişim ve katılımı önünde büyük bir engel oluşturduğunu, okul kültürünün daha çok orta sınıf ailelerden gelen öğrencilerin kültürüne hitap ettiğini ortaya koymuştur. "…Düşük gelirli işçi sınıfı bölgesindeki okullar, eğitim başarısına elverişli olmayan kültürel bir iklime sahip olarak görülüyordu" (Lynch ve O'riordan, 1998:460). Öğretmenler, işçi sınıfı kültüründen gelen öğrencilerle kültürel bir çatışma içine girerken, orta sınıftan gelen öğrencilerin eğitim beklentileriyle kültürel bir uyum içinde oldukları görülmektedir. Bu bulgular sonucu, okul kültüründen uzak olan öğrencinin, aynı zamanda yükseköğretime girme konusunda, alışılmadık ve farklı bir yer olduğunu belirterek, dışlanmak konusunda endişeleri vardır. Son olarak araştırmada, düşük işçi sınıfı bölgesindeki okulların eğitimsel kaynaklara erişim yoksunluğu, yükseköğretime erişim ve katılım eşitliği konusunda önemli engeller oluşturduğu bulgulanmıştır.

Lynch ve O'riordan, yapmış oldukları araştırmada yükseköğretime giriş ve katılım eşitliği önündeki engellerin en önemlisini ekonomik durum daha sonra ise sosyal ve kültürel durum olarak ortaya koymuşlardır.

Bourdieu (2015b), Varisler, Öğrenciler ve Kültür çalışmasında, yükseköğretime erişimde en yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin sosyal kökeni itibariyle nasıl bir elenme sistemine sahip olduğunu bir dizi araştırmanın bulgularına göre yorumlamış; eğitimde sosyal, kültürel ve ekonomik eşitsizlikleri incelemiştir. Kapsamlı bir kültürel çalışmayı oluşturan kitap, öğrencilerin ailesinin sosyo-ekonomik durumlarına göre üniversitede ve belirli programlarda temsil edilme durumlarına yer vermiş; aynı zamanda üniversiteye katılmış öğrencilerin habituslarının vermiş olduğu, kültürel ve sosyal ayrıcalıkları ortaya koymuştur.

Bourdieu'nun eczacılık, tıp, hukuk, edebiyat ve fen fakülteleri alanları arasında yaptığı ayrımda, edebiyat ve fen fakülteleri en yoksun kesimlerden gelen öğrenciler için "küme düşürülme" alanlarıdır. Zorunlu olarak alt sınıf kökenli öğrenciler edebiyat fakültelerindeki sosyoloji, psikoloji gibi alanlara yerleşmişlerdir. Ancak bu bölümler eğitim durumları

yüksek olan ailelerden gelen öğrenciler için ünvan sağlaması amacıyla "sığınak" olarak görülmektedir. "O halde, belli bir toplumsal kategoriden gelen öğrencilerin edebiyat fakültesindeki göreli payı çift mana taşıyabilir; zira bazıları için edebiyat fakültesi zorunlu bir tercih iken diğerleri için bir sığınak olabilir" (Bourdieu, 2015b:18). Bu bulgu sonucunda edebiyat fakülteleri yükseköğretimdeki eşitsizliğin kendini gösterdiği alan olduğu söylenebilir.

Kültürel ve sosyal olarak üst sınıf ailelerden gelen öğrencilerin, müzeye gitme, tiyatro oyunu tanıma ve görme gibi kültürel etkinliklerde ve bir müzik enstrümanı çalma gibi aileden gelen yatkınlıklara (habitus) sahip olması, yoksun sınıflardan gelen öğrencilere göre farklılaşır. Yoksun sınıftan gelen öğrenciler tedrisi bir süreçle, okulda aktarılan kültür aracılığıyla kültürel sermayeye sahip olurken, daha üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler "serbestçe edinilmiş" bir kültürel sermayeye sahiptir. Bu bağlamda "...tedrisi gerekliliklerin ötesinde, her şeyden önce aile çevrelerine borçlu oldukları bir kültüre sahip olmayı ifade eder" (Bourdieu, 2015b:37). Bu bulgu sonucunda, sosyal kökenin getirmiş olduğu kültürel yatkınlıklar ile yükseköğretimde belli bir kültürel birikimi sonradan edinmiş "kısmi kültüre" sahip öğrenciler arasında eşitsizlik giderilmiş olmaz.

Bourdieu ayrıca, diğer bulgularda, kültürel ve sosyal faktörlerdeki eşitsizliğin coğrafi faktörlere dayandığını da ortaya koymuştur. Büyük şehirlere oranla, küçük şehirlerde okula ve kültüre erişimin kısıtlı olduğunu vurgulamış, coğrafi konumun eşitsizliğe ilişkin etkisini vurgulamıştır. Diğer önemli bulgu ise aile çevresinde eğitimli insanların bulunmasıdır, bu da kültürel eşitsizlik durumunu etkileyen önemli unsurlardan biridir. "Aile çevresinde yüksek tahsil yapmış veya yapan bir akrabanın bulunması, bu ailelerin özgün bir kültürel duruma sahip olduklarına tanıklık eder (sadece, üniversiteye girmeye ilişkin daha güçlü bir öznel umut taşımaları ölçüsünde bile)" (Bourdieu, 2015b:47).

Pascarella ve Terenzini (1991) araştırmalarında küçük veya büyük kampüs olma durumunu öğrencilerin sosyal ve kültürel sermayelerine etkisinin önemli olduğunu vurgulamışlardır; "...öğrenimi vurgulayan ve öğrencilerin farklı tür insanlarla ve fikirlerle karşılaşmaları için fırsat sağlayan kampüs ortamları ve ister entelektüel ister kişisel olsun araştırmayı teşvik eden ve destekleyen ortamlardır" (Pascarella ve Terenzini, 1991:642). Özellikle kampüs üniversitelerinde, kampüsün büyüklük durumu sosyal ve kültürel etkinliklerin genişliğini etkileyen önemli değişkenlerden birini oluşturur.

Kampüs ortamının ve bu ortamda farklı insan tipleri ve farklı fikirlerle karşılaşmasının önemli etkisi kampüsün büyük ya da küçük olması durumuna göre öğrencilere sosyal ve kültürel açıdan farklı kazanımlar ya da yoksunluklar oluşturacaktır.

> ...bilim programlarının kalitesi ve müfredat çeşitliliği içindeki büyük kampüsteki öğrenciler, küçük sosyal hayatı olan kampüslerdeki öğrencilere göre çok tatmin olmuşlardır. Küçük üniversitelere devam eden öğrenciler tipik iyi eğitim kayıtları ve büyük kampüslere devam eden öğrencilere göre olumlu kişisel imajlara sahip olsalar da, daha büyük kampüslerdeki başarılı öğrenciler göreceli olarak daha uzun vadeli kazanç ve mesleki statüye sahiptir (Hurtado, 2007:103).

Ekinci (2011), "Bazı Sosyo-Ekonomik Etmenlerin Türkiye'de Yükseköğretime Katılım Üzerindeki Etkileri" adlı çalışması sonuçlarında, sosyo-ekonomik durumu yüksek olan ailelerden gelen öğrencilerin, yükseköğretimde, onları mesleki olarak iş dünyasında daha prestijli konuma yerleştirecek alanları seçtiklerini, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan öğrencilerin ise prestiji düşük olsa bile iş dünyasında konum alacak ve daha fazla gelir getirecek alanları seçtiğini ortaya koymuştur. Yükseköğretime erişim, alt sınıf ve orta sınıf ailelerden gelen öğrenciler için eşit görünse bile üniversite ve alan seçimlerinde oluşan farklılıklar eğitim ve eşitsizlik ilişkisini göstermektedir.

Ekinci'nin bulgularına göre sosyo-ekonomik durumu iyi olan aileler, çocuklarını eğitime daha endeksli yetiştirecek ve çocuklarının eğitimi için daha çok para yatıracaklardır. Bu durum sonucu bu ailelerin çocukları eğitim başarılarını arttıracak ve yükseköğretime erişimlerini kolaylaştıracaktır. Ailenin, çocuklarının iyi bir gelecek için eğitime yatırım yapması "ekonomik yönden sınırlılıkları olanların sahip oldukları gelirin çok daha büyük bir kısmını çocuklarının eğitimine harcayarak sahip olunan dezavantajı azaltmaya yönelmeleri söz konusu olabilir" (Ekinci, 2011:290). Ekinci'nin araştırma bulguları, her iki aile yapısından gelen öğrencilerin yükseköğretime giriş öncesi, dershane ve özel ders gibi hazırlık süreçleri geçirdiklerini ve eğitime -daha yüksek geliri olan ailelerin daha yüksek harcamalar yaparak- yatırım yaptıklarını göstermektedir.

Ekinci, bir diğer önemli bulgu olarak, anne-babaların eğitim durumlarının, yükseköğretime erişimde önemli olduğunu ortaya koymuştur. Aile eğitim durumu ailenin çocuklarını lisans programlarını yönlendirmede önemli bir etkendir. "Yükseköğretim mezunu anne ve babaların çocukları yalnızca yükseköğretimden kendi oranlarından daha yüksek oranda temsil edilmekle kalmıyor, aynı zamanda toplum tarafından bireysel ve sosyal getirileri daha yüksek olduğu düşünülen programlarda da daha yüksek oranlarda temsil edilmektedirler" (Ekinci, 2011:291). Böylece ailenin eğitim durumu ve eğitim sermayesine vermiş olduğu değer, yalnızca çocuklarını yükseköğretime erişim konusunda avantajlı konuma getirmiyor ayrıca prestijli üniversitelere ve programlara erişmesini de sağlamaktadır.

Araştırmada, ailenin yerleşim yerinin çocuklarının yükseköğretime devam etmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik durumların coğrafi olarak önemli bir etken olduğu; bunun yanında eğitim niteliklerinin ve eğitime kamusal yatırımların düşük olduğu kırsal bölgelerde çocukların eğitimden yararlanabilmesinin düşük düzeyde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kırsal bölgede yaşayan ailelerin eğitime atfetmiş olduğu değerin düşük olması ve aile eğitim durumu düzeyinin düşüklüğü, kırsal bölgede yaşayan ailelerin çocuklarının eğitim kültüründen kopuk

yetişmesine ve ailenin çocuğun eğitimiyle ilgilenmemesi gibi durumlar kırsal bölgede eğitime devam etmeyi ve yükseköğretime erişimi zorlaştıran önemli bir unsurdur.

Köse (1999) Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz adlı çalışmasında altı farklı lisenin üniversiteye girişteki başarıları ölçülmüş, bulgular sonucunda anadolu liseleri ve yabancı dilde ve Türkçe eğitim veren özel liselerin üniversiteye yerleşmede önemli başarılar göstermesi; onun dışında normal devlet liselerinin, imam hatip liselerinin ve mesleki liselerinin daha düşük başarılar göstermesi önemli bulgulardan biridir. Özellikle gidilen lise türüne bağlı olarak üniversiteye göre başarı farklılaşması önemli bulgulardan biridir. "Türkiye'de en iyi üniversitelerin en iyi fakülte ve bölümlerine anadolu liseleri ile yabancı dille eğitim yapan ve öğrencilerini seçerek alan özel liseler grubundan mezun olan öğrenciler yerleşmektedirler" (Köse, 1999:58).

Ayrıca Köse (1990), diğer okullara göre anadolu liselerine giden çocukların ailesinin sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklarının olduğunu ve bu çocukların ailelerinin eğitim durumunun üst düzey ve kentli olduğunu; buna karşın imam hatip ve mesleki liselere giden öğrencilerin aile yapısının alt düzey işçi, normal devlet liselerine devam eden öğrencilerin aile yapısının ise orta düzey memur olduğu bulgusunu yükseköğretime erişim ve katılımdaki başarıyı etkileyen önemli eşitsizlik unsurlarından biri olarak belirtmiştir.

Köse (1990) Aile Sosyo-ekonomik Durumu Lise Özellikleri ve Üniversite Sınavlarına Hazırlama Kurslarının Eğitimsel Başarı Üzerine Etkileri çalışmasında baba mesleğinin önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencinin, baba mesleği üzerinden sınıfsal kökeni ve mesleği özellikle üniversiteye hazırlık kurslarında eğitimsel başarı için önemli bir etkendir. Ailenin sosyo-ekonomik durumu öğrencinin özel ders almasını, üniversiteye hazırlık kurslarına gitmesini ve gideceği lise türünü etkileyen önemli bir faktördür. "...Aile sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan, özel kurs veya ders alan ve imkanları daha iyi olan liselere devam eden öğrencilerin başarı durumları tersine olan

akranlarının başarı düzeylerinden daha yüksek olmaktadır" (Köse, 1990:16). Böylece okul dışı etmenlerin, özel ders, üniversiteye hazırlık kursları gibi, okulun önüne geçtiği önemli bir bulgudur.

Sosyo-ekonomik durumun, okul dışı eğitim kaynaklarından yararlanmada önemli bir ölçüt olduğu, eğitimsel başarının sosyo-ekonomik durumla doğrudan bağlantılı olmasının öğrencinin hem kaynakları iyi bir liseye hem de iyi bir üniversiteye girişinde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin eğitimsel başarıyla ilişkisi Köse tarafından da vurgulanmıştır.

Şenses (2005) ODTÜ İktisat Bölümü öğrencileri arasında gerçekleştirdiği ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili Yeniden adlı çalışmasında daha önceki çalışmasında bulguları karşılaştırmıştır. İlk çalışmasında iktisat bölümünde gelir düzeyiyle ilgili olarak üst gelirli gruplardan gelen öğrencilerden, orta sınıftan gelen öğrencilere doğru bir değişim olduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca kampüs içindeki kültürel ve sosyal etkinliklerin öğrenci beklentilerini ve memnuniyetlerini de ölçen araştırmada özellikle toplulukların kültürel ve sosyal olarak gelişimi vurgulanmıştır. "....üniversitenin sunduğu sosyal olanakların beklentileri karşılama oranının, özellikle sosyal ve kültürel alandaki öğrenci topluluklarına üyelik sayısının ve spor olanaklarından yararlanma eğiliminin, çok önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir" (Şenses, 2005:193).

Yükseköğretim Kurumu'nun 1997'de 80 bin öğrenciyle yapmış olduğu nicel araştırmada, üniversite öğrencilerinin aile sosyo-ekonomik durumunu, üniversiteye giriş amacıyla yapılan harcamaları, aile eğitim durumlarını ve öğrencilerin üniversite sonrası iş beklentilerini incelemiştir. Çalışmanın verilerinde üniversite öğrencilerinin en çok tercih

ettikleri program olarak elektirik-elektronik, bilgisayar ve endüstri mühendisliği, tıp, eğitim ve ikitsat- işletme olarak sıralanmaktadır. Araştırmanın önemli verilerinden biri ise sosyo-ekonomik durumu ve eğitim durumu yüksek olan ailelerden gelen öğrencilerin büyükşehirlerde yükseköğrenim gördüğü sonucudur. Bununla birlikte öğrenci ailesinin aylık ortalama geliri büyükşehirdeki üniversiteler arasında değişiklik göstermektetir. Örneğin ODTÜ'de okuyan öğrenci ailesinin aylık gelirine göre Ankara Üniversitesi'nde okuyan öğrenci ailesinin aylık geliri düşüktür.

Ayrıca çalışmada öğrencilerin %78 gibi bir çoğunluğun yükseköğretime hazırlık sürecinde özel hazırlık kurslarına gittiği görülmektedir. Bu özel kurslara gitme oranı ise gelir durumundaki artışla birlikte çoğalmaktadır.

Bu çalışmalanın sonuçlarına göre aile eğitim durumları yükek ve sosyo-ekonomik durumu iyi olan ailelerden gelen öğrenciler yükseköğretim sonrası lisansüstü eğitime yüksek oranda devam etmeyi planlarken, aile eğitim durumları ve sosyo-ekonomik koşulları düşük olan öğrenciler daha az lisansüstü eğitimi planlamaktadırlar. Bunun yanı sıra türkiye'de üst sıralamalarda bulunun üniversitelerde okuyan öğrencilerde ise üniversite sonrası lisansüstü eğitimi düşünen öğrencilerin oranı %70 üzerinde gözükmektedir. Ayrıca araştırmanın bir diğer bulgusu ise ODTÜ'lü öğrencilerin %80 üstünde özel sektörde çalışmayı tercih etmesidir.

Uluslararası eğitim ve eşitsizlik araştırmaları ekonomik eşitsizliklerin yanı sıra kültürel ve sosyal eşitsizliklere de değinmiş ve okulun kampüs olma durumu, okul kültürünün orta sınıf kültüre denk bir işleyiş biçiminin olması durumu gibi daha çok nitel boyutlarıyla eğitim kurumunu incelemişlerdir. Türkiye'de yapılan eğitim ve eşitsizlik araştırmaları nitelden çok nicel veriler boyutunda değerlendirilmiştir. Eğitim ve eşitsizlik konusunda Türkiye'de yapılan araştırmalar sonucunda ise, sosyo-ekonomik durumun ve sosyal kökenin eğitim sürecine etkisi yükseköğretime erişim ve katılımda önemli eşitsizlikleri ortaya

çıkarmaktadır. Sosyal köken olarak alt sınıflardan gelen öğrenciler yükseköğretime katılsa bile kültürel ve sosyal olarak eşitsizlikleri deneyimlemeye devam etmektedir.

BÖLÜM II

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, yükseköğretimde eşitsizliğin bireyler açısından var olma biçimlerini ve deneyimlerini, nitel araştırma yöntemi kullanılarak, fenomolojik araştırma yaklaşımıyla betimlenmiştir. Nitel çalışma araştımacı için, ayrıntılı, detay veren gözlemler ve görüşmecilerin bireysel bakış açıları ve deneyimleri hakkında doğrudan alıntılama yapma imkanı sunar. (Patton, 2002, s.40). Creswell (2016) Fenomolojik çalışmaların kişinin deneyimleri ya da bir fenomenle ilgili ortak tanımlara odaklandığını belirtmiştir. Yaşanmış deneyimlerin ortak anlamlarını çıkaran bu yaklaşımın amacı kişisel deneyimleri evrensel açıklamalara indirgemektir (s.77). Fenomoloji veri toplama aracı olarak fenomeni deneyimleyen kişilerle ilgili oluşturulan derinlemesine görüşmeleri içerir. Creswell (2016)'e göre belli bir fenomeni deneyimleyen kişiler "neyi", "nasıl" tecrübe ettiklerini ortaya koyan bir tanımlama ortaya koyarlar (s.77).

Fenomolojik araştırma yöntemi, betimlemenin yanı sıra araştırmacının yaşanmış tecrübelere ilişkin yorum yapabildiği bir süreçtir (Creswell, 2016: 80). Bu sayede fenomenoloji, görüşmecilerden derinlemesine mülakatlar sonucu elde edilen bilgilerin literetürle karşılıklı bir şekilde betimlenmesini sağlar.

Bu bağlamda çalışmada, kişilerin ailelerinden getirmiş oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik unsurların eğitim kurumu içinde nasıl işlediğini ve yükseköğretimde bu unsurlardan kaynaklanan avantajlı ya da dezavantajlı olma durumunu nasıl tecrübe

ettiklerini ortaya koymak ve toplumsal eşitsizliğin yükseköğretim kurumu içinde yeniden üretimini betimlemek için fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma çalışmalarında, kişilerin fenomen ya da kavram hakkında düşündüklerini ortaya çıkarmak için derinlemesine mülakat yöntemi veri toplama aracı olarak kullanılmaktadır (Creswell, 2016:81). Bu çerçevede yükseköğretimdeki öğrencilerin deneyimlerine dair bilgilerin toplanması için öğrencilere derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Tablo 1. Mülakat yapılan öğrencilerin sosyo-ekonomik, cinsiyet ve eğitim özelliklerine ilişkin tablo

Görüş	Bölüm	Lise Türü	Baba Meslek	Anne Meslek	Baba Eğitim Durum	Anne Eğitim D
OK1	Şehir Bölge Planlama	Anadolu Lisesi	Serbest meslek, üst düzey Yönetici	Ev Hanımı	Üniversite	Üniversite
OE1	İnşaat Mühendisliği	Anadolu Öğretmen Lisesi	Muhasebeci	Ev Hanımı	Üniversite	Lise
OK2	İnşaat Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Öğretmen(Emekli)	Akademisyen	Üniversite	Ögretim üyesi
OK3	Çevre Mühendisliği	Anadolu Öğretmen Lisesi	Öğretmen(Emekli)	Memur(Emekli)	Üniversite	Üniversite
OE2	Makine Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Muhasebe Müdür, Finansman	Fabrika sahibi, Yönetici	Üniversite	Üniversite
YK4	Metalurji/Malzeme Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Üst düzey Memur	Memur(Emekli)	Üniversite	Üniversite
YE3	Makine Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Esnaf(Emekli)	Ev Hanımı	Lise	Lise
YK5	Makine Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Memur(İtfaiye Eri)	Ev Hanımı	Lise	Lise
YE4	Makine Mühendisliği	Anadolu Lisesi	Mülk Sahibi, Esnaf	Esnaf	Lise	Önlisans
OK4	Sosyoloji	Anadolu Öğretmen Lisesi	Akademisyen	Akademisyen	Ögretim Üyesi	Ögretim üyesi
OE3	Sosyoloji	Anadolu Lisesi	Gazeteci	Kitapçı	Üniversite Terk	Üniversite Terk
OE4	Sosyoloji	Anadolu Lisesi	Teknik Personel(	Memur(Emekli)	Üniversite	Üniversite
OK5	Felsefe	Anadolu Lisesi	Serbest meslek(Emekli)	Ev Hanımı	Lise	Lise
OE4	Felsefe	Anadolu Lisesi	Yok	Ev Hanımı	İlkokul Terk	Okuma yazması yok
YK6	Sosyoloji	Genel Lise	Mülk Sahibi, Esnaf	Ev Hanımı	ilkokul	İlkokul
YK7	Sosyoloji	Anadolu Lisesi	Asker	Ev Hanımı	Üniversite	Lise
YE5	Felsefe	Anadolu Lisesi	Bekçi	Ev Hanımı	ilkokul	İlkokul
YE6	Sosyoloji	Genel Lise	İşçi	Ev Hanımı	ilkokul	İlkokul
YE7	Sosyoloji	Genel Lise	Fotografçı	Ev Hanımı	lise	İlkokul

3.1. Araştırma Örneklemi

Araştırmanın amacı, Türkiye'de yükseköğretime katılmış kişilerin ekonomik sosyal ve kültürel özelliklerini açığa çıkararak eğitim ve eşitsizlik ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, kişilerin sosyal, kültürel ve ekonomik kökenine göre farklı sınıflardan gelmiş olmasını ve bu durumun yükseköğretimde eşitsizliği nasıl deneyimledikleri betimleme amacı gütmektedir. Bu bağlamda çalışmada bireylerin özelliklerinin çeşitliliklerini içermesi açısından "maksimum çeşitlilik örnekleme" tekniği kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklem yöntemine göre örneklemin oluştururlması araştırılan problemin bireylerlin paylaştıkları ortak olguların olup olmadığını ortaya koymak ve çeşitliliğin vermiş olduğu duruma göre problemin başka boyutlarını göstermek açısından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:108).

Bu bağlamda çalışma, Ankara ilinde bulunun iki üniversitedeki on dokuz öğrenci ile mülakat yapılarak gerçekleştirilmiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde bulunan, sosyal köken, aile eğitim durumu, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar gibi durumları betimlemek için 19 öğrenci ile görüşme yapılmış ve görüşülen kişi sayısı doyum noktası daha az ya da daha çok oluncaya kadar devam ettirilmiştir. Creswell (2016)'e göre, çalışmada görüşmeciler hakkında detaylı bilgiler elde edinilmesi araştırma büyüklüğünü belirler, nitel araştırmada elde edinilen bilgilerin genellendirilmesinden çok spesifik açıklamaların getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle görüşmecilerin mülakat sorularına vermiş oldukları cevaplar benzeşmeye başlayana dek görüşme ettirilmiştir. Bu bağlamda fenomonolojik araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan bu çalışma için, Creswell (2016) fenomeni tamamıyla deneyimlemiş 5 ilâ 25 kişi arasında değişen görüşmecilerle yapılması gerektiği belirtmiştir (s.81).

Her iki üniversitede de üniversiteye giriş puanı yüksek ve istihdam alanı ve bölümün tercih edilme talebinin yüksek olduğu mühendislik bölümleri ile istihdam talebinin azalmış ve

puan olarak çoğu devlet üniversitelerinde düşük puanlarla alım yapılan sosyal bilimler öğrencileriyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Görüşme yapılan 19 öğrenciden 5'i ODTÜ'de çeşitli mühendislik bölümlerinde, diğer 5 öğrenci ise edebiyat fakültelerinin felsefe ve sosyoloji bölümlerinde öğrenim görmektedir. AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin 5'i edebiyat fakültesinin felsefe ve sosyoloji bölümlerindeyken, 4'ü de mühendislik fakültelerindendir. Görüşmeciler, üniversite ortamından edinmiş oldukları çeşitli değerlendirmeleri daha deneyimli ve üniversite sonrası planlar yapmaya daha hazırlıklı oldukları düşünüldüğü için 3. ve 4. sınıf öğrencilerden seçilmişlerdir.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi iki devlet okulunun seçilimi ise, iki üniversite arasından puan farklılığının hem mühendislik bölümleri için hem de sosyal bilimler için oldukça yüksek olmasıdır. Ayrıca, iki üniversite arasındaki gelişmişlik ve kurumsallık düzeyi üniversitelerin seçilmesinde önemli bir etkendir. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin yakın dönemde kurulmuş bir üniversite olması, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin ise köklü bir tarihinin olması, üniversitenin eğitim alanındaki prestiji ve eğitimsel araştırmalara yatırımı anlamında çeşitli farklılıklar göstermektedir. Özellikle Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin köklü bir kampüs ortamına sahip olmasına karşın, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin parçalı fakülteleri olması yine bu iki üniversitenin araştırma örneklemi olarak seçilmesinde etkenlerdendir.

3.2. Derinlemesine Görüşme Formunun Oluşturulması

Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu araştırmada mülakat tekniği ile bilgi toplanmıştır. "Mülakat bir kişinin diğerinden bilgi aldığı amaçlı bir etkileşimdir. Mülakatlar, araştırmacıların tek başına gözlemden elde edemedikleri önemli verileri elde etmelerine izin

verir" (Gay, Mills ve Airasian, 2012:386). Bu araştırmada eğitim ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi anlamak için literatür çerçevesinde 'yarı yapılandırılmış görüşme formları' hazırlanmıştır.

Bu görüşme tekniğinin seçilmesinde, görüşme sorularıyla birlikte bireylerin dünyayı farklı biçimlerde anlama farkındalığı yaratması ve böylece araştırmacının bu bireylerin bakış açılarına göre yaklaşımını kolaylaştırması ve görüşmecilerin bireysel özelliklerine göre soruları farklı formlarda sorma imkanı da tanımaktadır (Berg, 2012:70). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin sağlamış olduğu bu esneklik, görüşmecilerin soruları cevaplamasını kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Bu bağlamda, görüşme yapılan üniversite öğrencilerine "neden", "nasıl" gibi açık uçlu sorular sorulmuş ve daha detaylı bilgiler toplamaya çalışılmıştır.

Görüşme formunun oluşturulmasında ilk olarak demografik bilgilerin elde edilmesine yönelik; ikinci olarak öğrencilerin mevcut eğitim durumları ve üniversiteye giriş süreçleri ile bağlantılı; üçüncü olarak ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine ilişkin; dördüncü olarak ise yükseköğretim deneyimleri, yükseköğretimden beklentileri ve yükseköğretim sonrası iş imkanlarına dair planları ile ilgili görüşler alınması gözetilmiştir.

Etik değerler gereğince ve sorulara net bir şekilde cevap almak adına görüşmecilerin ismi paylaşılmamış olup, görüşmecilere ses kaydı alınacağı araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Mülakatlar yapıldıktan sonra, ses kayıtları deşifre edilmiş ve elektronik ortamda bire bir şekilde metne aktarılmıştır.

3.3. Araştırma Verilerinin Çözümlenmesi

Öğrencilerin yükseköğretime katılım ve erişim sürecindeki deneyimlerini oluşturan nitel verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem ile birlikte araştırmacı, iletişim kaynağındaki içeriği açığa çıkarır ve farklı bir biçimde keşfetmesini sağlar (Neuman, 2014:446). Analiz sürecinde toplanan veriler bir araya getirilerek kavramsallaştırılmış, belirli temalara göre kategorilendirilerek yorumlanmıştır. İçerik analizi verilerin kodlanması, kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması sürecini içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:228). Araştırmacı ayrıca içerik analizi tekniği ile birlikte "ayrıntılı tanımlamalar oluşturmakta, temalar veya boyutlar geliştirmekte, kendi görüşlerinin ya da literatürdeki farklı bakış açılarının ışığında bir yorum sağlamaktadır" (Creswell, 2006:184).

Creswell (2016)'e göre nitel bir çalışma aracılığıyla elde edilen bilgiler tanımlanır, sınıflanır ve yorumlanırlar. Elde edilen veriler belli kodlara göre oluşturulur ve bunun sonuncunda detaylı yorumlama ile birlikte ortya çıkan temalar literatür ile birlikte yorumlanır. Creswell'e göre elde edilen verilerin hepsi kullanılabilir değildir, bu yüzden veriler arasında 'ayıklama' yapılabilmektedir (s.184).

Nitel bir araştırmada ortaya çıkan temalar ortak bir fikir oluşturmak için elde edilen birkaç kodu ifade etmektedir. Creswell (2016) ortaya çıkan kodların, beş ya da altı tema halinde incelenmesinin uygun olduğunu belirtmiş ve araştırma sonucu ortaya çıkan verilerin büyüklüğü, araştırmayı yorumlamada zorluk yaratacığı için temalar indirgenerek, birleştirilmeye çalışılmalıdır. Bu bağlamda Creswell temaları, alt temalar ve elde edilen veriler olarak çocuklar ve torunlar olarak bir aileye benzetmiştir (ss.184-186).

Araştırma bulgularını yorumlanırken, belirli kodlar ve temalar oluşturulmuş, ses kayıtlarından deşifre edilen metinler tekrar tekrar okunarak, bu kodlar sınırlandırılmış ve alıntılar arasından kodlara ve temalara uygun olarak ayıklama yapılmıştır. Kodlar ve temalar belirlenip sınıflandırılmış ve elde edilen verilerden alıntılar yapılarak yorumlanmıştır.

3.4. Etik Unsurlar

Nitel çalışmalarda etik unsurlar oldukça önemli bir yer tutar. Çalışmaya dahil edilecek bireyler, belirli özelliklerine göre tanımlanabilir ancak araştırmacı, araştırmaya katılan bireylerin zor ve tehlikeli durumlara düşmesinden şüphe duymalıdır (Mason, 2002:143). Bu bağlamda nitel bir çalışmalarda görüşmecilerin araştırmaya katılmasan önce rızasını almak gerekmekte ve katılımın gönüllü olduğu bildirilmeli ayrıca yetişkin olmayan görüşmeciler için aileden, okuldan veya kurumlardan izin alınlamalıdır. Bunun yanı sıra görüşmecilere, araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmesi ve hangi organizasyonlar ya da kurumlar tarafından desteklendiğini bildirilmelidir (Richie, 2003:67).

Hassas konuların çalışıldığı araştırmalarda, anonimlilik ve gizlilik önemli konulardandır, bu yüzden görüşmecilerin bilgisine yalnızca araştırmacı sahiptir. Araştırma bulgularının verilmesinde görüşmecilerin kimliği ortaya çıkmamalıdır. Bu bağlamda katılımcıların, doğrudan ya da dolaylı olarak kimliğinin ya da karakteristik özelliklerinin verilmesinden kaçınılmalıdır (Richie, 2003:67).

Bu bağlamda yapılan çalışmada, görüşmecilerin gönüllü katılımı dikkate alınmış, çalışmanın amacına dair bilgiler paylaşılmıştır. Gizlilik ve anonimlik ilkesine göre görüşmecilerin isimleri verilmemiş olup bu ilkeyi bozmadığı için üniversite, cinsiyet ve bölüm bilgileri çalışmada yer almıştır.

BÖLÜM III

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde görüşmecilere yönlendirilen sorular üzerinden elde edilen veriler, teorik perspektif çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular dört ana kategori etrafında değerlendirmeye alınmıştır; ilk olarak görüşmecilerin sosyo-ekonomik durumlarını gösteren demografik özellikleri; ikinci olarak yükseköğretim öncesi alınan eğitimler; üçüncü olarak, aileden getimiş oldukları ve halen devam eden kültürel yatkınlıklar ve son olarak ise yükseköğretim değenledirmeleri ve yükseköğretim sonrası beklentilerdir.

4.1 Sosyal Ağlar: Ailenin Eğitime Yaklaşımı

Yükseköğretime giriş sürecinde, öğrencinin hangi programı ve üniversiteyi seçeceği konusunda ailenin ve çevrenin etkisi önemli bir yer tutmaktadır, üst sınıf ailelerden gelen öğrencilerin, yükseköğrenimi tecrübe etmiş aile çevresi, öğrencide eğitimsel yatkınlıklar oluşturur. Gelir ve eğitim seviyesi düşük yoksun ailelerden gelen öğrenciler ise, yükseköğretime erişim ve katılım konusunda, sosyal çevrenin eğitim konusunda bilgilendirme ve okul kültürüne sahip olma eksikliği yaşarlar. Böylece eğitimin aile tarafından algılanma biçimleri sosyo-ekonomik ve eğitimsel eşitsizlikler boyunca farklılıklar gösterir. Bu bağlamda, yükseköğretime erişim konusunda öğrencinin ailesi ve "...sosyal çevreye göre 'imkansız', 'olası' ve 'normal' bir gelecek olarak yükseköğrenim imgesini belirlemektedir" (Bourdieu, 2015b:15).

Ailenin eğitim algısı ve eğitim durumu yükseköğretime katılımda önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Orta-üst sınıf eğitimli ailelerden gelen öğrenciler, ailelerinin ve kendilerinin eğitime bakış açılarının "odak" noktası olduğunu, üniversiteye gitme "bilinciyle" yetiştiklerini ve yükseköğretime katılımın ailenin kültürel ve sosyal ortamına "kabul edilmek" anlamına geldiğini ifade etmişlerdir.

> Yani zaten, okul falan anadolu lisesi, dershane olunca, zaten üniversiteye...doğal olarak gideceksin. ...babam beni bu konuda çok etkiledi yani ben küçükken de... ben hoca olacağım, ben profesör olacağım isterdim, 5. sınıftaydım ama o dönemler babam işte teknik personel bende fiziktir yani şeydir falan onlarla ilgileniyordum, fizik özellikle çok istiyordum bir aralar elektronikte çok istedim, orda bir şey atıldı, ailede hep vardı yani, göbek bağını hukuk'a gömmek gibi bir şey vardı (OE4, Sosyoloji).

> Amcam...diş hekimliği fakültesinde öğretim üyesi, yengem de öyle…[eğitim hayatımda] onlar çok etkili oldular, babamın bir arkadaşı güzel sanatlar fakültesinde akademisyendi Isparta'da o çevre etkili oldu. O yüzden benim için bir anlamda da üniversiteye kabul olmak o sosyal ortama da kabul olmaktı… (OK4, Sosyoloji).

Bu bulgular Ekinci (2011)'nin ve Bourdieu (2015b)'nun yükseköğretim mezunu anne ve babalardan gelen öğrencilerin, yükseköğretimde daha fazla temsil edilme ve sosyal ve bireysel getirileri yüksek, daha prestijli bölümlerde ve üniversitelerde yer alması bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Orta-üst sınıflardan gelen öğrencilerin ve ailelerinin sahip olduğu sosyal sermaye, ailenin ve öğrencinin yükseköğretime bakış açısını belirleyen önemli noktalardan birini oluşturmaktadır.

Eğitim durumu düşük ailelerden gelen ve sosyal çevresinde yükseköğretim deneyimi bulunmayan öğrencilerin ise sosyal sermaye yoksunluğu çektikleri görülmektedir. AYBÜ'de okuyan, alt sınıflardan gelen öğrencilerin üniversite imgelemi ailenin eğitim

görme fırsatı olmayışı üzerinden şekillenmiş ve üniversiteye katılım ailenin gerçekleştirme imkanı bulamadığı eğitimi öğrencinin gerçekleştirmesi anlamında görülmektedir.

> ...Ablam üniversite mezunu... Babamın annesi babası ayrı olduğu için, düzenli hayatı olmadığı için, eğitim hayatına devam edememiş, annemin de bir ailesi olmadığı için eğitim hayatı olmamış, onlar benim üniversiteye gitmemi çok istiyorlardı, o önemli bir sebepti benim için (YK6, Sosyoloji).

> Şöyle söyleyeyim, bizim soyumuzda üniversiteye giden ilk kişi bendim, benden sonra bir akrabam daha var o kadar… üniversiteye gitmeden önce bir defa şehir dışına çıkmıştım, daha önce üniversite görme, etkilenme gibi şansı olmadı (YE5, Felsefe).

Öğrencide üniversiteye katılımla ilgili algının oluşması her iki üniversite bağlamında sosyal sermaye açısından farklılaşmaktadır. ODTÜ'de okuyan, aile eğitim durumları yüksek olan öğrencilerin üniversiteye katılımında sosyal çevrenin üniversiteye giriş ve meslek edinimi konusunda etkisinin önemli olduğu gözlemlenmektedir. AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin eğitimsel bir sosyal sermayeye sahip olmadıkları görülmekle birlikte üniversiteye katılım bu öğrenciler için aile çevresinde deneyimlenmemiş bir olgudur. Bunun yanı sıra yükseköğretim görmüş bir sosyal çevreye sahip olmak öğrencinin eğitimsel başarısını etkileyen önemli bir unsurdur. Bu çerçevede, sosyal sermayeye sahip olan öğrencilerin prestijli okullarda temsil edildiği görülmektedir. Sosyal sermayeye sahip olmak öğrencinin eğitimsel başarısını olumlu yönde etkilerken sosyal sermayeden yoksun olan öğrenciler ise eğitimsel başarı konusunda dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Ayrıca her iki üniversitede edebiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sosyal sermayelerinin farklılaştığı da görülmektedir. Bu bağlamda, ODTÜ'de edebiyat fakültesinde öğrenim gören katılımcının üniversiteye girmesini "sosyal ortama kabul edilmek" olarak tanımlaması üst-orta sınıf ailelerden gelen öğrencilerin ünvanı sürdürmek için edabiyat fakületerinin "sığınma" görevi görmesidir. Yoksun sınıflardan gelen AYBÜ öğrencileri için ise edebiyat fakültesi bir "küme düşürülme" alanını oluşturmaktadır.

Prestijli üniversitelerin iyi bölümlerine girmiş öğrencinin, anne babanın ve sosyal çevrenin eğitim konusunda başarılı bir öğrenci olma sebebiyle öğrenciye yatırım yapıldığı görülmüştür. Ancak bu durumda da sosyal sermayenin işleyiş biçimi kültürel sermaye ile birlikte işleyen bir süreci oluşturamamıştır. Bu durum daha çok alt sınıftan gelen toplumsal kesimlerin eğitimle birlikte toplumsal hareketliliğinin sağlanabileceği inancıyla birlikte ailenin öğrenciye kurumsal kaynaklara erişiminde kolaylık sağlamasıdır.

> Aile içinde benden eski kuşaklarda üniversite okuyan yok, maksimum amcam var o da üniversiteyi bitirmemiş. Kendi kuşağımda, kuzenlerimde tıp okuyan ve şu an doktor olan var. Fotoğraf çekmem ailemin hoşuna gider ama bir yandan da okuldan buna zaman ayırmamı istemezler mesela okulla ilgili...kitap almam gerektiğinde para verirler ama… kamerayla ilgili bir parça alacağım zaman ona izin vermezler, oraya yönelmemi istemiyorlar çünkü… eğitime yatırım yapmışlardır (OE1, İnşaat Mühendisliği).

Bourdieucu anlamda sosyal sermaye zamanla biriken ve kendini yeniden üreten bir etkiye sahiptir. Sosyal sermayenin belli sınıflar ya da gruplar arasında ekonomik ve kültürel semaye ile birlikte ayrışmalar oluşturup hakim sınıf yararına eşitsizlikleri üretmesi eğitim ve eşitsizlik olgusunu anlamak için önemli bir sistematikleştirme biçimidir. Ancak temel düzeyde sosyal hareketliliğin eğitimle birlikte sağalanabileceği bir sosyal dünyada, sosyal çevrede yükseköğretimi deneyimlemiş bireyler öğrencilerin yükseköğteim algısını oluşturması bakımından ve ayrıca yükseköğretime katılım açısından önemlidir. Bu bağlamda her ne kadar sosyal sermaye yoksunluğu çekmiş olsalar bile yükseköğretime girmiş, eğitim durumu düşük ailelerden gelen öğrenciler üniversite ortamının sunmuş olduğu sosyal ve bireysel gelişim konusunda, sosyal çevrelerinden etkilenmiş ve onlar için üniversiteye giriş bir motivasyon oluşturmuştur.

> En çok etkileyen dayım olmuştur, onun dışında kuzenlerim var doktor kimya mühendisi olan...dayım bizde kaldığı sürece projelerini falan getirirdi, dayım ODTÜ İnşaat Mühendisliği mezunu, tercihimi de dayımdan etkilenerek yaptım, eğitim hayatıma çok etkisi oldu (YE3, Makine Mühendisliği).

> Kuzenim Bilkent Bilgisayar Mühendisliği'nde tam burslu okuyordu, başarılıydı o böyle idolüm oldu, o vardı. Bir de çok yüksek yerde okumayan, Osmangazi Üniversitesi'nde fizik okuyan kuzenim vardı, ikisi de böyle... hayatını üniversiteden sonra değiştirebilirsin, geleceğin buna göre kurulacak dedikleri için, daha çok ciddiye almıştım sınavı…(YK5, Makine Mühendisliği).

Aile eğitim durumu yüksek olan orta-üst sınıflardan gelen ODTÜ'lü öğrenciler, ailenin eğitime bakış açısından ve sosyal ağlardan etkilendiklerini, bu sayede yükseköğretime katılımı "odak" haline getirdiklerini ve bu "bilinçlenmeyle" yetiştiklerini belirtmişlerdir. Daha çok alt sınıflardan gelen AYBÜ'lü öğrenciler, ailenin eğitim düzeyinden dolayı yaşadığı yoksunluklar nedeniyle onları bu etkileşimden mahrum bırakırken aynı zamanda sosyal çevrelerinde onlara etkileyen kişilerin olması ise yükseköğretime giriş için bir "motivasyon" kaynağı olduğu görülmektedir. Eğitim durumu daha iyi ailelerden gelen ve ailesi daha yüksek mesleki konumda bulunan öğrencilerin ODTÜ'de temsil edilmesi bir bağlamda okul kültürünün hakim sınıf kültürüne uygun olarak işlemesi ile ilgilidir. Zira ODTÜ'deki öğrencilerin aile eğitim durumu ve mesleki konumları sayesinde oluşan sosyal sermaye bu öğrencilerin prestijli okula ulaşmasındaki önemli etkenlerden biridir.

4.2. Üniversite Seçimi

Araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin anne baba eğitim durumu, öğrencinin eğitimsel ve kültürel yatkınlıklarını oluşturmuş ve sosyal çevrenin eğitime vermiş olduğu değer ile birlikte öğrenci yükseköğretimde hangi bölümü ve okulu seçeceği hususunda aile ve sosyal çevresinden etkilenmiştir. Üst sınıf aileler ve sahip olunan sosyal çevre, üniversite tercihlerinde, çocuklarını bölümü tanıtma konusunda yönlendirmişler, öğrencilerin 'bilinçli' seçimler yapmasına ve üniversite hakkında bilgi sahibi olarak yükseköğretime katılmaya etki etmişlerdir.

Orta-üst sınıf ailelerden yükseköğretimde öğrenim gören öğrenciler, üniversite seçiminde üniversiteye giriş sınavı sonrası almış oldukları puanın olumlu etkisini daha çok, "daha iyi" üniversite seçimi ve puanı daha yüksek alanları seçme konusunda görmüşlerdir. Görüşmelerden alınan bulgulara göre bu öğrenciler tercih döneminde seçimlerini yaparken, zorunlu bir tercih halinden ziyade ailenin getirmiş olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel mirasın avantajlarını kullanarak bilinçli bir tercih ile üniversite seçimlerini yapmışlardır.

> Aslında direkt… ODTÜ'ye girmek istiyordum, havacılık ve uzay istiyordum, tercihlerimde ilk sıralarda o vardı… Bölümü aslında puan olarak burası olur diye yazdım… Sadece mühendisliklerden bunu yapacağımı düşündüm… Tercih zamanında ODTÜ'de bölüm tanıtım günleri oluyordu, oraya gelmiştim inşaat bölümüne bakmaya. Biz kampüste yaşıyorduk zaten, annem öğretim görevlisi olduğu için… sık sık kampüsteydim (OK2, İnşaat Mühendisliği).

> Okul tercih dönemlerinde kafam çok karışıktı o dönemde Bursa'da Tofaş, Reno firmalarını [ailem] gezdirdiler...Bu alanla ilgili birçok insanla konuştuktan sonra bu bölüme karar verdim. Üniversite seçimi konusunda aslında Boğaziçi Üniversitesi'ni istiyordum, puanım yetmeyince ODTÜ'ye geldim… Daha önce üniversite tercih dönemlerinde ODTÜ'ye iki kere gelmiştim ve o dönemde etkilenmiştim (OE2, Makine Mühendisliği).

Ailenin eğitim durumu ve sosyal köken olarak dezavantajlı konumlardan gelen edebiyat fakültesinde okuyan öğrenciler ise bölümü ve üniversiteyi seçmelerini ODTÜ'nün politik yapısının etkili olduğunu vurgulamışlardır.

> Puan geldikten sonra...ne olmak istiyorum en makulu akademisyenlik gelmişti onun içinde sevdiğim bir bölümü okumam gerekiyordu... Puanım şöyle etkili oldu… ODTÜ'yü istiyordum, birinci sıraya sosyolojiyi ikinci sıraya felsefeyi yazmıştım. ODTÜ'yü işte lisede politiktim, işte öyle heves ve heyecanla istedim (OE5, Felsefe).

Bourdieu (2015b)'nun belirtmiş olduğu, eğitim durumları yüksek ve belli ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye sahip öğrenciler için edebiyat fakültesi ünvan sağlaması

amacıyla bir ‘sığınak’ olarak görülürken yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için edebiyat fakültesi ‘küme düşürülme’ ve zorunlu bir tercihi ifade etmektedir.

> Puanım baya etkiliydi… Matematik-fen’den girmiştim… sonra sağlık alanında bir üniversite kazandım ama sonra yarıda bıraktım...Sonra Türkçe-Matematikten girdim sınava… Psikoloji istiyordum ama [sınava] art arda girdiğim için puanım düştü...ODTÜ olduğu için seçtim, ODTÜ olmasaydı sosyoloji okumazdım, ODTÜ’nün iyi olduğunu düşündüğüm için ve abim ODTÜ’de ekonomi okuyordu… (OK4, Sosyoloji).

> Felsefede çift anadal yapıyorum... Sonra sosyoloji ilgimi çekmeye başladı… ODTÜ’yü istiyordum… Puanın etkisi oldu… Psikolojiyi düşündüm ODTÜ dışında birçok yerde tutuyordu, ODTÜ Psikoloji olsa gidebilirdim belki ama istediğim şey sosyoloji ve felsefeydi (OE4, Sosyoloji).

ODTÜ’de öğrenim gören öğrenciler sosyal çevresindeki tavsiyeler ve ve istekli olmak üzerinden üniversite seçimlerini yapmışlardır. Özellikle “iyi olduğu” için ODTÜ’yü seçtiğini söyleyen katılımcıda üniversite seçimi konusunda bir “bilinçli” seçim olduğu görülmektedir. Yine bölüm seçme konusunda puanın etkisi olsa da ODTÜ’ye gitmek konusunda bir isteklilik görülmektedir. Ancak bunun tersine AYBÜ’de öğrenim gören öğrencilerin üniversite seçiminde “bilinçli” bir şeçimden ziyade bir “rastegele”olma durumu vardır.

> Üniversite puanları açıklandığında benim puanım düşüktü, ilk başta gitmemeye karar vermiştim ama arkadaşlarım üniversiteye gidince ben de gitmeye karar verdim. Bölümde arkadaşlarımın etkisi oldu ama üniversite şans eseri yazdım geldi diyebilirim. Sadece Ankara olsun diye tercih etmiştim… (YE5, Felsefe).

> ...aslında daha çok psikoloji, PDR okumak istiyordum, daha çok puandan dolayı seçtim hem de sıkıldım artık üniversiteye başlamak için sosyolojiyi seçtim (YK7, Sosyoloji).

Aile eğitim durumu iyi ve mesleki konumları yüksek ailelerden gelen ve ODTÜ'de temsil edilen öğrencilerin üniversite seçimlerinde sosyal çevrenin etkisi olduğu görülmekte bu bağlamda ailenin ve sosyal çevrenin yönlendirmesi söz konusudur. Bu durumda, sosyal sermayeye sahip olan orta-üst sınıflardan gelen ODTÜ'lü öğrenciler için eğitimsel başarı puanın etkisi üniversite seçiminde etkili bir unsur olmamıştır. Üniversite seçimleri daha çok bilinçli bir seçim üzerinden yapılmıştır. AYBÜ'de okuyan ve yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin ise üniversite seçimlerinde puanın etkisi önemli bir etken olarak görülmekte bunun üniversite seçimleri yapılırken bir zorunluluk ve rastgele olma hali vardır. Böylece AYBÜ, öğrenciler tarafından üniversiteye girmiş olmak için seçilen bir üniversite görünümündeyken ODTÜ, daha çok "iyi" bir üniversite kodlaması üzerinden bilinçli seçilimlerin yapıldığı bir üniversite görünümündedir.

Aile meslek durumu, ailenin eğitim durumu gibi değişkenlere bakıldığında ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerin ailelerinin eğitim durumları iyi, mesleki konnumları yüksek ailelerden gelmesidir. Bunun tersine ise AYBÜ'de daha çok aile eğitim durumları düşük ve bununla ilişkili olarak mesleki konumları da düşüktür. Bu bağlamda bakıldığında ODTÜ'de temsil edilen öğrencilerin orta-üst sınıf ailelerden gelen çocuklar olduğu AYBÜ'de ise yoksun sınıf ailelerden gelen çocukların temsil edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ailenin sınıfsal durumu öğrencinin gideceği üniversiteyi belirleyen önemli etkenlerden birisidir. Üniversite seçimi de ailenin mesleki ve eğitimsel konumuna göre şekillenmiş olup ODTÜ'lü öğrencilerde gidilecek üniversite konusunda ailenin yönlendirmesi ve bilinçlendirmesi sözkonusuyken, AYBÜ'lü öğrenciler için ise üniversite seçimi bu durum görülmemektedir.

4.3 Bölüm Seçimi

Aile eğitim durumunun düşüklüğü, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı kesimlerden gelen öğrenciler, aileleri tarafından bölüm seçiminde mesleki gelecek vaat eden alanlara yöneltilmişlerdir.

> Üniversite seçimlerinde sinemayı seçmeyi çok istedim ama o da işte hani Türkiye'deki genel algı nedeniyle çok zordu, ben lisedeyken 9. sınıfın sonunda alan seçimi oluyordu zaten benim lisede hiç sözel bölümü açılmamıştı, okul değiştirmem falan gerekiyordu işte o zamanda aileler gelip veli imzası atıyor alan seçilirken ben o zaman söyledim …sinema okumak istiyorum diye sözeli seçsem diye o zaman ailem de hocalar da dinlemediler sayısalı yazdırdılar… 9. sınıfta okul adına matematik yarışmalarına katılan öğrenci sözel seçicem deyince hocalar yadırgadı, kabul etmediler... O şans belki ODTÜ'ye gelmemi sağladı ama bir yandan da sayısalda başarılısın niye sözeli seçiyorsun diye benim istediğim şeyi yapmama engel oldu (OE1, İnşaat Mühendisliği).

> Liseden mezun olunca Gazi İnşaat Mühendisliğine başladım. İki sene orada öğrenciydim, pek isteyerek gitmemiştim. Sonra da sosyoloji ya da antropoloji bölümüne kayıt yaptırmayı düşündüm... Bilindiği üzere Türkiye'de üniversite tercihi bilgi edinimi ya da akademik kaygılarla yapılmıyor daha çok mesleki eğitim alınıyormuş gibi davranılıyor ya da okuldan mezun olunca iş imkanları gözetiliyor. Ailem de beni inşaat mühendisliğine yönlendirdi. Okul sürecinde memnuniyetsizlik başladı...arkadaş çevremle de... Bunun üzerine tekrar çalışmalara başladım (YE7, Sosyoloji).

Ayrıca aile gelir durumunun düşük olduğu yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin kardeş sayısı ve ayrıca üniversite masraflarının yük olacağı düşüncesi onları ailenin ikâmet ettiği yerdeki üniversite seçmeye zorlayan önemli etkenlerden biridir.

> Psikoloji okumak istiyordum hem de Ankara olsun istiyordum… Hani ikisini aynı bünyede barındıramayınca eleye eleye sosyoloji oldu… Benim için öncelikli olan Ankara olmasıydı… Ailem bölüm seçmemde sen okuyacaksın sen karar ver dediler, onlar da Ankara'da okumamı istiyorlardı (YK6, Sosyoloji).

> Bu üniversiteyi il dışına gitmek istemediğim için seçtim, aile zorlanmaması açısından, 3 kardeşiz. Ankara'da İngilizce öğretim olması da önemli tabi, bölümü seçmemde biraz daha ileriye yönelik maddi imkanı diye yoksa gönül isterdi ki güzel sanatlar olsun, ne bileyim kendimi daha geliştireceğim bir bölüm olsun (YK5, Makine Mühendisliği).

Alt sınıf ailelerden gelen öğrenciler, ayrıca gelecekte meslek garantisi vaat eden bölümlere yönelmek zorundalığını görmüşler, alan ve üniversite seçimlerini bu yönde bir zorunlulukla gerçekleştirmişlerdir.

Ekinci (2011)'nin ortaya koymuş olduğu çalışmasındaki, sosyo-ekonomik durumu yüksek olan ailelerden gelen öğrencilerin, gelecekte daha prestijli mesleki pozisyonlarda yer alacak alanlar seçmesi bulgusunu doğrulamaktadır. Böylece yükseköğretime erişim alt sınıf ve orta-üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler için eşit gibi gözükse de bölüm seçimlerinde bu eşitsizlik görülmektedir.

Özellikle, eşitsizlik önemli oranda edebiyat fakültelerinde görülmektedir. Edebiyat fakültelerinin, Bourdieu (2015b)'nun dezavantajlı grup ya da sınıflardan gelen öğrenciler için 'küme düşürülme', avantajlı grup ya da sınıflardan gelen öğrenciler için ise ünvan sağlamak için 'sığınma' olarak ortaya koyduğu bulgu, bu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Bu bağlamda, yükseköğretimde üniversite ve alan seçimlerindeki farklılaşma da toplumsal köken önemli bir rol oynamakta, eğitimdeki eşitsizlik durumu belirgin olarak toplumsal köken üzerinde görülmektedir.

Aile eğitim durumunun yüksek olduğu, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak üst sınıflardan gelen ailelerin çocuklarının ODTÜ'deki temsilleri yüksekken, yoksun sınıftan gelen öğrencilerin yükseköğretimdeki temsili AYBÜ'de daha fazla görülmektedir. Dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin alan ve üniversite seçimlerinde tercihleri zorunlu olarak kısıtlamaya maruz kalırken avantajlı sınıflardan gelen öğrencilerin, en üst düzeydeki üniversiteleri ve alanları 'tekelleştirdiği' görülmekte böylece yükseköğretim sistemindeki eşitsizlik ortaya çıkmakta ve derinleşmektedir.

Her iki üniversitede mühendislik fakültelerinde okuyan öğrenciler için bölüm seçimindeki farklılaşmalar, daha çok sosyal ve ekonomik koşulların çerçevesinde belirlenmiştir. Alt gelir sınıfından gelen AYBÜ öğrencileri, bölüm seçimini ekonomik kaygılarla yaparken, üst sınıflardan gelen ODTÜ öğrencileri için bölüm ve üniversite seçimi daha çok sosyal çevresi tarafından yapılan bilgilendirme ışığında gerçekleşmiştir. Sosyo-ekonomik durumu iyi ailelerden gelen öğrenciler, gelecekte mesleki statü sağlayacak bölüm ve üniversiteleri tercih ederken, yoksun sınıflardan gelen AYBÜ'lü öğrenciler için ise üniversiteye yerleşim bir zorunluluk olarak olarak görülmektedir. Böylece eğitimde toplumsal köken farklılaşmalarının yaratmış olduğu eşitsizliğin, yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için bölüm seçiminde kısıtlama olarak görülürken, orta-üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler mesleki statü sağlama ve prestij açısından daha iyi bölümlerde yer aldığı görülmektedir. Böylece, her iki sınıf için üniversiteye erişim eşit gibi gözükse de eşitsizlik gidilen bölüm ve üniversitelerde kendini göstermekte ve yeniden üretmektedir.

4.4 Eğitim Profilleri ve Yükseköğretime Hazırlık Kursları

Öğrenciye eğitim sistemi içinde verilen 'başarılı', 'yetenekli' gibi adlandırmalar 'yetenek ideolojisi'ne gönderme yapmakta, toplumsal eşitsizlikleri oluşturan ekonomik sermayeyi göz ardı etmektedir. Ailenin ekonomik ve kültürel durumu, çocuklarına eğitim alanında yatırım yapmaya etkileyen önemli unsurlardandır. İyi üniversite ve bölümler yükseköğretime erişme ve katılmada; ailenin çocuğunu, dershanelere göndermesi, özel ders aldırması gibi etmenler önemli ölçütlerdir.

Görüşme yapılan 19 öğrenciden, AYBÜ'de edebiyat fakültesinde okuyan 3 öğrenci genel lise mezunuyken, AYBÜ mühendislikte okuyan yalnızca 1 kişi genel lise mezunudur geriye kalan 5 öğrenci anadolu lisesinde okumuştur. ODTÜ'de okuyan öğrencilerden yalnızca 1'i

genel lise mezunuyken, 3'ü anadolu öğretmen lisesi mezunu, diğer öğrenciler ise anadolu lisesi mezunudur.

Ailenin eğitimsel durumu ve ekonomik olarak üst sınıflardan gelen öğrenciler yükseköğretim öncesi kolej deneyimi yaşamış, yurtdışı eğitim imkanlarına erişebilmiş, iyi üniversitelere ve bölümlere ulaşırken 'gecikme' yaşamamışlardır. Orta-üst sınıftan gelen lise sonrası mezun durumuna kalan öğrenciler, iyi üniversitelere ve istenilen bölüme ulaşabilmeyi amaçlamaktadır.

> Ben ilkokuldayken, annemin mesleği gereği, Finlandiya'ya gittik 4 sene orada eğitim aldım sonra Ankara'ya döndük... Ortaokulda sınıf öğretmenimden özel dersler aldım…[lisede] 10. 11. 12. sınıfta ve mezunken dershaneye gittim… Hiç sınıf tekrarı yaşamadım... Mezuna kaldım, çünkü çok stres yapmıştım... Üniversitede hazırlığı atladım (OK2, İnşaat Mühendisliği).

> İlkokulu kolejde okudum… Üniversiteyi liseden mezun olur olmaz kazandım. Daha önce ortaokul sürecinde kolejin dershanesine gittim 7. ve 8. sınıflarda...Aynı zamanda lise de 10. 11. ve 12. sınıfa kadar dershaneye gittim (OE2, Makine Mühendisliği).

Görüşme yapılan öğrencilerin, hemen hepsinin dershane sürecinden geçtiği görülmektir. Ancak, kolej deneyimi, özel ders alma gibi ve yurtdışı eğitimi alma deneyimleri yaşamış olmasalar bile, dershaneler yükseköğretime erişme ve katılımda önemli rol oynamaktadır. Şenses (2005)'in araştırma sonuçlarında, sınav sistemleri değişiklik yaşasa da dershanelere olan bağımlılığın değişmediği bulgusu, bu araştırmada da gözlemlenmektedir.

> [Üniversiteye] doğrudan yerleştim. 11. sınıf bitene kadar üniversiteye hazırlık için herhangi bir çalışmada bulunmadım, 12. sınıfta bütün sınıf arkadaşlarım gibi ben de dershaneye başladım. Ortaokulda 1 sene, 8. sınıfta dershaneye gittim. Özel ders hiç almadım (YE7, Sosyoloji).

> [Okula] hiç ara verme gibi bir sürecim olmadı, sadece mezun [üniversiteye] hazırlandım. Lise 11. ve 12. sınıfta ondan önce de lise sınavına hazırlanırken 8.sınıfta gittim…Mezuna kalmadan önceki puanımla bir yer seçerdim ama daha iyisini yapabilirim diye düşündüm, 110 binden 45 bine çektim 2. senemde (YK5, Makine Mühendisliği).

Yoksun sınıftan gelen öğrenciler, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dezavantajlara sahip olsa da aileleri tarafından imkan dahilinde eğitimleri desteklenmiş çocuklarını, dershanelere gönderme ve özel ders alma imkanı sağladıkları görülmektedir.

Üst sınıf ailelerden gelen öğrencilerin, eğitim süresi boyunca, koleje gitme, özel ders gibi imkanları, eğitimsel başarıyı etkilemiştir. Köse (1999)'nin araştırma bulgularında belirttiği gibi, sınıfsal kökenin sağlamış olduğu hazırlık kursları öğrencinin gideceği lise ve üniversite türünü önemli ölçüde etkilemektedir. Bu araştırmanın bulguları da, eğitimsel başarıda sosyo-ekonomik durumun etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yoksun sınıflardan gelen öğrenciler ile üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler arasında dershaneye gitme durumu herkes için eşit gibi görünürken aslında üst sınıf ailelerin çocuklarının, butik dershanelere gitmesi, dershaneye gitme sürelerinin artması ve yurtdışı eğitimi deneyimleme şansları ve kolejde okuma gibi ekonomik durumun getirmiş olduğu avantajlar, iki sınıf arasındaki eğitimde başarı eşitsizliğini ortaya koymaktadır. Bu farklılaşma, yükseköğretimde iyi üniversitelere ve bölümlere ulaşma konusunda da iki sınıf arasındaki toplumsal eşitsizliği göstermektedir.

Araştırmanın diğer önemli bulgularından biri, Türkiye'de yükseköğretime katılımda devlet okullarının eğitim sisteminin yeterli gelmediği ve tüm ekonomik eşitsizliklere rağmen, ailelerin çocuklarını dershaneye gönderdiği görülmektedir. Bu durumun daha yoksun sınıftan gelen öğrenciler için yükseköğretime erişim şansının olamayacağını da

göstermektedir. Şenses (2005)'in ODTÜ'de iktisat bölümünde okuyan öğrencilerle yapmış olduğu araştırmanın yükseköğretim erişimde öğrencilerin dershanelere bağımlı hale geldiği bulgusu devam eden bir süreçtir. Bu araştırma bulgularına göre, üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler ile yoksun sınıftan gelen öğrencilerle artık yalnızca dershaneler konusunda ayrışmıyor ayrıca koleje gitme, özel dersler ve yurtdışı eğitim deneyimleriyle eğitimdeki başarı eşitsizliğinin iki sınıf arasında büyüdüğünü de göstermektedir.

Ekonomik olarak, her iki üniversitede bulunan ve farklı sınıflardan gelen öğrenciler, yükseköğretim öncesi hazırlık kurslarına gitmiş, aileleri eğitim için yatırımlar yapmışken, ekonomik durumun etkisi, hazırlık kurslarının niteliğini etkilemiştir. Üst sınıflardan gelen öğrenciler, yurtdışında eğitim deneyimleri, butik dershaneler ve özel okul gibi tecrübeler yaşayarak yükseköğretime hazırlanmıştır. Yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin ise hemen hepsinin bu hazırlık kurslarından faydalandığı fakat ekonomik durumun kısıtlılığı nedeniyle hazırlık kurslarının çeşitlenemediği görülmüştür. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu bulgu ayrıca yükseköğretime erişim ve katılımın, yükseköğretime hazırlık kurslarına bağımlı olduğunu ortaya koymuştur, zira görüşme yapılan avantajlı ya da dezavantajlı sınıflardan gelen her öğrenci için hazırlık kursları eğitim süreçleri boyunca deneyimlenmiştir.

4.5 Kültürel Yatkınlıklar

Hâkim sınıf ya da grupların, sahip olduğu ekonomik sermaye ile birlikte bu sınıftan gelen aileler, çocuklarını yetiştirme biçimleriyle onların sosyal çevresini oluşturur ve eğitim pratiklerini aşılayarak kültürel sermaye aktarımını nesilden nesile yeniden üretirler. Bourdieu (1986,2016, 2015b), Bourdieu ve Wacquant (2007), Bourdieu ve Passeron (2015a) sermaye biçimlerinin hakim sınıf tarafından eğitim alanında, hakim konumlarını meşrulaştırmak ve yeniden üretmek nasıl işletildiğini ortaya koymuşlardır. Okul sistemi üst ve orta sınıf ailelerden gelen öğrencilerin hakimiyeti altındadır ve habitusları ile okul kültürü

arasında paralellik vardır, bu yüzden bu öğrenciler okul bilgisine hazırlardır. Aileden edinilen bu kültürel yatkınlıklar, çocuğa okul sistemiyle de uyumlu olan, 'sosyal nezaket' kurallarını, 'dil' becerisini ve davranış biçimlerini öğretir.

Araştırmanın bulgularına göre, ekonomik, sosyal ve eğitimsel sermayeye sahip olan orta-üst sınıftan gelen ODTÜ'lü öğrenciler aileyle birlikte kültürel faaliyetlere katılma alışkanlığı kazanmışlardır. Öğrenciler kültürel faaliyetleri aile ile birlikte gerçekleştirme konusunda ailelerinin "kültürel geçmişleri" olduğunu ve kültürel etkinliklere katılmayı "aileden edindiklerine" değinmişlerdir.

> Ailemle sinemaya giderdik, babamla çok sık tiyatroya ve operaya giderdik... Babam daha çok yerli tiyatro yazarlarını sever ve eski western filmlerini. Annem daha çok yabancı filmler izler, öyle bir kültürel geçmişleri var (OK2, Çevre Mühendisliği).

> Ailemle genel olarak sinemaya giderdik; ama tiyatroya gitme geleneğimiz çok yoktu. Konser ise babam belirli kulüplere üyeydi ve o zaman konser etkinliklerine katılırdık şimdi de hâlâ katılıyoruz. Bu etkinliklere katılmayı ailemden edinmiştim (OE2, Makine Mühendisliği).

Ailenin mesleki görevlerinden dolayı küçük şehirlerde yaşayan, orta sınıftan gelen öğrenciler kültürel etkinliklere katılma zorluğunu belirtmişlerdir. Ama yine de ailesinin etkinlik takip edebilmek için çaba gösterdiğini dile getirmişlerdir. Küçük şehirde kültürel etkinliklere katılım bu öğrenciler için dezavantaj yaratmış olsa bile kültürel bir birikim edinme konusunda ailelerinden belli kültürel yatkınlıkları edinmişlerdir.

> Sinemaya hep giderdik, Isparta'da olduğumuz için ayda bir falan, sinema dağıtımı çok azdı, DVD izliyorduk ama Isparta'da tiyatro yoktu, çok az geliyordu, bir iki defa gitmişizdir… Babam etkinlik çok takip eder ama hani eğlence için 'for the sake of' sanat için değil yani daha çok sosyalleşme aracı olarak (OK4, Sosyoloji).

> Ailemle birlikte çok fazla etkinliğe gitmiyorduk bazen kültür merkezine bazı oyunlar gelirdi, Levent Kırca Tiyatrosu mesela onlara giderdik ama Niğde küçük bir yer olduğu için bu gibi etkinlik ortamı çok yok (OK3, Çevre Mühendisliği).

Aile eğitim durumu düşük, ekonomik ve sosyal sermayesi kısıtlı, yükseköğretime erişebilmiş öğrenciler ise ailesi ile birlikte kültürel aktivitelere katılım göstermediklerini belirtmişlerdir. Bu durum öğrencinin ailesinin kültürel sermaye yoksunluğu nedeniyle öğrenciye aktarılamadığı görülmektedir. Bu durum eğitim sisteminin orta-üst sınıf kültürüyle benzer işleme sistemine sahip olması bulgusu açısından önemlidir. ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerin aksine AYBÜ'de öğrenim gören öğrencinin edinilmiş kültürel sermaye yoksunluğu eğitim ve başarı ilişkisi açısından önemli bir yere sahiptir.

> Ailece ...sanatsal faaliyetlere çok katılmadım tarihi müzeler gezmişliğimiz var İstanbul'da Ayasofya falan... Onun dışında kültürel etkinliklere katıldığımız çok yok (YE4, Makine Mühendisliği).

Edinilmiş bir yatkınlık olarak, sinema, tiyatroya gitme alışkanlıkları ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerde belirgin bir şekilde mevcutken ve katılımcının bu durumu "böyle bir kültürel geçmişleri" var şeklinde tanımlarken aslında habitusun nesilden nesile aktarılan bir yapı olduğu görülmektedir. Orta-üst ailenin habitusu, öğrenciye aktarılmış olup tiyatro, opera, sinemaya gitme gibi çeşitli yatkınlıklar bireye kazandırılmıştır.

ODTÜ'de okuyan öğrenciler aile ile kültürel etkinliklere katılmış ve bu aileler çocuklarına sermaye biçimlerini aktarmışlardır. Eğitim alanı içinde öğrencinin eğitimsel başarısını önemli bir şekilde etkileyen bu yatkınlıklar (habitus) biçimine sahip olan ODTÜ'lü öğrenciler ile bu yatkınlıklardan 'mahrum bırakılmış' olan AYBÜ'lü öğrenciler arasında başarı eşitsizlikleri oluşmuştur. Böylece iki sınıf arasındaki ekonomik, eğitimsel, sosyal ve

kültürel farklılıklar, öğrencilerin prestijli üniversitelere ve programlara erişim ve katılımını etkileyen eşitsizlikleri meydana getirmiştir.

Üst sınıf ailelerden aktarılan kültürel yatkınlığa sahip öğrenciler için kültürel faaileyetler üniversiteye katıldıktan sonra da devam etmiş, üniversitede topluluk faaliyetleri çerçevesinde yapılan kültürel etkinlikler öğrencinin kültürel yatkınlıklarını pekiştirmiştir. Bu öğrenciler, ekonomik sermayenin vermiş olduğu avantajla birlikte yurtdışında da birçok kültürel etkinlik görme deneyimi yaşamışlardır. Özellikle bu öğrenciler açısından, tiyatro oyunlarını görme ve tanıma, sergilere katılma gibi aktiviteler yükseköğretimde de etkinliğini sürdürmüştür.

> Evet tiyatroya baya düzenli gidiyorum bu topluluktan da gelen bir şey… ODTÜ'de tiyatro şenliğine çok sık gidiyorum… Sinemaya giderim, ödüllü filmleri takip etmeyi severim, Ankara Film Festivali'ni takip ederim...Tiyatroda sevdiğim yazarlar Brecht, Shakespeare, 'Mezbahaların Kutsal Johannası'nı oynamıştık biz…. Dürrenmatt'ı severim, Boris Vian'ı özel olarak severim, metinleri okuyabildiğim kadar okuyorum… ODTÜ'de şenlik oluyor ve katılımcı oyunlar oluyor, onların metinlerini aramızda paylaşıp okuyoruz. Lisede de tiyatro yapmıştım ama hani bu kadar kültürel zemini yoktu yani bir dramaturji falan yoktu...Resim çok az hakim olduğuma alan ama Van Gogh'u severim. Viyana'ya gittiğimde ya da yurtdışında, [sergileri] takip ederim (OK2, İnşaat Mühendisliği).

> Okul dışında her hafta ya da iki haftada bir tiyatroya gitmeye çalışırım...Devlet tiyatrolarının oyun akışını kontrol ederim. Bale, opera etkinliklerine bakarım, onun dışında okulda KKM'de bir sürü etkinlik oluyor, konuşma klüpleri gibi ve ayrıca neredeyse her hafta konsere giderim.Tiyatroda klasik olarak çok beğendiğim bir oyun 'Bir Delinin Hatıra Defteri'...oyuna gitmeden önce bir bilgim vardı, okumuştum… Sevdiğim ressamlar var İspanya'dan çok etkilendiğim için, Dali, Picasso, Goya gibi İspanyol ressamları severim. Yurtdışı seyahatlerinde çok bulunurum ve her seyahatimde mutlaka sergi, sanat galerisi ve müzelere giderim. Madrid'te Prada, Thyssen-Bornemisza müzelerine gittim mesela (OE2, Makina Mühendisliği).

Bourdieu (2015b) tiyatro, müze ya da sergiler gibi kültürel aktiviteler hakkında bilgi sahibi olma durumunu, üst sınıf ailelerden gelen çocuklar için 'serbestçe edinilmiş' kültür olarak

tanımlarken, alt sınıf ailelerden gelen çocuklar için ise okulda aktarılan kültürle bu bilgiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bourdieu bu durumu 'kısmi kültür' olarak tanımlar. "...aşikar biçimde görmekteyiz ki, sadece tedrisi olan bir kültür kısmi bir kültürdür; kültürün bir kısmıdır; aynı zamanda daha aşağı seviyede bir kültürdür; zira onu teşkil eden unsurlar, daha kapsamlı, geniş bir bütünlük içerisinde sahip olabilecekleri anlama sahip değillerdir" (Bourdieu, 2015b:38). Bu araştırmada yoksun sınıflardan gelen, dezavantajlı öğrenciler ise aileden edinilmiş kültürel yatkınlıklardan çok 'tedrisi' süreçte mecbur kılınmış bir 'kısmi kültür' bilgisine sahiplerdir. Okulun vermiş olduğu imkanlar dahilinde, tiyatro topluluğuna katılarak, okulda düzenlenen tiyatro şenliğine giderek ve okulda gidilen bölümle ilgi metinler okuyarak kültürel bilgiye sahip olmuşlar ve dezavantajlı durumlarını gidermeye çalışmışlardır.

Bununla birlikte yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için belirli kültürel pratiklerin gerçekleştirilmesi okul sisteminin sağlamış olduğu önemli avantajlardan biridir. "En yoksun kesimlerden gelen bireyler için okul, kültüre biricik erişim yoludur ve bu, tedrisatın her aşaması için geçerlidir" (Bourdieu, 2015b:40). Bu bağlamda, ODTÜ'nün yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için bir kültüre erişim alanı olduğu görülmektedir.

> Sinema ve tiyatroya düzenli gitmeye çalışıyorum...bazen önceden beklediğim, sevdiğim oyunlar peş peşe gelince beraber gidiyorum, bazen bir süre izleyecek bir şey bulamıyorum...Tiyatroda en çok sevdiğim Slawor Mrozek...onun 'Açık Denizde', 'Polis' diye oyunları var iki farklı ekipten izlemiştim. Metinleri oyunlar çıkmadan daha önceden okumuştum, o yüzden hevesle izledim oyunları…Tiyatro kulübüne gittim...oyunda yer aldım, sahneye çıktım… (OE1, İnşaat Mühendisliği).

> ...ODTÜ Oyuncularının bütün oyunlarını izlemeye çalışıyorum, tiyatro şenliğindeki bütün oyunları izliyorum. Müze ve konsere...daha çok denk geldiğinde gidiyorum...heykel dersi alırken [üniversitede] heykel hocamız haberdar ediyordu sergilerden… (OK5, Felsefe).

Habitus, edinilmiş yatkınlıklar içinde faili yapıya karşı eylemsiz kılan bir sistem değildir. Bu bağlamda eğitim alanına girmiş olan öğrenci ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye türlerinden yoksun olsa da eğitim alanı içinde değiştirici bir güce sahiptir bu vesileyle öğrencileri direnmeye sevk eden bir etkidedir. ODTÜ'de okuyan yoksun sınıflardan gelen öğrenciler kültürel olarak habitusun dönüştürücü etkisini ODTÜ üzerinden görmüşlerdir. Kurumsal sermaye, öğrencilerin kültüre erişimini kolaylaştırmış ve öğrenciyi ilgisi dahilinde çeşitli kültürel faaliyetlere yöneltmiştir. Bunun sonucunda öğrencinin ailesinden edinme imkanı bulamadığı kültürel sermayeye kurum aracılığıyla ulaştığı görülmektedir.

Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinleri, aile eğitim durumu ve sosyo-ekonomik olarak alt sınıftan gelen yükseköğretime katılmış, AYBÜ sosyal bilimler ve mühendislik öğrencileri ise ailelerin edinemedikleri kültürel sermayeden, yükseköğretimde de mahrum kalmışlardır. Sermaye türlerinden mahrum kalmış bu öğrenciler ayrıca tedrisi bir kurum olarak AYBÜ'deki kültürel etkinliklerin gelişmemesi nedeniyle kurumsal sermayenin aktaracağı kültürden de yoksun kalmışlardır. AYBÜ'de öğrenim gören öğrenciler kültürel faaliyetler için 'ilgimi çekmiyor' söylemlerinde bulunmuştur. Okul kültürünün aktarmış olduğu 'kısmi' kültürden de uzak kalan öğrencilerin, 'serbestçe edinilmiş' kültürel bilgileri ise, 'fazla sanatsal', 'boş sanat dalı' olarak adlandırdıkları ve karşı kültür geliştirdikleri görülmektedir.

> Tiyatro izlerim ama aşırı sanatsal olanlar ilgimi çekmez. Çok etkilenmedim genelde tiyatrodan, zaten sayısalcıydım lisede de tiyatro metinleri okumadım hiç...Ressamlar, bence boş bir sanat dalı, özellikle gitmedim ama denk geldiği olmuştur (YE4, Makine Mühendisliği).

> Tiyatro ilgimi çekmiyor açıkcası, sevmiyorum sıkıldığım için çok, lisede birkaç kere arkadaş çevresiyle gitmiştim...Ressamlar hakkında, çok takip etmediğim için, bilgim yok bu konu hakkında (YK6, Sosyoloji).

Daha çok üst sınıf ailelerden gelen ODTÜ'deki sosyal bilimler ve mühendislik öğrencileri aileden getirilen yatkınlıklarla kültürel aktivitelere katılma, takip etme ve bu kültürel

aktivitelerin bilgisine sahiptir. Bu öğrencilerin yükseköğretime katılımıyla birlikte, ODTÜ'de sunulan imkanların bu yatkınlıkları pekiştirmiş olduğu dolayısıyla bu sermaye biçiminin yeniden üretildiği görülmektedir. Okulun vermiş olduğu imkanlarla birlikte öğrencinin alanına duymuş olduğu ilgi, yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin dezavantajlı durumlarını aşması için çabalamasına yardımcı olsa da Bourdieu (2015b)'nun belirtmiş olduğu 'tedrisi' bilgilendirmeler gereği 'kısmi' kültüre sahip olmalarıdır. Her anlamda sosyal kökenin vermiş olduğu yatkınlıklar eşitsizlikleri oluşturmakta ve bu eşitsizliklerin aşılmasını güçleştirmektedir.

Yoksun sınıfların temsil edildiği AYBÜ sosyal bilimler ve mühendislik öğrencileri ise, kültürel sermaye yoksunluğunu yükseköğretim sürecinde de yaşamışlardır. Özellikle tedrisi imkanların bu faaliyetlere elverişli olmadığı görülmektedir. Önemli bir nokta ise, yoksun sınıftan gelen öğrencilerin 'serbestçe' ya da 'tedrisi' olarak edinilmiş kültüre karşı 'aşırı sanatsal' ve 'boş bir sanat dalı' şeklinde karşı kültürel söylemleridir. Kültürel sermayeye sahip olma ya da bunu tedrisi bir şekilde öğrenme sürecinde AYBÜ öğrencileri, hem edinilmiş yatkınlıklar olarak hem de yükseköğretim sürecinde kültürel sermayeden 'mahrum' bırakılmışlardır. Eğitim sistemi içinde ortaya çıkan bu eşitsizlik, orta-üst sınıfın eğitim alanını yeniden üretim mekanizmasıyla nasıl 'işgal ettiğini' göstermektedir. Bu çerçevede, habitusun dirençli bir yapı ve değişimlere ayak uydurabilen bir sistem olarak hakim sınıf ve grupların habitusunun eğitim sistemi içinde nasıl işlediği görülmektedir.

Okul kültürünün, hâkim sınıfların ve grupların kültürüne uygun bir şekilde işlediği şeklinde ortaya konulan kuramlar, bu araştırmayla bir kez daha ortaya konulmuştur. ODTÜ'de okuyan sosyal, ekonomik ve kültürel olarak avantajlı sınıflardan gelen öğrenciler, tedrisi alanın dışında aileden almış oldukları kültürel yatkınlıkları, tedrisi alan içinde onları avantajlı konuma getiren sermayelerdir. Okul sistemi içinde hâkim sınıflardan gelen öğrencilerin başarı göstermeleri, aileyle birlikte öğrendikleri kültürel eserler, kültürel faaliyetlere katılım ve kütüphane ile büyüme gibi unsurlar sayesinde onların okuldaki eğitim sistemine hazır hale getirilmeleri nedeniyledir. Dezavantajlı sınıflardan gelen AYBÜ'lü

öğrenciler ise kültürel faaliyetleri ve kültürel eserleri tanıma özelliğini ya tedrisi kültürün aktarımıyla öğrenmişler ya da tedrisi imkanların kültürel faaliyet alanlarındaki kısıtlılığı nedeniyle mahrum kalmışlardır.

4.6. Sembolik Sermayenin Okula Etkisi: Kütüphane İle Büyüme

Hâkim sınıf kültürünün dilsel sermaye ile olan ilişkisi, okul sistemi içindeki başarı ölçütleri ile uyum içindedir. Orta-üst sınıflardan gelen öğrencilerin sözel becerileri, anlama ilişkileri ve akademik dile yatkınlıkları eğitimde başarıyı sağlarken, alt sınıftan gelen öğrencilerin akademik dile olan uzaklığı onları eğitim sistemi içinde kısıtlayan ve eleyen bir durumdadır. Bernstein (2006), Köse (2001) ve Bourdieu (1991) 'dilsel kodların' ve 'dil sermayesinin' eğitim sistemi içinde alt sınıflardan gelen öğrenciler için okuldan elenme, kısıtlanma durumuna dönüştüğünü ortaya koymuşlardır. Hâkim kültürün, okul kültürü içindeki dilsel kodların işleyiş biçiminin aynılığı ile birlikte eğitim sistemi, işçi sınıfından gelen öğrenciler için elenme ya da kısıtlanmaya dönüşürken, hakim sınıftan gelen öğrenciler için hakim olma durumunun yeniden üretimi alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeniden üretim mekanizması, yoksun kesimlerden gelen öğrencilerin 'dilsel kodlardan' ve 'dilsel sermayeden' mahrum bırakılmalarıyla gerçekleşir.

Dil becerisini geliştiren, sözel anlamayı güçlendiren, dilbilgisi, yazım kuralları gibi öğrenme becerilerini geliştiren kitap okuma eylemi ve aileden alınan bu yatkınlık eğitimde başarıyı etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Araştırmanın bulgularına göre, orta-üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler, evlerinde kütüphane ile büyümüşler, ailelerinden gelen bu alışkanlıkla kendi kütüphanelerini oluşturduklarını belirtmişlerdir.

> …ailemin, [kütüphanesi] vardı, ailem küçükken kütüphane yapmıştı bana...ben okumayı bilmeden resimli kitaplar vardı onları hep okuyorlardı bana… (OK4, Sosyoloji).

> Bizim evde hep büyük bir kütüphane oldu, ailemin kütüphanesi dışında benim ciddi bir kitap arşivim var kişisel, aslında ben küçüklükten itibaren kitap biriktirmeye başladım… (OE3, Sosyoloji).

> Kütüphane vardı hep evimizde, annem kitap okumayı çok sever hala bana kitap aldırır sık sık. Kendi kütüphanem de var ortaokuldan oluşmaya başlayan… (OK2, İnşaat Mühendisliği).

Alt kesimlerden gelen öğrenciler ise, ailelerinin evinde kütüphane ile büyümediklerini, eğitim süreçleri boyunca, kendi kütüphanelerini oluşturduklarını belirtmişlerdir. Okul dönemleri boyunca, okulda oluşturulan kütüphaneden etkilenerek ya da yükseköğretimde gelmiş oldukları alanın kitaplarını biriktirerek, kitap biriktirme kültürünü edindiklerini söylemişlerdir.

> Ailemin evinde kütüphane yoktu, kendi kütüphanem var çok geniş olmasa da. 5. sınıftayken sınıfta bir dolabı kendi kütüphanemizi oluşturmuştuk, her öğrencinin kitaplarını getirerek başlattığı bir şeydi…ben de ondan yola çıkarak küçük küçük başlamıştım, bu şekilde kütüphanemi oluşturdum (YK6, Sosyoloji).

> Ailemin evinde kütüphane yoktu. Bana ait bir kütüphane var, ilkokuldayken bir tane kitabım olmuştu daha sonra lise döneminde ikişer üçer olmuştu, üniversite döneminde her dönem tüm paramı kitaba yatırıyorum... Biz geniş aile olarak yan yana oturan kişileriz ve nasıl desem ben hiç bir kişinin, akrabalarımın evine gittiğimde bu tarz kütüphaneler yoktu (YE6, Sosyoloji).

Orta-üst sınıflardan gelen ODTÜ'lü öğrencilerin ailesinin kütüphaneyle olan ilişkisi ve bundan dolayı sahip olunan dilsel sermaye ve kodlar bu öğrencilerin eğitim sistemi içinde başarının ölçülme kriterlerine göre onları başarılı kategorisine sokarken, yükseköğretimde prestijli üniversitelerin iyi bölümlerine gelmelerinde önemli rol oynamıştır. Özellikle, alt sınıflardan gelen AYBÜ'lü öğrencilerin hemen hemen hiçbiri kütüphaneyle büyümemiş, okul sisteminin sahip olduğu dilsel kodlar ve sermayeden yoksun olarak eğitimlerini

sürdürmüşlerdir. Alt sınıf ailelerinden gelen öğrencilerin bu yoksunluğu ise yükseköğretimde üniversite ve bölüm seçimlerini kısıtlayan bir engel oluşturmuştur. Akademik başarı ölçütlerini etkileyen dilsel sermaye, iki sınıf arasındaki yükseköğretime katılım farklılığındaki eşitsizliği meydana getiren önemli unsurlardan birini oluşturmaktaadır.

4.7. Alan Dışı Ders Alma

Orta-üst sınıf ailelerden gelen ODTÜ öğrencileri, aileden aktarılmış olan kültürel birikimleri yükseköğretimde alan dışı derslerde tatbik etmek imkanı bulmuşlardır. Bourdieu (2015b)'ya göre üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler kendi alanları dışındaki disiplinlerle de ilgilenen ve fakülteler arası farklı bölümlerde sayısı çok olan öğrencilerdir (s.34). Bu bağlamda orta-üst sınıflardan gelen ODTÜ öğrencileri daha, 'teknik olmayan' seçmeli alan olarak tanımladıkları, dil dersleri, çeşitli sanat dalları gibi seçmeli ders alanlarına yönelmişlerdir, bu yönelimin aileden edinilen, kültürel sermaye ile bağlantısı ise alınan dersler hakkında önceden bilgi sahibi olmalarıdır. Bunun yanı sıra, seçmeli alanlara yönelimde hoca tanışıklığının ve etkisinin önemi büyüktür. Öğrenciler ayrıca ODTÜ'nün alan dışı ders alma konusunda imkanlarının geniş olduğunu da belirtmişlerdir.

> Alan dışında teknik olmayan seçmelilerde, sinema aldım, belgesel aldım, 'reality and cinema' aldım Thomas hoca veriyordu, şimdi gitti. İspanyolca aldım, davul dersi aldım o kadar… Ben davulu ilkokulda çalıyordum Finlandiya'da bas gitar ve piyanoya da girdim onları kazanamamıştım. Sinemada da ben aslında sinema okumak istiyordum sonra mühendisliğe kaydım. Thomas hoca bizim komşumuzdu onu tanıyordum, dersi onun verdiğini biliyordum o yüzden seçmeli olarak Thomas hocanın dersini aldım (OK2, İnşaat Mühendisliği).

> ODTÜ'de alan dışı ders alma şansımız var bu konuda okulun imkanları geniş. Sosyal Psikoloji, Almanca, İspanyolca dersleri aldım... Alan dışı ders almak konusunda kendi ilgi alanlarıma göre kendim seçtim mesela Latin dillerine ilgim vardı, almak istedim (OE2, Makina Mühendisliği).

ODTÜ içinde sosyal köken olarak daha dezavantajlı konumda bulunan öğrenciler ise, eskiden uğraştıkları ya da merak ettikleri alanları seçmeli dersler aracılığıya deneyimleme imkanı bulmuşlardır. Bu durum, okulun öğrenciler için kültüre 'biricik erişim yolu' olmasının önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca edinilmiş kültürel sermaye yoksunluğu çeken bu öğrenciler için bu sermaye biçimini tedrisi alan içinde oluşturmalarında ODTÜ'deki alan dışı ders seçme çeşitliliği bu öğrenciler için avantaj sağlamaktadır.

> ...İtalyanca aldım 3 kur, heykel aldım, Psikolojiden ders aldım çünkü Sosyal Psikolojiyi merak ediyordum…eskiden de kille uğraşmıştım kendi çapımda, o yüzden heykel dersini merak ediyordum… (OK5, Felsefe).

> Siyaset biliminden ders aldım...Hocamla konuşmuştum o dönemde o da bir git gör dedi, kafamda da vardı yüksek lisansı orada, yapıp yapamayacağıma karar verdim...Güzel sanatlara... ilgim vardı, lisede de sinemaya hevesliydim...Okuldaki tüm sinema derslerini aldım, müzikle de ilgim vardı...şan dersine merak saldım aldım dersi… (OE5, Felsefe).

ODTÜ'de mühendislik ve sosyal bilimler alanlarında okuyan öğrencilerin, ders seçme çeşitliliği geniştir ve özellikle okulda tedrisi olarak bölüm mevcut değilken, çeşitli sanat dallarından ders seçilimi yapılırken, dezavantajlı sosyal kökenlerden gelen AYBÜ öğrencileri okuldaki alan dışı ders alma imkanını, mezun olmak için kredi doldurmak için aldıklarını belirtmiştir, bazı öğrenciler ise, ilgi duydukları alanda, okuldaki bölümlerden ders seçme imkanlarının kısıtlı olmasından bahsetmişlerdir. Özellikle, seçmeli ders alma konusunda hocanın etkisinin ve yönlendirmesinin olmadığını vurgulamışlardır.

> ...Ben kendi ilgi alanıma girdiği için, psikolojiden aldım, aslında aklımda farklı bölümden farklı dersler almak vardı işte ne bileyim bölümümle alakalı olduğunu düşünüyorum nöropsikoloji ve psikolojinin farklı türleri özellikle, okulda ders almak isterken bunlarla ilgili ders verilmediğini gördüm pek alamadım aslında, diğer okullarda bu tarz dersler mevcut ancak bizim okulda olmadığı için yine

> istediğim doğrultuda felsefeden ders aldım ama içeriği beni tatmin etmedi (YE6, Sosyoloji).

> Alanım dışında ders aldım, elektrik elektronik bir de bilgisayardan [bölümünden] ders aldım. bu dersleri almamda arkadaş çevresi etkili oldu açıkçası hani böyle kredimi tamamlayalım muhabbeti vardır ya hep… (YK4, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği).

Yoksun sınıftan gelen öğrencilerin, başka fakültelerden ders seçimi yapması, daha çok mesleki kriterlere göre belirlenmiş, üniversite sonrası iş alanında gerekli olacak belgelere sahip olmak adına ders seçimlerini yaptıklarını belirtmişlerdir.

> ...formasyon alıyorum ben, onun [derslerin] tamamlanması için Psikoloji'den aldım, ama şu dersi görmeliyim diye aldığım bir ders olmadı (YK7, Sosyoloji).

> Felsefeden ve Psikoloji'den ders aldım. Seçme nedenim öncelikle pedagojik formasyon alabilmek için kredi tamamlamaktı...Kimse yönlendirmiyordu bizi bu konuda bizim okulda… (YK6, Sosyoloji).

Özellikle Mühendislik fakültelerinde okuyan ODTÜ öğrencileri ders seçme konusunda, bölümleri dışında, tiyatro, sinema, müzik gibi farklı disiplinlerden ders seçme imkanlarına sahipken AYBÜ mühendislik öğrencileri yalnız kendi disiplinlerine yakın ders seçimlerinde bulunmuşlardır. Aynı durum sosyal bilimler öğrencileri içinde geçerli görünmektedir. Bu bağlamda, ODTÜ öğrencileri daha çok kültürel sermaye edinecekleri disiplinlerarası ders seçimleri yapmak imkanına sahipken AYBÜ öğrencilerinin bu imkanlara sahip değillerdir. Daha çok yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin temsil edildiği AYBÜ'de ders seçme çeşitliliği de daralmış bir durumdadır. AYBÜ Edebiyat Fakültesi öğrencileri, özellikle üniversite sonrası mesleki belgelere sahip olacak ders seçimleri yapmışlar, başka bölümlerden ders seçme durumunun kısıtlılığını vurgulamışlardır. ODTÜ'de ise bu durum çeşitliliği ile ön plana çıkmaktadır, okul enstrüman dersleri, dil dersleri alma gibi geniş bir

skalada imkan sağlarken aileden getirilmiş olan belli yatkınlıkların böylece pekiştirildiği görülmektedir.

ODTÜ'de alan dışı ders alma çeşitliliği, dil bölümleri, sanatsal alanlar ve teknik bölümler gibi geniş bir yelpazeye sahiptir. Ders seçme çeşitliliği ODTÜ öğrencileri için teknik bölümler dışındaki alanlarda kültürel sermaye üretimine katkıda bulunan bir etken olduğu görülmektedir. Teknik bir üniversite olmasına rağmen öğrencilerin ifade ettiği, dil bölümlerinden çeşitli sanat dallarına kadar alan dışı ders alma imkanlarının olması üniversitenin öğrenciye sunmuş olduğu imtiyazlardan biridir. Böylece öğrenciler tedrisi disiplin alanlarının dışında "ince bir zevke" sahip, sözel becerileri kuvvetli bir kültürel birikime sahip olacaklardır. Zira eğitim sisteminin başarı kıstası yalnızca bölümde alınan başarı üzerinden değerlendirilmemektedir. Bu değerlendirme daha çok alan dışından alınan derslerle sağlanan pratiklerin, alışkanlıkların edinilmesi ve edinilen kültürel imtiyazla değerlendirilmektedir.

Ders seçme çeşitliliği, alt sınıflardan gelen öğrenciler için kurum aracılığıyla kültürel sermaye edinimini kolaylaştıran önemli etkendir. Alt sınıflardan gelen ve ODTÜ'de öğrenim gören öğrenciler, sanat alanındaki ders seçimlerinin nedenini "ilgisi olmalarına" bağlamışlardır. Bu anlamda eğitim kurumunun alt sınıftan gelen kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri kısıtlı olan öğrencilere sunmuş olduğu bu imtiyazdır, dahası ODTÜ, öğrencinin sermaye yoksunluklarını giderebilme imkanı bulduğu bir alan oluşturmaktadır. Bu durumun tersine alt sınıflardan gelen AYBÜ öğrencileri için eğitim süreçleri boyunca yaşamış oldukları kısıtlanmalar okul kurumunun imkanlarındaki yetersizlikler nedeniyle devam etmektedir. Böylece yükseköğretimde eşitsizlik okulun sunduğu alan dışı ders seçme çeşitliliği/ sınırlılığı açısından iki üniversite arasında gözlemlenmektedir.

4.8. Kampüs Etkinlikleri

Bir üniversitenin fakültelerinin bir arada olduğu kampüs üniversitelerinde başarılı öğrenciler ileri vadede daha iyi kazançlar ve mesleki statüler kazanmaktadırlar. Ayrıca kampüs ortamı farklı insan tipolojileriyle ve farklı fikirlerle karşılaşmanın alanlarını oluşturur. Üniversitenin kampüs üniversitesi olması, kültürel ve sosyal etkinliklerin çeşitlenmesi ve öğrencileri entelektüel olarak araştırmalara teşvik eden özelliklere sahiptir (Pasceralle ve Terenzini, 1991; Hurtado 2007). Bu durumda, fakültelerinin farklı yerleşim yerlerinde kurulduğu AYBÜ ile fakülteleri bir arada bulununan ODTÜ'nün kampüs etkinlikleri arasında çeşitli farklılaşmalar görülmektedir.

ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerin hemen hepsi geniş yelpazede kültürel ve sosyal toplulukların bulunduğunu ve bu konuda ODTÜ'nün geniş imkanlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Başka yükseköğretim topluluklarıyla olan deneyimlerini anlatan öğrenciler ODTÜ'nün topluluk faaliyetleri konusunda diğer üniversitelere göre iyi olduğunu vurgulamış ve kampüs yaşamının hoca öğrenci ilişkisinde 'özgürlüğüne' değinmiştir. Öğrenci inisiyatifine vurgu yapan öğrenciler, birçok etkinlik düzenlemeyi ve topluluk aracılığıyla, organize etme süreçlerini öğrendiklerini, gönüllü çalışmalara, yurtdışında faaliyetler gösterdiklerini anlatmışlardır. Özellikle ODTÜ öğrencileri topluluk sayesinde, kendi bölümleri dışından olan öğrencilerle temaslar ve bağlar kurarak, farklı arkadaş çevreleriyle sosyal sermayelerini genişletmiştir.

> Hazırlıktaki yakın arkadaşlarımın hepsi Fotoğrafçılık Topluluğundaydı ben de o dönem katıldım, fotoğrafa da ilgim vardı… Bir ara yönetimdeydim...Bilim kurgu fantezi topluluğuna katıldım çünkü oyun oynamaya çok ilgim vardı...Uluslararası Gençlik Topluluğu'na katıldım iki tane bahar şenliği yaptım...Türkiye genelinden topluluklar geldiği için ODTÜ'ye...ODTÜ'nün toplulukları önde olduğu için bu net görünüyor...Yıldız Teknik Üniversitesi'ne de gittim bizim kadar rahat ve iyi [kampüs] yaşamları yok… [Başka] üniversitelerden ODTÜ' ye geldiklerinde çok şaşırıyorlar...bizim doğal bulduğumuz hayatı çok garipsiyorlar çünkü hani geliyorum derse giriyorum, çıkıyorum kapının önünde hoca ile sigara içiyorum...Genelde kampüs üniversitesinden gelmiyor bu insanlar...kampüsü

> olanlar, kampüsünüz nasıl yani 24 saat açık mı diyorlar...topluluk odamız bizim 10'da kilitleniyor...Rektörlük gelip git diyor bizim [üniversitede] diyorlardı. Biz o konuda öndeyiz baya bence (OK1, Şehir Bölge Planlama).

> Yelken Kulübü'ne üyeyim, daha önce de Verimlilik Kulübü'ne üyeydim. Avrupa Teknoloji Topluluğu'ndaydım. Gönüllü olarak, Uluslararası Ticari Bilimler Ekonomi Öğrenciler Birliği'nde çalıştım. Okul bu konuda gayet iyi imkanlara sahip, isteyen aradığı topluluğa kolayca ulaşabiliyor, kendi açımdan ben topluluklardan çok yararlandım ve bana çok katkısı oldu...Topluluklar aracılığıyla yurtdışında gönüllü staj imkanları buldum ve iki kere gittim (OE2, Makina Mühendisliği).

Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak dezavantajlı ailelerden gelen ODTÜ'de okuyan öğrenciler için topluluklar, bu dezavantajlı durumlarını aşabilmek için önemli bir unsurdur. Sosyal ve kültürel sermayeyi topluluklar aracılığıyla edinen bu öğrenciler, okulun kültürel ortamından etkilenmişlerdir. ODTÜ bu anlamda hakim sınıfın kültürünü temsil eden bir okul olarak, dezavantajlı öğrencilere hakim sınıf kültürünü aktardığı görülmektedir. Bu öğrenciler, topluluk sayesinde belirli kültürel alanları, sosyal çevre ve o çevrenin kültürel kodlarını 'kazandıklarını' belirtmişlerdir. Ayrıca kampüs üniversitelerinin sağlamış olduğu farklı fikirlerle ve farklı insanlarla karşılaşmak bir kampüs üniversitesi olan ODTÜ'de de görülmektedir. Özellikle kampüsteki topluluk faaileyetleri aracılığıyla "çevre edinmek" ve "insanlarla tanışmak" katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

> Ben genç yazarlar topluluğuna üye oldum gelir gelmez ama...Dağcılık Kulübü'nün birkaç etkinliğine katıldım. Bence bayağı iyi hem gerçekten bir çok insanın gerçekten kendini ait hissedeceği birçok topluluk var hem de gerçekten çoğu aktif bir şekilde çalışıyor o anlamda imkanlarının çok iyi olduğunu düşünüyorum. Yani genç yazarlar topluluğu sayesinde birçok yazarla tanışma fırsatım oldu ve panel nasıl örgütlenir onu öğrenmiş oldum, onun dışında da sosyal anlamda da birçok insanla tanışmış oldum, ben hep şiirle ilgileniyordum ama mesela kısa film senaryosu da yazmayı denedim o toplulukla, edebiyatın diğer alanlarına da aşinalık kazandırdı o anlamda (OK5, Felsefe).

> Çok fazla kulübe üye oldum, en fazla zaman ayırdığım Tiyatro Kulübü oldu...ODTÜ'yü isterken sosyal kulüplerin çok etkili olduğunu, bir şeyler ürettiğini okumuştum...Bir de birçok dalda iyiyiz sosyal kulüplerimiz oldukça

> aktif...Tiyatro topluluğu o anlamda iyi yaklaşık 60 yıldır her sen oyun çıkarmışlar...o üretim devam ediyor, gelenekselleşmiş bir durumları var...Tiyatro topluluğu sayesinde, güzel bir çevre edindim...birkaç ay önce kısa film çektik mesela, oradakilerin hepsi tiyatro topluluğundan tanıdığım insanlardı oynayan oyuncuların hepsi, tiyatro topluluğu öyle bir kazanç sağladı bana…oyuncu bir çevre edindim aslında...Arkadaş çevremin hepsi farklı bölümlerden...tiyatro nedeniyle tanıştığım insanlar… (OE1, İnşaat Mühendisliği).

Özellikle sosyal sermaye konusunda belli yoksunluklar çeken alt sınıftan gelmiş öğrenciler için kampüs ortamının ve kampüsteki etkinliklerin oluşturmuş olduğu sosyal çevre bu öğrencilerin sosyal sermayelerini zenginleştirmiştir. ODTÜ bu bağlamda, alt sınıftan gelen öğrenciler için kampüs etkinlikleri aracılığıyla belli kültürel ve sosyal sermayelere erişim sağladığı bir okul olarak görünmektedir.

Şenses (2005)'in ODTÜ'deki kültürel ve sosyal etkinliklerin imkanlarını ve beklentilerini ölçtüğü araştırmasındaki memnuniyetle, bu araştırmanın bulgularında görülen topluluk faaliyetlerinin memnuniyeti ODTÜ öğrencileri arasında devam etmektedir. ODTÜ'lü öğrenciler özellikle kampüs etkinlikleri ve okuldaki toplulukların gelenekselleşmiş bir yapısının olduğunu ve iyi olduğunu vurgulamışlardır.

Buna karşın, daha çok dezavantajlı öğrencilerin temsil edildiği AYBÜ'de ise öğrenciler, okulun kulüp faaliyetleri için maddi destekte bulunmadığını, kulüp faaliyetlerinin daha çok 'ideolojik' yapılanmalar olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler, kendilerinin inisiyatif alıp topluluk çalışmaları yaptığında ise belli engellemelere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun ise öğrencinin okul içindeki kültürel ve sosyal faaliyetleri gerçekleştirmesi konusunda okulun 'heves kırıcı' ve 'törpüleyici' bir etkisinin olduğuna değinmişlerdir.

> …okulun kulüplere özellikle destek olduğunu düşünmüyorum, birkaç kulübe siyasi noktadan destek olduklarını düşünüyorum, kendilerine yakın olan birtakım düşüncedeki kulüplere çok fazla maddi destek yapılıyor ama işte felsefe kulübüdür, sosyoloji kulübüdür...gibi kulüplere herhangi bir destek

> yapılmıyor...öğrencilerin kendi kendine bir şey yapmaya itilmesi gibi bir durum söz konusu. Ancak bu noktada yine üniversite yönetimi etkinliklerin içeriğine, etkinliklere kimlerin gelip gelmeyeceğine karar verdiği için… çok fazla kısıtlayıcı bir rolü olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla herhalde bir şekilde bu etkinliklere katılmak isteyecek ya da etkinlik yapmak isteyecek kişileri de törpülemiş oluyor… (YE6, Sosyoloji).

> Okul aslında kulüp yönünden destek değil, biz bir kulüp kurmuştuk hani böyle yürüyüşler olsun, yarıştık falan Ankara Üniversitesi ile. Madalya bile kazandım ama okulun hiçbir katkısı olmadı. Okula öğrencinin getirdiği doğa sporları kulübü var, biz hevesliydik...kamp yapalım, çadır falan, tırmanma duvarı olsun...ama okuldan hiç destek göstermeyince pek ilerlemedi… (YK5, Makina Mühendisliği).

> Üniversiteyi kulüp konusunda yetersiz görüyorum, genelde böyle akademik denilebilecek kulüp de yok, genelde ideolojik amaçlar taşıdıklarını düşünüyorum...okulla örtüşen ideolojiye sahip kulüpler büyük maddi destekler alıyor fakat geriye kalanlar herhangi bir destek almıyor (YE7, Sosyoloji).

Bu bağlamda AYBÜ'nün topluluk faaliyetleri ve öğrencilerin bu topluluklardaki örgütlenme biçimleri öğrenciden çok üniversitenin inisiyatifi ile birlikte oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyal ve kültürel faaliyetleri paylaşması açısından önemli bir yere sahip olan bu etkinliklerin üniversite yönetimi tarafından yönlendirilidiği ve öğrencilerin etkinliğinin önemsenmediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, öğrencilerin karşılıklı etkileşim sağlayacağı alanlar daralmakta ve öğrenciler birbirleriyle temas kuracak etkinlikler bulamamaktadır. Zaten alt sınıf ailelerden gelmiş, kültürel ve sosyal sermaye biçimlerinden yoksun olan bu öğrenci profilleri için AYBÜ bu sermaye biçimlerinin kazanılmasında eksiklikler göstermektedir.

Yükseköğretimde, sosyal ve kültürel etkinliklerin yapıldığı tedrisi alanın dışında öğrencinin kültürel ve sosyal sermayesini zenginleştiren topluluk faaliyetleri, daha çok üst sınıf öğrencilerin temsil edildiği ODTÜ'de, topluluklar geniş bir kültürel etkinlikler yelpazesine sahipken, öğrenciye de geniş bir sosyal çevre sunmuştur. Hakim sınıf kültürünün varolduğu ODTÜ, öğrenciye, topluluk faaliyetleri örgütlemede, kendi ilgi alanını zenginleştirmede ve

sosyal çevresini oluşturmada önemli avantajlar sağlamıştır. Özellikle dezavantajlı sınıflardan gelen öğrencilerin, okulun bu kültüründen faydalanması, öğrenciler tarafından kazanım olarak vurgulanmıştır. AYBÜ öğrencilerinin ise bu kültürel ve sosyal faaliyetleri oluşturmada, okul tarafından karşılaştıkları engeller ve üniversite yönetiminin tutumuna karşı öğrencilerin memnuniyetsizliği görülmektedir. Bunun yanı sıra daha çok sosyal ve kültürel sermaye bakımından dezavantajlı sınıflardan gelen AYBÜ'lü öğrenciler için kampüs etkinliklerinin sınırlı olması dezavantajlı durumlarını yeniden üreten bir durum görünümündedir.

İki sınıf arasında yükseköğretime katılmış olan öğrencilerin, eşitsizliği deneyimle süreçleri üniversitedeki kültürel ve sosyal etkinlikler bakımından da gerçekleşmiştir. Sosya-ekonomik olarak hakim sınıfın temsil edildiği ODTÜ kültürel ve sosyal sermayeyi etkinliklerin çeşitliliği ve bu etkinlikler aracılığıyla kurulan sosyal çevre açısından, sosyal ve kültürel sermaye sahip olma hakimiyetini yeniden üretirken, daha çok yoksun sınıfın ailelerinden gelen AYBÜ öğrencileri sermaye biçimlerinden 'mahrum' bırakılmıştır. Ayrca ODTÜ içinde gerçekleştirilen kültürel ve sosyal etkinliklerin dezavantajlı sınıflar ya da gruplardan gelen öğrenciler için kültürel ve sosyal sermayeye erişimi kolaylaştıran bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ODTÜ'lü öğrenciler için ODTÜ hem aileden edinilmiş olan sermaye türlerinin üretim alanı hem de bu sermayeden yoksun olan öğrenciler için sermaye türlerine erişim alanı olmuştur. Bu durumun tersine AYBÜ'lü öğrenciler için ise bir kurum olarak üniversite bu yoksunlukların sürdürüldüğü bir alan konumundadır.

4.9. Yükseköğretim Değerlendirmesi

Yükseköğretim değerlendirilmesi, katılımcı öğrencilerin öğrenim görmüş oldukları üniversitenin sosyal, kültürel ve eğitimsel olarak memnuniyet durumlarını göstermektedir. Özellikle yükseköğretime katılmış olmak açısından öğrenciler eşit gözükse de üniversitelerin öğrencilere sunduğu imkanlar üniversitenin prestijini gösteren bir durumdur.

Bu farklılıkların yaratmış olduğu eşitsizlikler, öğrencinin ileri vadede mesleki konumlanışını belirlemektedir. Hâkim sınf ya da gruplardan gelen öğrenciler, edinmiş oldukları sosyal ve kültürel yatkınlıklar aracılığıyla prestijli üniversitelerin iyi bölümlere katılım göstermişlerdir.

Üniversite değerlendirmesi yapan ODTÜ'lü öğrenciler, ODTÜ'nün sosyal ve kültürel açıdan oldukça zengin olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle iş dünyasına atılmada ODTÜ'nün katkısının önemli olacağını belirten öğrenciler, akademik olarakta ODTÜ'yü Türkiye'de adı geçen bir üniversite ve Avrupa'nın da ODTÜ ismine aşina olduğunu söylemişlerdir. Yükseköğretimin beklentilerini karşıladığını, kampüs ortamının ise kültürel ve sosyal etkinliklerde başarılı olmasına sebep olduğunu dile getirmişlerdir.

> ...ODTÜ bir kere bana çok ciddi sosyal hayat sundu...ODTÜ kültürü dediğimiz o olayı ben 1. sınıfta...gördüm, işte hem de Gezi Hareketi dönem geldiğim için asıl ODTÜ dediğimiz şeyin ne olduğunu görebildim....Başka bir üniversitede mimarlık ya da şehir bölge okusaydım, ODTÜ'lü hocaların yazdığı kitapları okuyacaktım ama ODTÜ'de hocanın kitabını okuyup gidip o hocaya soru sorabiliyorum veya işte benden 10 yıl önce ODTÜ'den mezun olmuş adamın şirketine gidip burada staj yapayım diyebiliyorum...biraz o konuda ODTÜ yol açıyor...Buradan mezun olan 10 kişi de olsa ideallerinin peşinden koşmaya çalışıyor bu yüzden bizim yolumuz daha açık gibi geliyor bana ama iş imkanları konusunda...ODTÜ'lü bir adamın şirketine gidip çalışabilirim ama belediyeye gidip çalışamam, hem ben kabul edemem hem de belediye beni kabul etmez...ODTÜ adının algılandığıyla alakalı (OK1, Şehir Bölge Planlama).

> ODTÜ'den mezun olmam mesela, Avrupa'da bir okul ODTÜ'ye aşinadır yani ve hani biraz daha güvenle başvurabiliyorum zaten İngilizce eğitim olması içimi rahatlatan bir şey. Türkiye'de de adı geçen bir üniversite, akademiye girmemde işimi kolaylaştıracaktır bu özellikler (OE5, Felsefe).

ODTÜ'de öğrenimlerine devam eden öğrenciler ODTÜ'de öğrenim görmüş olmanın onları iş olanakları konusunda avantajlı konuma getireceğini belirtmişlerdir. Bu durumun özelllikle "10 yıl önce ODTÜ'den mezun olan adamın şirketinde staj yapmak" söylemi ODTÜ'nün mezuniyet sonrası iş piyasalarında belirli bir hakimiyetinin olduğunu göstermekte öğrencinin bu bağlantıyla iş piyasasına girebileceği güvenini artırmakta, yine

ODTÜ'nün Avrupa okulları tarafından tanınması öğrenci için mesleki konumunu edinmenin kolaylaşağı şeklinde yorumlanmakadır. ODTÜ'nün öğrenciler tarafından, kurumsal olarak uluslararası tanınırlığı ve iş piyasalarındaki hakimiyeti vurgusu ODTÜ'nün prestijini gösteren bir durumdur. Bu durumda ODTÜ orta-üst sınıftan gelen öğrenciler için sınıfsal konumun yeniden üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için ise ODTÜ, eğitim aracılığıyla sınıfsal bir haraketlilik sağlamaktadır. Ancak alt sınıflardan gelen öğrencilerin ODTÜ'de temsil edilme oranının düşük olması ODTÜ'lü öğrenciler tarafından belirtilmiştir. Özellikle bu konuda ODTÜ'ye ilk girilen dönemle şimdiki dönem arasında karşılaştırma yapan öğrenciler, okulda görece işçi sınıfından gelen çocuklarının temsil edilme oranının düştüğünü, bunu eğitimin gittikçe paralı hale hale gelmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir.

> ...kampüs hayatını seviyorum, o açıdan baya şanslıyız birçok okul çok kötü bu anlamda...Ben okula girdiğim sene çok fazla eylemlerin olduğu dönemdi...şu an OHAL etkisiyle okulda çok aktif bir şey yapılmıyor, çok bir şeye karşı çıkılmıyor. Bu durumunda öğrencilerle ilgili olduğunu düşünüyorum, okuldaki öğrenci ekonomik yapısının gittikçe değiştiğini, işçi sınıfından gelen öğrencilerin gittikçe azaldığını düşünüyorum...okuldaki öğrencilerin ortalama gelirinin, zenginliğinin gittikçe arttığını düşünüyorum, muhtemelen parayla karşılanabilen eğitimin olmasının çok büyük etkisi vardır...maddi durumu iyi olan insanlar bizim okulu tercih etmeye, gelmeye başladılar bunu en net görebildiğim şey arabalar olabiliyor mesela (OE1, İnşaat Mühendisliği).

> [ODTÜ]kültürü işte, emekçilere değer vermek vs... özgürlükler konusunda belli bir seviyesi var o korunuyor ama eskiden çok daha iyiydi…ODTÜ'de yüksek sınıflar çoğunlukta ekonomik olarak, özellikle bizim bölümde herkesin arabası var otoparkları dolup taşıyor...Çevremden duyduklarıma göre ve [ODTÜ'ye] ilk girdiğime göre 5 sene geçti...ekonomisi iyi olanlar arttı, insanların görüşleri de değişiyor aynı oranda, mesela eskiden daha çok eylem yapabilirdik, yapılıyordu yani son zamanlarda hani herkeste yapsam ne olacak ya da bir boş vermişlik var (OK2, İnşaat Mühendisliği).

Pascarella ve Terenzini (1991)'nin, sosyal ve kültürel etkinliklerin genişliğini etkileyen şeyin, kampüs üniversitelerinin büyük olması ile ilgili olduğunu ortaya koydukları araştırmalarındaki bulguları ile bu araştırmanın bulguları örtüşmektedir. Pascarella ve

Terenzini'nin belirtmiş olduğu, farklı insanlarla ve düşüncelerle karşılaşma yeri olarak kampüs ortamında okuyan öğrenciler için kampüs ortamı ayrıca akademik ve kişisel araştırmaları teşvik eden bir etkiye sahiptir. ODTÜ'lü öğrencilerin, sosyal çevre ve kültürel etkinliklerin onlara katkısının önemli olduğunu ve bu anlamda ODTÜ'nün beklentilerini karşıladığını belirtmeleri, bu duruma örnek oluşturmaktadır.

> Ben aslında sırf kampüsüne geldim, düşünüyorum da kültürel olarak daha iyi bir ortama, daha üst bir çevreye gelmek açısından ODTÜ bana istediğimi gayet verdi...ODTÜ'de herkes birbirini tanıyabiliyor öyle bir 'network' var, onun dışında topluluklar meselesinde mesela tiyatro topluluğunun olması sana bir özgüven veriyor, evet bu oyuncular da aslında o kadar özel insanlar değil, sende bu disiplini öğrenebilirsin özgüveni aşılıyor, ODTÜ'nün öyle bir katkısı olduğunu düşünüyorum… (OE3, Sosyoloji).

ODTÜ'nün kültürel ortam olarak öğrenciye sunduğu imkanlar bireyin kültürel sermayesine katkısının yanında kurulan ağlarla birlikte sosyal sermaye alanını da genişletmiştir. Bu bağlamda kurulan ilişkilerin ortak bir kültür ve topluluk bilinci yarattığı görülmektedir. Bir kurum olarak ODTÜ kültürü öğrenciler tarafından ODTÜ ruhu olarak tanımlama bulmuştur. Gelenekselleşmiş bir öğrenci inisiyatifi ve özgürlüklerinin bulunduğu bu ortam öğrencilerin toplumsal olaylara karşı sesini çıkarabildiği bir alanı oluşturmaktadır. Bu durum özellikle hakim sınıftan gelen kurum öğrencilerinin dilsel kodları ve sembolik sermayelerinin vermiş olduğu güvenle "sesini çıkarma" şeklinde açıklanabilir. Bu bağlamda ODTÜ öğrencileri, 'ODTÜ ruhu', 'ODTÜ kültürü' olarak tanımladıkları, öğrencilerin toplumsal olaylara duyarlılık gösterdikleri ve bu konularda yaratıcı eylemlerinin olduğunu ve sorumluluk sahibi olduklarını belirtmiştir.

> ...ODTÜ ruhu...cennet gibi aslında...ODTÜ'ye gelmek, yani hayallerimden bile güzel bir yer gibi aslında hem kampüsün kendisi olsun hem topluluk olsun…ODTÜ'yü ODTÜ yapan şey gibi akademisinin yanında bu kültürü...ODTÜ'nün kültürü olarak mesela...forum düzenlenmesi olayları işte, Yüzüncüyıl evleri...tacizin konuşulduğu, sorunsallaştırıldığı, Türkiye'nin gündeminden çok farklı olarak insanların topluca bunlara tepki verdiği bir ortam...bir de komünite etkisi...insanlar..toplulukta komünite etkisini öğreniyorlar…[ODTÜ] insanların bir şeyler yaratabildiği ve bir şeylerin sorumluluğunu alabildiği bir yer yani (OK4, Sosyoloji).

Sosyal etkileşimle ve kültürel faaliyetler konusunda ODTÜ'nün ve kampüs ortamının önemli katkıları olduğunu belirten öğrencilerin gelecekte mesleki edinimde bu özelliklerin mesleki durumlarından önemli rol oynayacağını vurgulamışlardır. Pascarella ve Terenzini (1991)'nin ortaya koymuş olduğu, büyük kampüs ortamında okuyan başarılı öğrencilerin, 'uzun vadeli kazanç' ve 'mesleki statü' ye sahip olduğu bulgusu, ODTÜ'lü öğrencilerin, üniversitenin kendilerine kültürel ve sosyal olarak kattığı değerler konusundaki değerlendirmelerinde görülmektedir. ODTÜ'de öğrenim gören öğrencilerin, ODTÜ ruhu tanımlamasıyla geçmişin kültürel ve sosyal birikimine vurgu yapması ve iş piyasalarında ODTÜ'lülerin hakim olduğuna ve olacağına dair geleceğe yapılan göndermeler kurumsal olarak ODTÜ'nün habitusunu sergilemektedir. Bu durum Bourdieu'nun habitusu dirençli bir yapı olarak açıklamasıyla ilgilidir. Eğitim sistemi içinde üretici bir güç olarak habitus, kendini üretirken aynı zamanda dönüştürücü etkisiyle kültürel ve sosyal yatkınlıklara sahip olmayan öğrencilerinde belli hakim sınıf yatkınlıklarının edinimini sağlamakta ve böylece hakim sınıf kendini eğitim aracılığıyla yeniden üretmektedir.

Bu durumun aksine AYBÜ'de okuyan öğrencilerin, üniversite hakkındaki değerlendirme istediğinde, tüm görüşmeciler tarafından olumsuz tanımlamalar kullanılmıştır. Özellikle, sosyal ve kültürel etkinliklerin, kampüsün ve sosyal ağların olmaması üniversite için olumsuz değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir.

> Beklentilerimin tamamen altında olan bir okulda okuyorum...daha fazla çevremin olabileceği daha fazla aktif olacağım bir ortam bekliyordum...mesela Hacettepe'de arkadaşlarım var orada etkinlik oluyor, farklı şirketlerin müdürleri geliyor vs orada iş edinme fırsatın ya da iş ağları kurma fırsatın oluyor ama bizim okulda yok (YK7, Sosyoloji).

> AYBÜ hakkında olumsuz düşünüyorum özellikle sosyal anlamda, hazırlıkta başka bölümden arkadaşlarım vardı ama sondan sonra bölümden arkadaşlarım oldu hep.Eğitim konusunda ise hocadan hocaya değişiyor... Mesela bölüm İngilizce ama hocaların İngilizcesi yok neredeyse...Bu üniversitenin bana

> katacağı olumlu bir özellik yok gibi, bence üniversite kampüs olmalı bizim üniversite çok dağınık. Üniversite öyle pek bir şey katmadı hani bir de ülkede çok üniversite açıldığı için değeri yok üniversite mezunu olmanın o yüzden araya başka şeyler katman lazım, dil kursu mesela (YE4, Makina Mühendisliği).

Yoksun sınıflardan gelen AYBÜ öğrencileri için, AYBÜ kültürel erişimi sağlayan bir üniversite profili çizmemektedir. Özellikle etkinliklerin sınırlılığı ve bu yüzden kurulamayan ağlar nedeniyle yükseköğretim sonrası iş piyasası ile kurulacak bağlantıların oluşmaması görülmektedir. ODTÜ'de öğrenim gören öğrenciler ODTÜ'de okudukları için ayrıcalıklı olacakları ve iş piyasalarında rahatlıkla yer bulabilecekleri konusundaki düşüncelerin aksine AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin AYBÜ'nün eğitimsel konumu öğrenciler tarafından olumsuz değerlendirilmiş üniversite sayısındaki artışla AYBÜ'den mezun olmanın bir değeri olmadığını belirtmişlerdir. Kültürel ve sosyal etkinlikler aracılığıyla kurulan ağlar ve okulun belli kültürel yatkıınlıkları öğrencilere aktarımı konusunda AYBÜ bünyesinde yoksun sınıfların temsil edildiği, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye biçimlerinden yoksun kalan öğrenciler için, kültüre erişim konusundaki dezavantajlı konumları devam ettiren bir yükseköğretim konumundadır. Bu durum aileden aileden edinilmiş olan kültürel yatkınlıkları bulunan orta-üst sınıftan gelen öğrenciler için olumsuz bir dönüşüme uğramaktadır. Bu bağlamda AYBÜ'de öğrenim gören öğrenci üniversitedeki kültürel ve sosyal olanaklarının eksikliği nedeniyle aileden edinilen sermaye biçimlerinin ve edinilen alışkanlıkların üniversite sürecinde gerilediğini belirtilmiştir.

> Bana üniversite kültürel ve sosyal anlamda bir şey katmadı da götürdü...lise döneminde ben abimle tiyatroya giderdim...ama üniversite hayatımda öyle bir şey olmadı...okul bitsin diye geçti...Hazırlık sayesinde başka bölümlerden insanlar tanıyorum...Sonra işte bizim [fakülte] Ovacık'taydı... hazırlık olmasaydı... bu kadar insan tanıyamazdım. Kampüs olsaydı hep birlikte olabilir daha fazla çevremiz olabilirdi...kampüs olmadığı için çok kopuk oluyor...etkileşimimiz...Dil konusunda eksikliklerimiz var…(YK4, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği).

Öğrenciler, AYBÜ öğrenci profilini 'homojen' bir yapıya sahip olan, farklı fikirlerin bulunmadığı öğrenciler toplamı olarak tanımlamışlardır. Ayrıca öğrenciler üniversitenin,

eğitim ve araştırma için gerekli olan kütüphane, internet ve çalışma odaları gibi teknik donanımının eksik olduğunu belirtmiştir.

> …Okulun bana yeni hiçbir şey katmadığını düşünüyorum. Öğrenci profili çok homojen bu da benim hoşuma giden bir şey değil... farklı bir kişiyle tanışma imkanı sağlamıyor okul, ya da benim tanıştığım herkes aynıymış gibi geliyor. Benim en azından bir üniversiteden beklentim farklı görüşleri, etnik kökenleri, farklı inançları barındıran yerdir, ben bununla karşılaşmadım... etnik köken bakımından farklılık olsa da herkes...fabrikadan çıkmış gibi aynı geliyor bana, ya da farklı görüşlerin birleşmesine izin verilmiyor bilmiyorum... Üniversite öğrencisinin talep bile etmeden üniversitenin sağlayacağı bir şeydir internet mesela, kütüphanesinden ise birkaç kitap baktım bulamadım ondan sonra hiç bakmadım zaten... yetersiz kütüphane, çalışma salonları yine aynı şekilde, yine spor tesisleri de yetersiz (YE7, Sosyoloji).

Bu bağlamda bakıldığında AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin kültürel ve sosyal etkinliklerin yanı sıra, üniversitenin araştırmaları kolaylaştıracağı materyallere ve teknik imkanlara erişimi söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu durum özellikle 2000'li yıllarda açılmış, çoklu kampüs yapısına sahip olan kampüs kültürünün oluşamadığı üniversitelerde görülmekte olan bir durumdur (URAP). Bu bağlamda Pasceralla ve Terenzini (1991)'nin ve Hurtado (2007)'nun belirtmiş olduğu büyük kampüs yapılarının öğrencileri araştırma yapmaya teşvik eden, çeşitli insanlarla ve fikirlerle bağlantı kurmasını kolaylaştıran bir etkisi olduğunu ortaya koydukları araştırmalardan yola çıkarak AYBÜ için çoklu kampüs olma durumu öğrencilerin sermaye edinimlerini zorlaştıran ve öğrenciyi araştırmaya teşvik edemeyen olumsuz bir etkilerden biri olarak görülmektedir.

ODTÜ'de öğrenim gören öğrenciler için ODTÜ, çokkültürlü ve geleneksel yapısıyla çeşitli kültürel ve sosyal etkinliklerin yapıldığı, gelecekteki mesleki konumlanmalar açısından imkanlar verdiği ve üniversitenin ayrıcalıklı konumu nedeniyle iş piyasalarında ODTÜ'lü insanların hakim olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun aksine AYBÜ'lü öğrenciler özellikle kampüs kültürünün oluşamaması, sosyal ve kültürel etkinliklerin kısıtlılığı nedeniyle sosyal ağların kurulamadığı bir yükseköğretim değerlendirmesi yapmışlardır.

Hakim sınıf ve gruplardan gelen öğrencilerin temsil edildiği ODTÜ'de kültürel yatkınlıklar ve habituslar hakim sınıfın yeniden üretim alanı olmakla birlikte alt sınıflardan gelen öğrenciler için bir kültüre erişim imkanı sunma konumundadır. Ancak bu durumun tersine AYBÜ'de dezavantajlı sınıf ve gruplardan gelen öğrencilerin yükseköğretim sürecinde de bu dezavantajlı konumları devam etmiş, AYBÜ, öğrenciler için kültürel yatkınlıkların ediniminde ve sosyal sermaye yaratacak ağların kurulumunda yetersiz bir profil sunmuştur. Bu bağlamda yükseköğretime katılmış olan öğrenci profilleri ve üniversiteler arasındaki farklılaşmalar yükseköğretimin eşitsizlikleri yarattığını ve pekiştirdiğini göstermektedir.

4.10. Yükseköğretim Sonrası Beklentiler

Orta-üst sınıf ailelerden gelen ODTÜ mühendislik öğrencileri, ODTÜ'de okumanın kendilerini işe erişimde ve iş dünyasına atılmada 'avantajlı' konuma getireceklerin belirtmişlerdir. Özellikle ODTÜ seçimini bunun için yaptığını ve ODTÜ'lü olmanın iş dünyasında 'pozitif' algılanacağını söylemişlerdir. İş dünyasından insanların da ODTÜ mezunu olmaları nedeniyle oluşan ortak noktaların mezuniyet sonrası özellikle 'ciddi şirketlerde' iş bulmada avantajları olduğunu dile getirmişlerdir. ODTÜ'den mezun olan insanların kurduğu 'ciddi şirketlere' katılım, ODTÜ'nün iş piyasasındaki hakimiyetini gösteren önemli göstergelerden birisidir. Mezuniyetten sonra iş bulma kaygısı taşımayan ODTÜ mühendislik öğrencileri bunu ODTÜ'lü olarak mezun olmanın avantajlı getirilerini bağlamışlar, iş dünyasına erişimdeki 'torpil' gibi engelleri ise seçeneklerinin çokluğuyla aşabileceklerini belirtmişlerdir.

> ...ODTÜ mezunu olduğum için avantajlı olacağım için avantajlı olduğumu biliyorum...Ülkenin en iyi mühendisleri çıkıyor ODTÜ'den. ODTÜ'lü olmamın insanlarda pozitif bir algı yaratacağını düşünüyorum, ciddi şirketlerde...iş bulma konusunda… (OK2, Makina Mühendisliği).

> ...yurtdışına gitme ya da burada kalıp çalışma ya da master yapmayı düşünüyorum. Ama eninde sonunda kendi işimi yapmayı isterim. İşsiz kalma korkusu yaşamıyorum ama işimi sevip sevme konusunda endişeliyim. Açıkçası işe girme ya da master yapma konusunda torpil olması üzerine bir endişem yok, torpil elbette oluyordur ama o olmazsa başka seçeneklerim olur. Devlet kurumlarında çalışma gibi bir düşüncem oluşmadı...ODTÜ'de okumuş olmam beni avantajlı duruma getirir çünkü bir iş görüşmesine gittiğinde, oradaki insanlarda genelde ODTÜ mezunu olduğu için hemen bir ortak nokta sağlıyor ve bu avantajına oluyor (OE2, Makina Mühendisliği).

AYBÜ mühendislik bölümlerinde okuyan, daha çok yoksun sınıflardan gelen öğrenciler ise yükseköğretim sonrası, iş piyasalarına girişin, özelden çok devlet kurumlarındaki iş olanaklarına erişim için hazırlık kurslarına gittikleri görülmektedir. Üniversiteye erişim için ekonomik kaynaklarını sınavlara yatıran bu öğrenciler, üniversite sonrası iş piyasasına girmek için kaynaklarını sınavlara yatırmaktadır. Mezuniyet sonrası işe erişip erişememe konusunda, bazı öğrenciler AYBÜ'den mezun olmanın bir artısı olmayacağını ama bölümün vermiş olduğu iş olanakları fazlalığı nedeniyle şanslarının olduğunu ortaya koyarken, diğer öğrenciler, üniversitenin dışında başka mesleklere ve akademiye yöneleceklerini belirtmişlerdir.

Özellikle AYBÜ'de alt sınıftan gelen öğrenciler Türkiye'de iş imkanlarının kısıtlılığına değinmiş, mesleki değerin verilmediğini belirtmişlerdir. Adam kayırma etkisinin sosyal sermayesi kısıtlı bu öğrenciler için 'umutsuzluğa sürüklenme' şeklinde tanımlanmıştır. Yükseköğretim sonrası, mesleki bir konuma erişim kısıtlılığı ve işsiz kalma kaygısının, gidilen yükseköğretime göre nasıl bir eşitsizlik yarattığı görülmektedir.

> Kamuda çalışabilirim diye KPSS'ye hazırlanıyoruz...özel sektörde de iş bulabileceğimi düşünüyorum işte otomotiv yan sanayinde olur, asansörcülük olur bir şekilde iş bulacağımı düşünüyorum hani hemen olmaz bir süre sonra illaki bir yere kabul ediliriz. Çok büyük torpilim yok ama bizim makina ile ilgili çok geniş yelpazemiz var çünkü biz mekanik kısma giremezsek asansöre gireriz hiç bir şeye giremezsek işte bu şeylerde saha güvenliğini sağlayan mühendislerden olabiliriz...birçok seçeneğimiz var alanımız geniş olduğu için işe girme şansımın yüksek olduğunu düşünüyorum yani. [İşe girmemde] AYBÜ'nün bir artısı

> olacağını sanmıyorum ama aldığım eğitim belki iş bulmamı sağlayabilir (YE3, Makina Mühendisliği).

> Pilot olmayı düşünüyorum, o olmazsa yurtdışında yüksek lisans düşüneceğim. Yine bazı sınavlarla devlet kurumlarına girebilirim. İş imkanlarının ülkede az olduğunu düşünüyorum, daha çok az para veren, mühendismişsin gibi değilde teknisyenmişsin gibi davranan bir iş verme anlayışı var. Bence başvuracağım işin onda dokuzunun torpili vardır...bu da insanı umutsuzluğa sürüklüyor. Bu torpil meselesi ülkeyi geliştirmeyen en önemli etken bence (YE4, Makina Mühendisliği).

AYBÜ'de öğrenim gören alt sınıflardan gelen öğrenciler, bölümün belli bir meslek karşılığının olmaması nedeniyle iş piyasasında, mesleki konum almak açısından sıkıntı yaşayacaklarını belirtmişlerdir. Bu durumun tersine ODTÜ'de okuyan ve daha çok üst sınıflardan gelen öğrenciler için ise, üniversite de alınmış olan eğitim kalitesi iş piyasasına girme de avantaj olarak görülmektedir. Üniversite aracılığıyla elde edilen, sosyal ağlar ve İngilizce eğitimi gibi etkenler öğrencinin iş edinme kaygısını azaltmaktadır.

Mühendislik bölümlerinin tersine ODTÜ'de sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrenciler, özellikle bölümleri dışından başka meslek dallarına yönelebileceklerini belirtmişlerdir. Özellikle yine ODTÜ'lü olmanın etkisiyle sosyal çevreyle kurulan ilişkilerin iş hayatına atılmada önemli bir etken olduğu vurgulanmıştır. Öğrencinin öğrenim gördüğü ODTÜ'de ise geleceğe dair iş planlamasında torpil, adam kayırma gibi durumların olmayacağına dair güven duymaktadır.

> ..Akademiye girmek istiyorum, giremezsem de mesela 140 Journos'a başvurdum... bu tarz içerik üretme, sosyal medya gibi şeyler düşünüyorum...akademiye... giremezsem mutsuzluk seviyemin çok yüksek olacağını düşünüyorum. İlk olarak şöyle bir güvenim var akademinin dışında arkadaş ilişkilerimin işe yarayacağını bir yere evrileceğini düşünüyorum, network (ağ) sağlamak önemli, işe atılma konusunda. Akademide ise bizim okulda gelenekçilik yoktur ama ona rağmen belli düşünceler belli noktada domine ederler... belki de ben yetersiz olduğum için [yüksek lisansa]

> giremeyeceğim...ODTÜ genelinde...bu benim kaynımın oğlu gibi bir torpil olacağını sanmıyorum yüzde 90 değildir yani (OE4, Sosyoloji).

> Yani yüksek lisans yapmak istiyorum... daha önce bir yayınevinde staj yapmıştım, bir yandan da hani böyle bir yayınevinde çalışmakta planlarım arasında var ama hani ikisi paralel gibi.... Bölümüm gereği iş imkanlarından dolayı biraz umutsuzum açıkçası çünkü çok tariflenebilen ve yönlendirilebilen iş tanımı yok onun dışında yine de ODTÜ'lü faydası olacağını düşünüyorum... ODTÜ mezunu olmanın birçok şey kazandıracağını düşünüyorum, bunda İngilizce eğitimin olması da var, eski bir üniversite olmasının da payı var... Ekonominin çok etkisi var, yüksek lisans için baktığında yurtdışında yüksek lisans yapmak söz konusu olduğunda, onun dışında şu anki OHAL'den dolayı devlette kamu çalışanı olmak da politik anlamda zor bunların hepsi birleştiğinde [işe erişimde] önemli faktörler (OK5, Felsefe).

ODTÜ'de sosyal bilimler okuyan öğrencilerin tersine, yoksun sınıflardan gelen AYBÜ sosyal bilimler bölümlerinde okuyan öğrenciler, üniversitenin iş alanında kendilerine katkıları olmayacağına değinmişlerdir. Öğrenciler iş bulma kaygısı yaşadıklarını, adam kayırma anlamında kurumlara güvenleri olmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin bölümleri dışında, dershanelerde ve kamu da öğretmenlik yapabilmek için ekstra belgeler (formasyon) almak için çabaladıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca AYBÜ öğrencileri, mezuniyet sonrası işe erişim imkanlarının da düşük olduğunu vurgulamışlardır.

> ...belki KPSS kursuna yazılmam gerektiğini düşünüyorum...memurlukları deneyeceğim...Yüksek lisans şu an da sıcak bakamıyorum, daha fazla okuyabileceğimi düşünmüyorum...en basit yapabileceğimiz [iş] dershanelerde öğretmenlik yapmak...onu bile bulamıyorsun...çünkü herkes senden belirli bir donanımda olmanı bekliyor...o donanımı da kazanamıyoruz...piyasada sosyolog aranıyor ilanı görmek mümkün değil, genelde ilk mezun olur olmaz bakacağın şey öğretmenlik yapmak gibi gözüküyor. Hepimiz deli gibi pedagojik formasyon alabilmenin çaresini aradık bu yüzden (YK6, Sosyoloji).

> ... sosyolojiye de daha çok İngilizce de 'free researcher' olmak için başladım ama Türkiye'deki imkanlar buna çok elverişli değil o yüzden hani böyle bir amacım olsa da yüksek lisansta bir birikim gerçekleştirmek istiyorum çünkü bölümümüz herhangi bir şekilde iş imkanı sağlamıyor bize , okulumuzun bize kattığı bir ayrıcalıkta yok.... devlet kurumlarının ya da üniversitelerin liyakata dayalı şekilde

> çalışan aldığını düşünmüyorum hiç bir şekilde, yüksek lisansa girmek içinde geçerli bu ne bileyim bir araştırma görevlisi kadrosu almak içinde geçerli...yani ODTÜ de aynısını yapıyor, bizim okulda aynısını yapıyor işte bunu referans şeklinde meşrulaştıranlar da var bir böyle torpilin ya da referansın olmadan cidden böyle yaşam standartlarını yükseltecek bir iş bulunabileceğine inanmıyorum (YE7, Sosyoloji).

Üst sınıflardan gelen, ODTÜ'de öğrenim gören mühendislik ve sosyal bilimler öğrencileri, ODTÜ'nün yükseköğretim sonrası iş piyasasında belirli bir konum ve statüye ulaşmada; okuldan edinilmiş olan eğitimin, sosyal ağların ve okul prestijinin önemli unsurlar olduğunu belirtirken; AYBÜ'de okuyan ve daha çok yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin temsil edildiği mühendislik ve sosyal bilimler öğrencileri yükseköğretim sonrası okulun, kendilerine iş piyasasında avantaj sağlamayacağına ve adam kayırma konusunda kurumlara olan güvenlerinin olmadığına değinmişlerdir.

Üst sınıf ailelerden gelen ODTÜ'lü öğrencilerin, yükseköğretim sonrası iş piyasasında işgal edecekleri konum ve statü olanakları daha çeşitli ve bu statü ve konumlara erişim konusunda kaygısı olmayan öğrenciler ile işçi sınıfı ailelerinden gelen AYBÜ'lü öğrencilerin yaşadıkları iş bulma kaygısı, yükseköğretimde eşitsizliğin yeniden üretimini gösteren önemli bir durumdur. Dezavantajlı sınıflardan gelen, yükseköğretime erişmiş öğrencilerde, prestijli üniversitelerin iyi bölümlerine erişimde yaşamış oldukları eşitsizlileri, üniversite sonrası iş piyasasında da deneyimleneceği fikri mevcuttur.

Yükseköğretim sonrası, iş imkanlarına erişimi ve iş kaygısı yaşayıp yaşamadıklarını değerlendiren görüşmeciler, sosyal bilimler alanında yükseköğretim sonrası yüksek lisans gibi alanlar düşünürken, mühendislik öğrencileri daha çok iş hayatına atılmayı hedeflediklerini söylemişlerdir. Bu durum sosyal bilimlerin iş tanımlamasının olmaması, istihdam alanlarının sınırlı, ve bir çok sayıda sosyal bilimler mezunu bireylerin olmasıyla ilgili bir durum olarak görülebilir.

AYBÜ'de okuyan öğrencilerin hemen hepsi, iş dünyasında ve akademi de "adam kayırma", "torpil" gibi durumların çok yaygın olduğuna inandıklarını vurgulamışlar ve bu durumun onları gelecek için umutsuzluğa düşürdüğünü söylemişlerdir. İş imkanları konusunda mezun olacakları okulun prestij anlamında bir getirisi olmayacağını düşünen öğrenciler, iş piyasalarına girişte belirli bir süre bekleyebilmeyi göze almışlardır. Ayrıca devlet kurumlarında çalışma isteği AYBÜ öğrencilerinde belirgin bir şekilde görülmüştür. Bu durum mezuniyet sonrası, devlet kurumlarında ekonomik olarak hayatlarını garantiye alma isteğiyle şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, rekabetçi iş piyasalarında yer almanın geleceği belirsiz ve riskli bir alan olarak görülmesiyle ilgili bir durumdur.

ODTÜ'de okuyan orta-üst sınıflardan gelen öğrenciler ise, yükseköğretim ve sonrası beklentilerinde daha umutlu bir tablo çizmişlerdir. Okulun getirmiş olduğu, sosyal ağlar, iletişim kanalları ve iş piyasası ile uyumlu işleyen etkinlikleri ODTÜ öğrencileri tarafından diğer üniversitelerden mezun olan öğrencilere göre mezuniyet sonrası mesleki konumların daha kolay ulaşılabilir olarak dile getirilmiştir. ODTÜ öğrencileri "adam kayırma" ve "torpil" gibi mesleklerin profesyonel iş dünyasında ve prestijli akademilerde gerçekleşmeyeceğini inandıklarını belirtmişlerdir. Daha çok avantajlı sınıflardan gelen bu öğrenciler için iş piyasasında mesleki bir statü oluşturmak açısından kaygı yaşanmadığı görülmüştür.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı eğitimde yeniden üretim teorilerine odaklanarak yükseköğretimin eşitsizlikleri yeniden üretimini ortaya koymaktır. Yükseköğretime katılımda farklılaşan eğitimsel başarının yaratmış olduğu hiyerarşileşme yükseköğretimleri ve belli programları prestijli ve iyi, belli yükseköğretimleri ve programları ise prestiji görece düşük olarak konumlanmaktadır. Eğitimsel başarının yalnızca yetenek ideolojisine dayandırılarak eğitimde fırsat eşitliği şeklinde açıklanması, hem eğitimsel başarının anlaşılmasını engellemekte hem de eğitim aracılığıyla üretilen eşitsizlikleri meşrulaştırmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretimdeki eşitsizliklerin ortaya konulmasını sağlamak için öğrencinin aile profiline, kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerine bakmak gerekmektedir. Bu araştırma yükseköğretimde meydana gelen eşitsizlikleri ortaya koymak için, Ankara'da eğitimsel başarı olarak yüksek puanla alım yapan, belli prestiji ve iş piyasalarında hakimiyeti olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile 2000'li yıllarda açılmış görece daha düşük puanla alım yapan iş piyasası alanında işgal ettiği konumun kısıtlı olduğu Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ni kapsamaktadır. Yükseköğretimdeki eşitsizliği ve yükseköğretimin eşitsizliğin yeniden üretildiği bir alan olduğunu ortaya koymak için her iki üniversiteden mühendislik bölümlerinde ve sosyal bilimlerle okuyan öğrencilerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Mühendislik bölümü ve sosyal bilimler bölümleri olarak yapılan ayrım ise iş piyasalarındaki hâkimiyetin daha çok mühendislik alanlarından şekillenmesi ve bu bağlamda da mühendislik bölümlerindeki sınıfsal durum ile sosyal bilimler bölümleri arasındaki sınıfsal durum arasındaki farklılaşmayı ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma bulguları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ne giden öğrencilerin, aile eğitim durumu, sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine göre oldukça farklılaştığını ortaya koymuştur. Orta-üst sınıf ailelerden gelen

öğrenciler sosyal ve bireysel getirileri yüksek ve yüksek puanla alım yapan prestijli bir üniversite olan ODTÜ'de temsil edilirken, yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin, ODTÜ'ye kıyasla daha düşük puanla alım yapan AYBÜ'de temsil edildiği görülmektedir. Böylece üst sınıf ya da gruplardan gelen öğrencilerin, iyi üniversite ve prestijli bölümlerde temsil oranın yüksek olması eşitsizliklerin eğitim kurumu aracılığıyla yeniden üretimini gösteren önemli bulgulardan biridir.

İşlevselci yaklaşım eğitime daha çok bireyin eğitimsel materyallere ulaşması ve normlara uymak açısından baktığı, toplumsal güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri gözardı ettiği bir bakış açısına sahipken bu durum tersine çatışmacı yaklaşım eğitim içindeki toplumsal çelişkileri ve eşitsizlikleri görmeye odaklanmıştır. Bu iki makro teorinin eleştirilerinden ortaya çıkan yeniden üretimci eğitim çalışmaları özellikle eleştirel kuram tarafından geliştirilen araştırmalar ve çözümlemelerle birlikte "yeniden üretim" kavramının boyutlarını genişletilmiş ve eğitim kurumunun demokratik olmaktan ziyade, eşitsizliklerin yeniden üretimin aracı olduğunu ortaya koymuştur. Bourdieu'nun alan, habitus ve sermaye kuramları eğitimde meydana gelen eşitsizliklerin incelmiş analizlerini ortaya çıkarmıştır.

Özellikle yükseköğretime gelene kadar öğrencinin aileden edinmiş olduğu eğitimsel, sosyal ve kültürel yatkınlıklar sistemi, eğitimdeki başarı düzeyini etkileyen önemli etkenlerdir. Belli ekonomik güce sahip olan hâkim sınıf ya da gruplardan gelen bireylerin büyüdüğü kültürel ortamın ve sosyal ilişklerin etkisi öğrenciyi eğitim süreci boyunca başarılı bir konuma yerleştirirken, ekonomik olarak yoksun sınıflardan gelen öğrenciler, sosyal, kültürel ve sembolik sermayedenn mahrum bırakılmışlar ve böylece eğitim sistemin içinde elenmeye ve gecikmelere maruz kalmışlardır. Bu bağlamda, eğitim sisteminin orta-üst sınıf kültürel özelliklere sahip olması, işçi sınıfından gelen bireyler için tüm eğitim süreçleri boyunca eşitsizlikler oluşturmuştur. Bundan dolayı, eğitimde başarıyı yalnızca yetenek ideolojine

gönderme yapan açıklamalarla okumak, toplumsal eşitsizliklerin üstünü örtme işlevi görecektir. Eğitimdeki eşitsizlikleri asgari düzeye indirmek, eğitimdeki demokratikleşmeyi sağlmak için bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel durumların incelenmelidir.

Bu perspektif etrafında yükseköğretime kadar gelmiş belli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel farklıları yükseköğretimdeki eşitsizlikleri anlmak açısından önemlidir. Özellikle eğitim sistemindeki ve özel olarak yükseköğretimdeki hiyerarşik sistemin varlığı ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarla ilişkilidir. Ailenin ekonomik ve mesleki konumunun yüksekliği öğrenciyi eğitim sistemi içinde başarılı bir konuma getirmede önemli bir etkiye sahiptir, bunun yanı sıra alie tarafından öğrenciye aktarılan kültürel ve sosyal yatkınlıklar öğrencinin prestijli üniversitelerin iyi bölümlerinde öğrenim görmesini sağlayan önemli bir etkendir. Bu bağlamda araştırmanın saha bulgularında ODTÜ'de eğitim gören öğrenci ailelerinin ekonomik ve mesleki konumları yüksektir bununla birlikte ODTÜ'lü öğrencilerin ailelerin edinmiş oldukları eğitimsel başarıyı etkileyecek yatkınlıkları mevcuttur. Ekonomik olarak üst-orta sınıflardan gelen öğrencilerin aile ile birlikteki kültürel faaliyetleri çeşitlilik göstermekte, sosyal çevre olarak eğitimli bir çevreye sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra öğrencinin ailesi tarafından eğitim sistemine hazır hale getirildiği ve dilsel kodları edinmiş olduğu görülmektedir. Kültürel, sosyal ve sembolik sermaye biçimlerine sahip olan bu öğrenciler gelecekte istihdam alanlarının kapısını açan prestijli üniversitelere ulaşmışlardır. Böylece sınıfsal olarak geleceğin iş piyasasındaki iyi konumlarda yerlerini alacakları söylenebilir. Dolayısıyla, nesilsen nesile eşitsizliğin yeniden üretimi görülebilmektedir.

Bu durumun tersine ise AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin aile eğitim durumu ve bunun sonucundaki ailenin mesleki konumları düşük olan öğrenci profilleridir. Eğitim süreçleri boyunca ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye biçimlerinden mahrum kalmışlar ve eğitimdeki başarı durumları düşük kalmıştır. Aileden edinememiş oldukları kültürel, sosyal ve sembolik yatkınlıklar nedeniyle eğitim sistemi içinde dezavantajlı bir durumda olmuşlardır. Bu nedenle, yükseköğretime katılma durumları daha düşük puanlarla alım

yapan, mezun olduktan sonra yüksek konumlardaki iş piyasalarında temsil edilme durumu düşük üniversite de öğrenim görmektedirler.

Dezavantajlı sınıf ya da gruplardan gelen ODTÜ'de öğrenim gören öğrenciler, özellikle gelenekselleşmiş bir kültüre sahip orta-üst sınıf kültürel, sosyal ve sembolik yatkınlıklara sahip bir kültürü barındıran ODTÜ'de kültürel erişime sahip olmuşlardır. Kurumsal bir habitusa sahip olan ODTÜ yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için aileden edinme imkanı bulamadıkları kültürel ve sosyal sermayeleri edinmişlerdir. Bu sebeple ODTÜ, hâkim sınıflardan gelen öğrencilerin temsil edildiği bir yer olarak yeniden üretimi gerçekleştiren alanken dezavatajlı sınıflardan gelen öğrenciler içinde hakim sınıfın kültürüne ve sosyal ağlarına erişim mekanıdır. Ancak bu durumun tersine AYBÜ, yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin temsil edildiği bir alan olarak, öğrencinin kültürel ve sosyal sermayelere erişim alanı bulamadığı bir üniversite görünümündedir. Özellikle AYBÜ'nün çoklu kampüs olması nedeniyle öğrencilerin sosyal ağlar kurmalarını sınırlandırmakta ve öğrenciyi kültürel aktivitelerin çeşitliliğinden mahrum bırakmaktadır.

Özellikle büyük kampüs ortamlarındaki öğrenciler, farklı fikilerler ve çeşitli insan tipleriyle karşılaşlama fırsatı bulabilmekte ve kişisel olarak öğrencileri araştırmaya yönelten ve destekleyen bir ortama sahiptir. Daha da önemlisi bu kampüslerden başarılı bir şekilde mezun olacak öğrencilerin ileri vadede iyi kazançlar elde edebileceği mesleki statülere sahip olmalarıdır. Bu bağlamda kampüs ortamına sahip olan ODTÜ öğrencilerinin yükseköğretim sonrası kendi alanlarında iş piyasalarına erişime bakış açıları olumluyken, çoklu kampüs ortamına sahip AYBÜ'de öğrenim gören öğrencilerin ise kendi alanlarında iş piyasalarına erişim konusunda umutsuz oldukları görünmektedir. Bunun yanı sıra mühendislik öğrencileri ile sosyal bilimler öğrencileri arasında kendi alanlarında iş piyasalarına erişim beklentileri farklılaşmaktadır. Bu durum ışığında yükseköğretimdeki farklılaşmalar iş

piyasalarındaki mesleki konum statülerini belirlemekte ve eşitsizlik, yükseköğretim aracılığıyla yeniden üretilmektedir.

Bölüm seçimlerindeki farklılaşmalar özellikle prestijli mühendislik bölümleri dışında, sosyal bilimler alanında aile eğitim durum yüksek orta-üst sınıf ailelerden gelen öğrenciler için sosyoloji, felsefe gibi bölümlerin seçimi ünvanı korumak anlamında "sığınak" görevi görmekteyken, yoksun sınıflardan gelen öğrenciler için sosyal bilimlerde bir bölümde öğrenm görmek zoraki bir tercih olmaktadır. Bu durumda ODTÜ'de öğrenim gören imtiyazlı sınıflardan gelen sosyal bilimler öğrencileri için sosyoloji, felsefe gibi bölümlerin seçimi bir sığınak görevindeyken AYBÜ'de sosyal bilimler bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler için zoraki bir tercihdir.

ODTÜ'de öğrenim gören alt sınıf ailelerden gelen öğrencilerin kültürel ve sosyal sermayelere, kurumsal habitusun vermiş olduğu ayrıcalıklarla erişimleri, eğitim sisteminde var olan kültürel imtiyazı ortadan görece kaldırmış olsada bu durum ancak ODTÜ'ye katılım gösteren öğrenciler için mümkün olabilirmiştir. Zira eğitim sisteminden faydalanan öğrenciler aynı zamanda o sistemin birer ürünü olmaktadırlar. AYBÜ için ise bu durum kültürel sosyal ve sembolik yoksunlukların yeniden üretildiği alan olarak ortaya çıkmaktadır Oysa ki bir kültür yayma sistemi olarak okul, her kesimden gelen öğrenci için demokratik bir yapı olabilirdi, ancak toplumsal köken farklılıklarının yaratmış olduğu eşitsizliği yeniden üretim alanı olarak kullanmasaydı.

Sonuç olarak, AYBÜ ve ODTÜ arasında, edebiyat fakültesi bölümleri ve mühendislik fakültesindeki bölümlerden yapılan araştırmanın bulgularına göre, ODTÜ'de okuyan öğrencilerin hemen hepsi, aile eğitim durumu yüksek, ekonomik sosyal ve kültürel olarak

üst-orta sınıflarda gelen öğrencilerken, AYBÜ ekonomik, kültürel ve sosyal olarak yoksun sınıflardan gelen öğrencilerin temsil edildiği bir üniversitedir. Yükseköğretime erişim, eşit gibi gözüküyor olsa da, üniversite ve bölüm farklılıkları yükseköğretimdeki eşitsizliği gösteren önemli bir unsurdur. Hâkim sınıftan gelen öğrencilerin, prestijli üniversitelerin prestijli bölümlerinde yüksek oranda temsil edilmektedir böylece eğitim sistemi hakim sınıf tarafından yeniden üretim alanı olarak araçsallaştırılmaktadır. Eğitim aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen eşitsizliğin asgari düzeye indirilmesi için yapılması gereken çalışmalar yalnızca eğitimsel maddi araç ve gereçlere ulaşım değil aynı zamanda sosyal kökenden kaynaklanan eşitsizliklerin giderilmesi ile birlikte mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A.Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki yayınları.

Aydın, K. (2014). Yapısal işlevselci teori ve toplumsal tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 213-239

Berg, Bruce L. (2012). *Qualitative research methods far the social sciences*. 8. basım Boston: Pearson.

Bernstein, B. (2006). *Social structure, language and learning*. doi:https://doi.org/10.1080/0013188610030301

Bourdieu, P (1979). Algeria 1960: *The disenchantment of the world, the sense of honour, the world reversed*. Cambridge: Cambridge

Bourdieu, P., 1986, "The Forms of capital", handbook of theory and research far the ed. John G. Richardson, s. 241-58, New York: Greenwood Sociology of Education, Press.

Bourdieu, P (1990). *In other words: Essays towards a reflexive sociology*. Stanford.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1998). *The practical reason: On the theory of action*. Stanford, California, USA: Stanford University Press.

Bourdieu, P. Ve Wacquant L.J. (2007). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları

Bourdieu, P. (2010). *Distinction: a social critique of the judgement of taste.* (Trans.Richard, N.) London and New York. Routledge.

Bourdieu, P. Ve Passeron, J. (2015a). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri*. (A. Sümer, & L. Ünsaldı, & Ö. Akkaya, Çev) Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P., Ve Passeron, J. (2015b). *Varisler: öğrenciler ve kültür* (L. Ünsaldı & A. Sümer, Çev.). Ankara : Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2016). *Seçilmiş Metinler* (L. Ünsal, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Bowles, S. and Gintis, H. (2011). *Schooling in capitalist America: Educational reform and the contradictions of economic life.* New York: Basic Books.

Bowles, S. Ve Gintis, H. (2001). *Schooling in capitalist America revisited*. http://www.umassçedu/preferen/gintis/soced.pdf

Calhoun, C. (2007). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. G.Çegin, E. Göker, A.Arlı ve Tatlıcan, Ü. (ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94: 95–120.

Collins, R.(1971). Functional and conflict theories of educational stratification. *American Sociological Review*, 36(6), 1002-1009

Creswell, W.J., (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. M. Bütün, S.B. Demir. (çev.ed.). Siyasal kitabevi. Ankara.

Darling-Hammond, L. (2010). *The flat world and education*. New York: Teacher's College, Columbia University.

Davis, K. ve Moore, W. E. (1944). Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10(2), 242-249.

Deer, C. (2003). Bourdieu on Higher Education: The meaning of the growing integration of educational systems and self-reflective practice. *British Journal of Sociology of Education*, 24(2), 195-207.

Dika, S. L., ve K. Singh, 2002, "Applications of social capital in educational literature: A Critical Synthesis." 72 s. 31-60 *Review of Educational Research* (1): s.31-60

Ekinci, CE. (2011). Bazı sosyoekonomik etmenlerin Türkiye'de yükseköğretime katılım üzerinde etkileri. *Eğitim Ve Bilim*, 36(160), 281-296.

Elster, J. (1986). *Karl Marx: A reader*. New York: Cambridge University Press.

Gay, L R., Mills, G. E., ve Airasian, P. W. (2008). *Educational research: Competencies for analysis and applications* (10th ed.). Pearson.

Grenfell, M. (2009). *Bourdieu, language and literacy*. Reading Research Quarterly, 44(4), 438-448.

Harker, R. K. (1984). On reproduction, habitus and education. *British Journal of Sociology of Education*, 5(2), 117-127.

Hurtado, S. (2007). The study of college impact. P.J. Gumport (ed.) içinde *Sociology of higher education* (pp. 94-112). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Köse, R. (1990). Aile sosyo ekonomik durumu lise ve üniversite sınavlarına hazırlanma kurslarının başarı ve üzerine etkileri, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 78, 9-17

Köse, R. (1999). Üniversiteye giriş ve liselerimiz, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 15, 51-60

Köse, R. (2001). Basil Bernstein: Kültürel üretim ve yeniden üretim sürecinde eğitim, dil ve dil biçimsel farklılıklar üzerine. *Eğitim Bilim Toplum*, 2(7), 26-46

Lynch, K. Ve O'rıordan C. (1998). Inequality in higher education: a study of class barriers. *British Journal of Sociology of Education*, vol. 19, No. 4

Mills, C. (2008). Reproduction and transformation of inequalities in schooling: The transformative of the theoretical constructs of bourdieu. *British Journal of Sociology of Education*, 29(1), 79-89.

Manson, J. (2002). *Qualitative researching*. London: SAGE Publications

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. 2. Ankara: Yayın Odası.

Patton, M. Q. (2002) *Qualitative research and evaluation methods*. Third Edition. London: Sage Publications, Inc.

Parsons, T. (1959). The school class as a social system some of its functions in American society. *Harvard Educational Review* 29, 297-318

Parsons, T. (1991). *The social system* (B. S. Turner, Ed.). London: Routledge & Kegan Paul.

Pascarella, E. T., ve Terenzini, P. T. (1991). *How college affects students. San Francisco*: Jossey-Bass.

Richie, J. (2003). The applications of qualitative methods to social research. J Richie ve J. Lewis (Eds.) Qualitative research practice: *A guide for social science students and researchers* içinde (ss. 66-68). London: Sage Publications

Schneider, B., ve Coleman, J. (2018). *Parents, their children and schools*. London and New York: Routledge.

Swartz, D. (1997) .*Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press.

Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi.* (O. Akınbay, Çev.) İstanbul: Agorakitaplığı.

Şenses, F. (2005). ODTÜ iktisat bölümü öğrenci profili-yeniden. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 32 (Haziran), 185-198.

TED. (2010). *Ortaöğretime ve yükseköğretime geçiş Sistemi*. Ankara:TED

Ünal, I.I. ve Özsoy, S. (1998). Modern türkiye'nin sisyphos miti: "Eğitimde fırsat eşitliği" Ed. 39-72

URAP. (2018). 2018-2019 Devlet Üniversiteleri Genel Sıralaması. Doi: http://tr.urapcenter.org/2018/2018_t5.php

Ünsaldı, L. (2012). *Sosyoloji tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Üstel, F. (2008). "*Makbul Vatandaş"ın Peşinde*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

Willis, P. (2016). İşçiliği Öğrenmek (D. Elhüseyini, Çev.). Ankara: Heretik Yayın.

Wright, E. O., ve Perrone, L. (1977). Marxist class categories and income inequality. *American Sociological Review*, 42 (1), 32-55.

Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi* (6. Baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık

YÖK. (1997) .Üniversite öğrencileri aile gelirleri, eğitim harcamaları, mali yardım ve iş beklentileri araştırması.

http://www.yok.gov.tr

EKLER

Ek A Görüşme Kodları

Bulgulardan edinilen alıntıların daha rahat anlaşılması ve yer kaplamaması amacıyla her bir görüşmeci için kodlandırma yapılmıştır.

O: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Y: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

K: Kadın

E: Erkek

Kodlamada kişilere sorulan demografik bilgiler yer almaktadır: sırasıyla bölüm, lise türü, baba mesleği, anne mesleği, baba eğitim durumu ve anne eğitim durumu yer almaktadır.

Ek B *:* Görüşmecilere Uygulanan Derinlemesine Mülakat Soruları

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans çalışmamı yürütmekteyim. Çalışma, Türkiye'de yükseköğretim alanındaki eşitsizlikleri anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda yükseköğretime devam eden, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı toplumsal kesimlerden gelen öğrencilerin eşitsizliği deneyimleme biçimlerini ve eğitimin nasıl dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmadan elde edilen veriler yalnızca bilimsel bir araştırma için kullanılacak olup katılımcıların isimleri anonim tutulacaktır. Çalışmaya zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

1 - Nerelisiniz? Üniversite öncesi eğitimlerinizi hangi şehirde ve okullarda aldınız?

2 -Babanızın mesleği nedir?

3- Annenizin mesleği nedir?

4 -Evde konuşulan dil nedir (Ana dil)?

5-Ailenizle mi ya da yalnız mı yaşıyorsunuz? Öğrenci olarak geçiminizi nasıl karşılıyorsunuz? Ailenizden yardım alıyor ya da çalışıyor musunuz?

6-Hangi bölümde okuyorsunuz, bu üniversiteyi ve bu bölümü seçme nedenleriniz nelerdir? Puanınız seçmede etkili miydi? Anlatır mısınız?

7- Bölümü tercih etmenizde kim ya da kimler tavsiyede bulundu? Bölüme girmeden önce bölüm hakkında bilgi sahibi miydiniz?

8- Üniversiteden önceki eğitim dönemlerinizde sınıf tekrarı yaşadınız mı? Liseden sonra doğrudan üniversiteye yerleştiniz mi, üniversiteye hazırlık sürecinizi anlatır mısınız?

9- Alanınız dışında ders alıyor musunuz alıyorsanız hocalarınız mı yönlendirdi siz mi tercih ettiniz, neden? Bölüm dışı kitaplar okur musunuz? Ne tür kitaplar okuyorsunuz bahseder misiniz?

10- Tiyatro, müze, konser gibi etkinliklere düzenli olarak gider misiniz, bu tür faaliyetlere nasıl bakıyorsunuz?

- Tiyatro da hangi oyunları biliyorsunuz? İzlediniz mi?
- Sevdiğiniz ressamlar var mı? Sergilerine gider misiniz?

11- Ailenizle, düzenli olarak kültürel etkinler (Tiyatroya gitme, resim sergisi, müze, sinema) yapar mıydınız halen düzenli bir şekilde bu etkinliklere katılıyor musunuz kültürel etkinliklerinizden bahseder misiniz?

12 -Ailenizin evinde kütüphane var mıydı? Sizin kütüphaneniz var mı? Neden?

13 - Aileniz ile kültürel seyahatler yapar mısınız? Neler yapardınız, ne gibi aktivitelerde bulunurdunuz, ne sıklıkla bu tür seyahatlere giderdiniz?

14 - Eğitim hayatınız süresince aile çevresinde yüksek tahsil yapmış ya da yapan kişiler var mıydı? Sizi nasıl etkiledi?

15 - Üniversiteye Gelirken Beklentileriniz nelerdi ve size kattığı şeyler şu anda nelerdir? Üniversite ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Size sunduğu imkânlar ya da gördüğünüz eksiklikler nelerdir?

16 - Bir kulübe üye misiniz? Üniversite bununla ilgili ne gibi imkânlar sunuyor? Okul-dersler dışında ne tür faaliyetler de bulunuyorsunuz?

Üniversite ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Size sunduğu imkânlar ya da gördüğünüz eksiklikler nelerdir?

17 - Üniversite sonrası beklentileriniz/ planlarınız nelerdir? Okulunuzu bitirdikten sonra iş imkânlarınızın olduğunu ve bu imkânlara erişim şansınızı nasıl görüyorsunuz?